Tartu Riiklik Ülikool
NSV Liidu Ajaloo kateeder

R. Ausmaa

Võru selts „Kannel" aastail 1881-1940

TRÜ väistlustööde komisjoni otsusega 18 juuni
19 74 a. on määratud käesolevale tööle
R aukind
TRÜ Teaduslik sekretär

Juhendaja: dotsent L. Eringson

Tartu 1974

S I S S E J U H A T U S

Feodaalkorra terava kriisi ja kapitalistlikule arenguteele üleminekuga kaasnes kogu Venemaal möödunud sajandi keskel ühiskondliku liikumise ja eesrindliku ideoloogia hoogne areng. Üle poole kogu Venemaa rahvastikust moodustasid ääremail asuvad rõhutud rahvad, kellel tekkisid nüüd oma rahvuslik kodanlus, proletariaat ja intelligents, sündis ühtekuuluvuse tunne.

Eesti kodanliku rahvuse väljakujunemise protsess oli aluseks rahvusliku teadvuse virgumisele ja rahvusliku kultuuri arenemisele.

Käsitledes kapitalismi ajal tekkinud kodanlikke rahvuslikke liikumisi, eristas V.Lenin nendes kahte ajajärku: kujuneva, tõusva kapitalismi perioodi ja juba väljakujunenud, võitnud kodanliku ühiskonna perioodi. „Esimesele epohhile on tüüpiline rahvuslike liikumiste ärkamine, neisse talurahva kui kõige "raskemini liikuma pandava" elanike kihi kaasatõmbamine seoses võitlusega poliitilise vabaduse eest üldse ja rahvuslike õiguste eest eriti. Teisele epohhile on tüüpiline massiliste kodanlik demokraatlike liikumiste puudumine, kui arenenud kapitalism, üha rohkem lähendades ja segades juba täielikult kaubakäibesse tõmmatud rahvusi, tõstab esiplaanile antagonismi rahvusvaheliselt liitunud kapitali ja rahvusvahelise töölisliikumise vahel."[1]

[1] V.I.Lenin. Teosed, 2o.kd., lk. 368.

XIX sajandi 80-ndate aastate keskpaigani olid eesti rahvusliikumisele omased esimese epohhi jooned. Sel ajal arenesid hoogsalt rahvakoolid, asutati laulukoore, seltse. Üks rahvusliku liikumise avaldusvorme oli ka "Kandle" seltsi asutamine.

"Kannel" oli esimene eesti selts Võrus.

Käesolevas töös on antud ülevaade põhiliste kultuuritraditsioonide tekkimisest Võrumaal XIX sajandil, "Kandle" seltsi tegevusest ning tema osast Võru linna ja maakonna kultuurielu arengus.

Võru rajooni ja linna ajalugu on käsitletud rajooni kodu-uurijate poolt. 1966.aastast alates on nad koondunud Võru Koduloomuuseumi juures loodud kodu-uurijate ringi, mille liikmete arv on praegu 60. Senini on ringi tegevus suunatud peamiselt rajooni ja linna revolutsioonilise mineviku uurimisele.

Käsitletud on ka Võru linna ja rajooni kultuurielu puutuvaid küsimusi.

Põgus pilk Võru kultuurielu ajaloole on heidetud kodu-uurija, endise õpetaja A.Ivaski Võrut tutvustavas teatmikus matkajaile.[1] Muusikaelu kohta on Võru Laste Muusikakooli direktor Henrik Juurikas kirjutanud 1968.aastal diplomitöö.[2] Võru Koduloomuuseumi vanem teaduslik töötaja Elmo Ploom on uurinud Võrumaa laulu- ja muusikakul-

---

[1] A.Ivask. Võru. Tallinn 1967.

[2] H.Juurikas. Puhkpillimuusika tekkimine ja areng Võrus. Käsikiri. Võru 1968.

tuuri minevikku[1] ning teatrialase tegevuse arengut Võrus.[2]

Enamik kodu-uurijate materjale on ilmunud Võru rajooni kohalikus elus.

Nõukogude-aegse kultuurielu kohta on Fr.R.Kreutzwaldi nim. Võru I Keskkooli õpetaja Milvi Alvela kirjutanud diplomitöö "Kultuurielu areng Võrus aastatel 1944–1970."

Kuna "Kandle" seltsi kohta senini üldistatud andmed puuduvad, võiks käesolev töö pakkuda pidepunkte Võru linna ja rajooni kultuurielu edasiseks uurimiseks.

Töö metodoloogiliseks aluseks on V.Lenini artiklid "Kriitilisi märkmeid rahvusküsimuse kohta" [3] ja "Rahvuste enesemääramise õigusest." [4]

Statistiliste andmete saamiseks Võru linna kohta on kasutatud publitseeritud allikaid [5] ja kogumikku "Võrumaa".[6] Et nimetatud kogumikus on esitatud ülevaade kogu Võrumaa kohta, siis linna puutuvaid andmeid leidub siin võrdlemisi vähe.

---

1 E.Ploom. Võrumaa laulu- ja muusikakultuuri minevikust. Võru rajooni laulupäeva teatmik. Võru 1969.

2 E.Ploom. Võru teater "Kannel". Käsikiri. Võru 1972.

3 V.I.Lenin. Teosed, 20.kd.

4 Sealsamas.

5 Fr.V.Jung-Stilling und W.Anders. Ergebnisse der livländischen Volkszählung. II Band. Riga 1885.
Rahva demograafiline koosseis ja korteriolud Eestis - 1922.a. üldrahvalugemise andmed. Vihik I. Tallinn, 1924.

6 Võrumaa. Maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus. Tartu 1926.

Faktiline materjal on kogutud Võru Koduloomuseumist, ENSV Teatri- ja Muusikamuuseumist, ENSV Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumist ja ENSV Võru Rajooni Riiklikust Arhiivist. ENSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riiklikus Keskarhiivis "Kandle" seltsi kohta fond puudub. Üksikuid andmeid leidub vaid Eesti kultuurikapitali fondis.

Arhiivides leiduvad materjalid on lünklikud, sest suur osa "Kandle" seltsi arhiivist hävis Suure Isamaasõja päevil. Paljusid andmeid ei õnnestunud leida. Nii pole säilinud ühtegi eksemplari põhikirjadest. Puudulikult on andmeid seltsi muusikaalase tegevuse kohta aastail 1900-1917, samuti 1930-1940. Ka seltsi liikmete arvu leiame dokumentides vaid üksikutel aastatel.

Suuri raskusi on valmistanud repertuaari sisu avamine. Koosolekute protokollides, ajakirjanduses ja ka müürilehtedel on enamikus märkimata, kellele üks või teine lavateos kuulub, rääkimata sisust. Võru "Kandles" lavastatud näidendid pole ära toodud ka Hans Leokese[1] poolt koostatud teatri kataloogides.[2]

Arhiivimaterjalide kõrval on töö koostamisel tutvutud tolleaegses perioodikas ilmunud sõnumitega. Eriti suur kaal selles osas on "Võru Teatajal",[3] mis alates 1914.aastast omas tähtsat osa "Kandle" populariseerimisel.

---

[1] H.Leoke (1853-1919 Viljandi) eesti raamatukaupmees ja kirjastaja. Kirjastamist alustas 1895.a., spetsialiseerus näitekirjanduse soetamisele (sari "Rahva Näitemängud") ja laenutamisele.

[2] H.Leoke. Rahva Näitemängud. Viljandi 1903-1917.

[3] "Võru Teataja" esimene number ilmus 24.dets. 1913.a.

Küllaltki põhjalik ülevaade "Kandle" seltsist on antud K.Ehrmanni poolt koostatud kroonikas.[1] Teos on kirjutatud kodanliku ideoloogia vaimus, mille tõttu selles esitatud seisukohad on meile vastuvõtmatud. Albumi koostades olid aga Ehrmanni käsutuses veel säilinud arhiivimaterjalid. Seepärast leidub kroonikas palju faktilist ja pildimaterjali, millele on töö kirjutamisel tuginetud.

Töö koostamisel on autoril õnnestunud saada materjali inimestelt, kes omal ajal võtsid osa "Kandle" tööst või olid seotud seltsi tegelastega.

Autor on tänulik talle antud vajalike andmete eest ENSV rahvakunstnikule Elsa Maasikule, ENSV teenelistele kunstnikele Elo Tamulile ja Velda Otsusele, TRÜ endisele dotsendile Kallista Kannile, TRÜ õppejõule Eugen Kaitsale, Paul Elkenile, eriti aga Võru Koduloomuuseumi vanemale teaduslikule töötajale Elmo Ploomile.

Illustreerimiseks on tööle lisatud fotomaterjal.

Töö on kirjutatud Võru Koduloomuuseumi soovil.

---

[1] K.Ehrmann. "Kannel" viiekümneaastane. Võru 1931.

I PEATÜKK

"KANNEL" - ESIMENE EESTI SELTS VÕRUS

1. "Kandle" asutamine, liikmeskond ja tegevuse põhisuundade väljakujunemine (1881 - 1900)

XIX sajandi II pool oli suureks murranguks Eesti linnade arengus. Linnad kujunesid nüüd tööstus-, ühtlasi ka areneva teaduse, hariduse ja kultuurielu keskuseks.

Võru täitis möödunud sajandi II poolel peamiselt kaubanduslikke ülesandeid. Tööstuse areng piirdus põhiliselt rea toiduainete töötlemise ettevõtete tekkimisega XIX saj. lõpul XX saj. algul.

Elanike arv kasvas siin kiiresti ning peamiselt talurahva arvel. Seetõttu hakkasid nüüd eestlased linnas sakslaste kõrval üha suuremat osa etendama. Kui 1848.aastal oli Võrus 1000 sakslast ja eestlasi vaid 481, siis aastal 1867 oli sakslasi 1019, eestlasi 753.[1] 1881.aastal elas Võrus 2697 inimest, neist sakslasi oli 976, eestlasi aga juba 1339. Teistest rahvustest oli venelasi 215, juute 131, lätlasi 34 ja poolakaid 1.[2] Järsult langes sakslaste arv käesoleva sajandi algul. Näiteks olgu toodud rahvastiku koosseis järgmistel aastatel:[3]

---

[1] Võrumaa, lk. 463.

[2] Fr.V.Jung-Stilling und W.Anders. Riga 1885, lk.51.

[3] Rahva demograafiline koosseis ja korteriolud Eestis - 1922.a. üldrahvalugemise andmed. Vihik I. Tallinn 1924, lk. 33.

	1881.a.	1897.a.	1922.a.
eestlased	1339	2675	4480
venelased	215	248	163
sakslased	976	824	188
juudid	136	258	118
muud rahvused	35	147	122

Eesti element koondus ning hakkas järjest teadlikumalt võitlema oma õiguste ja rahvusliku kultuuri arendamise eest.

Vaatamata eestlaste tunduvale ülekaalule, koosnes linnavalitsus möödunud sajandi lõpul ja käesoleva sajandi esimestel aastatel veel sakslastest. Esmakordselt esitati Võrus eestlaste poolt kandidaatide nimekiri linnavolikogu valimistel alles 1901.aastal. Nimekirja võetud 14-st kandidaadist said linnavolikogusse ainult kaks - Adam Tiganik ja Jakob Lauri.[1] Ülekaal saavutati alles 1906. aastal.

Kultuuritraditsioonide poolest oli Võru tuntud juba eelmise sajandi II poolel. Sel perioodil oli Võru linna vaimuelu seotud eeskätt Fr.R.Kreutzwaldi tegevusega, kes oma parima meheea, 30.-74.eluaastani, viibis Võrus. Siin pani ta paberile "Kalevipoja", siin sündisid tema teisedki kirjatööd. Kreutzwaldi isiksuse ja tema tööde mõju hakkas hoogsalt võrsuma alles siis, kui ta ise oli juba Võrust lahkunud. Esimene teadaolev ilmalik laulukoor Võrumaal hakkas tegutsema Kanepi koolis 1820.aasta paiku. Koo-

[1] Võrumaa, lk. 463.

linoored esinesid peamiselt kirikutes. 1859.aastal toimus Harglas ulatuslik kihelkonna laulupidu, millest peaaegu kõik koolid osa võtsid. Võrumaa laulukooridest esinesid siin Lutspalu, Ädese ja Kallaste kool.[1]

1869.aastal Taaralinnas toimunud suurele peole saabusid Võrumaalt Räpina, Põlva, Kanepi, Urvaste ja Rõuge meeskoorid. Tsooru pasunakoor, mille koosseisus oli 18 pillimeest, mängis koos Väägvere puhkpillimeestega aga kirikutornist pidupäeva äratusmängu. Võrumaa kooridest oli üldise tähelepanu keskpunktis ühtlases vanas rahvarõivas Kanepi meeskoor.[2]

Teiseks üldlaulupeoks, mis sai teoks 1879.aastal Tartus, on Kanepi koori kõrval juba rida tunnustust pälvinud Võrumaa koore nagu Rõuge, Kolepi, Urvaste, Vastseliina, Sammuka. Teisel üldlaulupeol esinenud 18 pasunakoorist oli 5 Võrumaalt. Üldse oli Võrumaa Tartu linna ja kreisi järel nii oma lauljate kui ka mängijate poolest teisel kohal. Esmakordselt korraldatud võistulaulmisel sai Kanepi meeskoor I auhinna, pasunakooridest Urvaste-Vaabina II auhinna.[3]

Võrumaa eestlaste auks peab ütlema, et "Kannel" ei sündinud päris tühjal pinnal. Midagi seltsitaolist moodustasid üldlaulupidude alatoimkonnad, nn. "kreisi mängu- ja laulujuhatajate koondis." Koondise 2o.juuni

---

[1] 1969.a. Võru rajooni laulupäeva teatmik, lk. 13.
[2] Sealsamas.
[3] Sealsamas, lk. 14.

1879.aasta protokollist näeme, et sel ajal Võrumaal olid 17-nes kohas laulukoorid ja orkestrid (muusikakoorid) olemas. Vajalike juhtide puudumise tõttu olid aga Võru eestlased organiseerimata.

25.juulil 1879.aastal peeti Võru "kreisi mängu- ja laulujuhatajate" koosolek, millest võttis osa 14 laulukoori- ja orkestrijuhti. Nende hulgas H.Kann, A.Tiganik, J. Erlemann, Hugo Treffner, A.Vedler jt. Koosolekul leiti üksmeelselt, et Võrru on tarvis asutada mängu- ja laulu-selts.[1]

Seltsi põhikiri registreeritakse 28.aug. 1881.aastal. Selle koostajaks oli mõisakirjutaja J.Pallosson. Pallosson oli seltsi asutajate seas üks väheseid kirjaoskajaid. Eeskuju põhikirja koostamiseks olevat ta saanud C.R.Jakobsonilt.[2]

Seltsi esimene koosolek peeti 8.nov. 1881, mida loetakse ka "Kandle" sünnipäevaks. Endisesse dr. Fr.R. Kreutzwaldi majja kogunes ligi 60 inimest, kes peale sisseastumismaksu tasumist valisid eestseisuse. Seltsi esimeheks sai Võru linna kaupmees G.Terrepson, abiks J.Erlemann Kanepist. Kassahoidjaks valiti R.Ullay ja laulujuhatajaks A.Arras.[3]

Seltsi põhikirjas oli öeldud: "arendada laulu ja just mitmehäälelist laulu. Laulu vaheaegadel võis ka näitemängu teha ja ettelugemisi või kõnesid pidada."[4] Kuidas

---

[1] K.Ehrmann, lk. 7.

[2] Sealsamas, lk. 6.

[3] "Kandle" koosoleku protokoll 8.nov. 1881. Fond: VK 88, sü. 1, l? 1.

[4] K.Ehrmann, lk. 8.

olid formuleeritud seltsi teised ülesanded, pole teada, sest põhikiri (nagu juba eespool öeldud) ei ole säilinud.

"Kandle" esimesed sammud olid vaevalised. Alustama pidi selts eimillestki. Raha tuli kassasse esialgu peamiselt sisseastumis- ja liikmemaksudest. Sisseastumismaksu suurus oli tegevliikmetel 2 rubla ja lauljatel 1 rubla. Liikmemaksud olid vastavalt 1 rubla 2o kop. ja 6o kop.[1]

Seltsi võeti vastu ainult meesisikuid nii Võrust kui ka väljastpoolt linna ja juba asutamisaastal oli liikmeid 315.[2] 1.jaan. 19oo oli "Kandles" 266 liiget. Liikmemaksu oli neist tasunud 196, kuna ülejäänud 7o seisid võlgnike nimekirjas. Liikmete rahvuslik koosseis oli siis järgmine: 227 eestlast, 8 venelast, 14 sakslast, 11 lätlast, 1 juut, 1 helveetslane, 1 taanlane, 1 rootslane ja 2 teadmata rahvusest.[3]

19o1.aastal oli liikmete arv juba peaaegu 4oo,[4] mis aga järgnevatel aastatel väheneb.

Liikmete juurdekasvu eest hoolitses eestseisus. 1883.a. 16.dets. eestseisuse protokollist loeme selle kohta:

"Nõuks sai võetud, et vallavanematele ette panda, et nemad seltsi liikmeiks heidaksivad, kuna seni ajani neist väga vähe liikmeks heitnud. Siis õpiksivad nemad

---

[1] "Kandle" koosoleku protokoll 14.nov. 1882. VK f. VK 88, sü. 1, l. 17.
[2] K.Ehrmann, lk. 9.
[3] Sealsamas, lk. 3o.
[4] Sealsamas.

rohkem seltsi elu tundma ja saaks edaspidi ka tõisi äratama seltsist osa võtma..."[1]

Raske on öelda, milliseid tulemusi see ringkiri anda võis. Huvitav on aga see, et seltsi algusaastatel olid esimeesteks maalt pärit olevad ärksama meelega inimesed nagu Kooraste vallakirjutaja Kusta Daniel, Tsooru koolmeister Otto Kurvits, Vastseliina kaupmees Daniel Toom jt.[2]

Seltsi kuulusid väga erinevatest elanikkonna gruppidest inimesed nagu taluperemehed, vallakirjutajad, kooliõpetajad, linna majaomanikud, töölised, vahtmeistrid (linnavahid), voorimehed, käsitöölised jne.[3] Tundub, et nende vahel täielikku üksmeelt polnud.

"... Neiu Hink rääkis seltsi takistustest ja tähendas nimelt, et need, kes nimetavad seltsis võõrast vaimu valitsevat ja muud sarnaseid laimdusi avaldavad, muud keegi ei ole kui need, kes seltsist esiteks suure vaimustusega osa võtavad ja lubavad töötada ja pärast selga pööravad..."[4] Ka oli seltsi tegevus tol ajal veel kadakasaksliku linna põliselanikkonna suhtelise boikoti all. Huvitavaks näiteks selle kohta on rõugelase Friedrich Petersoni (1874-1899, üks esimesi Saksamaal õppinud eestlastest insenere, suri tuberkuloosi)[5] päeviku leheküljed "Kandlest" eelmise sajandi lõpul:

---

[1] "Kandle" koosoleku protokoll 16.dets. 1883. ENSV TMM f. T-42o, nim. 1, sü 2, l. 13.

[2] Sealsamas, l. 23, 38, 96.

[3] K.Ehrmannn, lk. 12.

[4] "Kandle" koosoleku protokoll 11.veebr. 1884. VK f. VK 88, sü. 1, l. 36.

[5] E.Ploom, Võru teater "Kannel", lk. 2o.

"... enne oli pidusöök, pärast aga üks väike näitemäng. Lõpuks oli tants, mida hommikul kella kuueni löödi. Neidusid oli kaunis jagu, Kanepist koguni rahvariietes, suuremalt jaolt aga Võru "kadakasaksad". Kõik ametlik talitus eesti keeles, aga muidu vanderdati aina "kadaka" saksa keelt... Eesti selts - saksa keel. Oleks "kannel" kusagil maal olnud, siis oleks ta küll enam eesti nägu välja näidanud. Aga siin on kõik linna preilid, kes eestlasi üle õla vaatavad, ehk nad küll ise ka eestlased on, kelleks nad ennast ei pea. Peaks keegi eesti keelt kõnelema, siis vaadatakse üle õla, üteldes: "Kust need setukad siia saanud?""[1]

lo.jaan. 1882.aastal seab selts auliikme kandidaadiks dr. Fr.R.Kreutzwaldi. Lauluisa keeldub talle pakutud aust:

"Teie austamise tunnustust tänuga tagasi läkitama sunnivad mind vanus, pikal rändamise teel korjatud eluõpetused, inimeste tundmine ja praegune rahutu ajavaim..."

Tahate Teie "kui lapsed isa majas" minu endistes asumise ruumides mulle rõõmustust teha, siis kandkem hoolt, et kahjutule sütitajad ja valevaimu kuulutajad Teie seltsis püsipaika ei leia..." [2]

Seltsi eesrindlikud inimesed nägid tõepoolest korraldatavates üritustes vahendit eestlaste rahvusliku mina kujundamisel. "... Jään lootma, et Teie oma osavõtmi-

---

[1] Fr.Peterson. Kolmveerand sajandit tagasi. VK TAr. D-175[a], l. 4.

[2] Fr.R.Kreutzwald. Kiri "Kandle" eestseisusele Võrus, 31.jaan. 1882. ENSV KM KO Fond: 64 6 : 11.

se läbi sellest pidust meie isamaalist tõsist püüet toetama saate,"[1] loeme kirjandusemuretseja J.Taluse ringkirjast seltsi liikmetele.

Vaatamata kõigile raskustele tegutses "Kannel" 188o-ndate aastate esimesel poolel edukalt - korraldas tihti pidusid, koosolekuid ja omas sidemeid teiste seltsidega. Juba 1882.aasta oktoobris oli eestseisuse koosolekul arutusel, keda saata 1871.aastal asutatud Viljandi Põllumeeste Seltsi[2] maapeole.

Sõbralikud suhted olid "Kandlel" oma algusaastatest peale "Vanemuise" laulu- ja mänguseltsiga, mis oli üheks tähtsamaks kultuurhariduslikuks keskuseks. Siit laenutati rekvisiite, saadi repertuaari.[3]

Ükskõikseks ei jäänud "Kannel" ka riigi poliitiliste sündmuste vastu. Nii oli 1882.aastal mureks, kuidas saab selts osa võtta Aleksander III kroonimise pidustustest.[4]

Koosolekutel peeti väga mitmesugustel teemadel kõnesid. Siin on jälgitav oma kindel tendents - rahvusliku liikumise traditsioonide jätkamine. Nii räägiti "emakeelest ja rahvuslikust püüdest", "üleüldisest isamaapoegade ühemeelelisest tegevusest olgu linnas ehk

---

1 K.Ehrmann, lk. 24.

2 Эстонское Общество Сельского Хозяйства.Юрьев 1912, lk.87.

3 "Kandle" eestseisuse protokoll 3o.okt. 1883. VK f. VK 88, sü. 1, l. 28.

4 "Kandle" koosoleku protokoll 24.juuni 1882. VK f. VK 88, sü. 1, l. 28.

maal", "kolmekordsest hommikust", s.o. "päeva hommikust", "kevade hommikust" ja "rahva hommikust", aga ka "üleüldisest põlluharimisest ja linategemisest", "musust e. suuandmisest", "viinajoomise ja selle kahju üle".[1] Või näiteks "viitsepresident pidas kõne noodiredelist, kus sai näidatud, kuis saab laulmine ja mängimine noodi järgi sündima."[2]

Arutusel olid sellisedki küsimused nagu "sääriku-te ja naiste kleitide" probleem. Nimelt olid 1882.aastal saatnud Võru naised "Kandle" seltsi eestseisusele kaebekirja, kus kurdeti, et mehed käivad tantsupeol säärikutes, mis pealt veel tökatiga koos. Tantsimisel määrivat nad aga oma säärikutega naiste kleite. Et seda ära hoida, palusidki kaebajad säärikuis meestel tants ära keelata.

Eestseisus arutas põhjalikult seda küsimust ning leidis, et säärikutes peoletulekut ja neis tantsimist hoopis ära keelata ei saa. Et aga kaebajaile siiski vastu tulla ja asja parandada, võeti vastu otsus: "kes tantsida tahab, peab säärikutel püksiharud pääl kandma, et õrnema soo riided määritud ei saaks."[3]

1883.aastal asutati raamatukogu. Raha raamatute muretsemiseks loodeti saada pidudest, näitemängudest ja "priitahtlikest andeist." Raamatukogu hoidjaiks valiti

---

[1] K.Ehrmann, lk. lo.

[2] "Kandle" koosoleku protokoll 26.nov. 1883. VK f. VK 88, sü. 1, l. 31.

[3] K.Ehrmann, lk. 12.

G.Nagel ja S.Härms.[1] Midagi erilist sellel alal aga saavutada ei suudetud.

Seltsi koduks said P.Minka (end. dr. Fr.R.Kreutzwaldi) majas üüritud ruumid, mille eest tuli maksta 2oo rubla aastas.[2]

Millistes majanduslikes tingimustes ja millisel eesmärgil tegutses selts, võime järeldada ka vastustest senaatori salanõuniku Manasseini[3] küsimustele 1883.aastal:[4]

Seltsi otstarve? - Laulude edendamine, lõbustamine kõnede läbi jne.

1. Seltsi nimi? - Kannel
2. Millal selts asutatud on? - 8.nov. 1881.
3. Kui palju liikmeid ja määratust rahvusest? - 232 eestlast, 21 lätlast, 8 sakslast, 5 venelast ja 3 heebrealast.
4. Kus seltsi asupaik? - Võru linnas.
5. Kui palju seltsil kapitali? - Sugugi
6. Määrasel viisil üles saab? - Liikmete aastamaksu läbi ja kontserdi ja näitemängu sissetulekute läbi jne.

Ühisel jõul ja tahtel saadi üle kõigist raskustest. Nii pandi 13.dets. 1881.a. kokku 5o rubla, mille eest osteti loo tooli. Seltsi inventari muretsemine jät-

---

1 K.Ehrmann, lk. 13.

2 Sealsamas, lk. 9.

3 Senaator N.Manasseini (1835-1895) poolt viidi Liivi- ja Kuramaal läbi kubermangu haldus- ja sotsiaalolude revideerimine aastatel 1882-1883. - Vt. ENSV TA Toimetised. lo. kd. 1961, nr. 2, lk. 67-83.

4 K.Ehrmann, lk. 12.

kus nii edaspidigi: üüriti klaver, seni kui "raha prii-tahtlikult kokku pandas," muretseti lipp, kingiti kõne-tool jne.[1]

Esimesel tegevusaastal, s.o. 8.nov. 1881 kuni 3o. okt. 1882 tuli seltsi kassasse raha:[2]

Sisseastumismaks	26o	tegevliikmelt	á 2 rbl.	- 52o.-
Liikmemaks	234	"	á 1,2 rbl.-	28o.8o
Sisseastumismaks	11	lauljalt	á o,6 rbl.-	6.6o
Liikmemaks	6	"	á o,6 rbl. -	3.6o
78 põhikirja müügist				7.7o
Seltsile kingitud				2o.5o
Seltsisaali ja aia üürist				51.75
Keeglimängust				1oo.-
Tantsuõhtutest				34.-
Näitemängust				1o9.91
			Kokku:	1146,11 rbl.

Väljaminekuid samal perioodil oli: 1144,o6 rbl.[3]

Oluliseks sissetuleku allikaks kujunesid peod, mi-da kinnitab seltsi eestseisuse protokoll, kus otsustatak-se seltsi ruumide laiendamiseks vajaliku raha saamiseks korraldada suurem pidu.[4]

15.aug. 1893.aastal korraldasid "Kandle" endised

---

[1] "Kandle" eestseisuse protokollid 13.dets. 1881 ja 3.jaan. 1882. VK f. VK^{88}, sü. 1, l. 5, 9.

[2] "Kandle" koosoleku protokoll 14.nov. 1882. VK f. VK^{88}, sü. 1, l. 17.

[3] Sealsamas.

[4] Sealsamas, 28.sept. 1883. f. VK^{88}, sü. 1, l. 26.

ja uued jõud suure suvepeo. Afišile oli märgitud ka peopidamise otstarve - ühe Eesti seltsi ellukutsumise hääks Võrule."[1]

Seltsi majanduslik olukord oli eriti raske 188o-ndate aastate lõpus, mil ei suudetud korralikult üürigi maksta. Tulemuseks oli see, et "Kannel" pidi lõpetama oma tegevuse peaaegu kolmeks aastaks.

"Kannel" ärkas uuesti 189o-ndate aastate algul. 1893.aastal tuli Võrru mitu energilist meest. Nende hulgas olid ka postiametnikud H.Mägi ja H.Rikand, kes jõudsid koos umbes kümne endise "Kandle" liikmega (Terrepson, Reiman, Pallosson jt.) otsusele panna selts uuesti tööle.

1.nov. 1893.aastal üüritaksegi 2oo rubla eest ruumid võõrastemajas "Rossija"[2] ning juba 21.nov. samal aastal toimub pidu. Peost osavõtt oli rohke ja andis seltsi tegevusele uut hoogu.

"Kandle" aktiivsus väljendub ka selles, et nüüd tuntakse vajadust uue põhikirja järele. Vana põhikiri ei sobinud enam uuele ajale, mil taheti end mõjukamalt maksma panna. Uus põhikiri kinnitati pärast mitmekordset parandamist 31.jaan. 1899.aastal kuberneri poolt.

1899.aastal oli kassas raha umbes 6oo rubla. See summa kasvas tublisti 26. ja 27.juunil korraldatud rahvapeo sissetulekust, mille puhas tulu oli 267 rbl. ja 34 kop.[3]

---

1 K.Ehrmann, lk. 22.

2 Sealsamas.

3 Sealsamas lk. 3o.

Ootamatult hea sissetulek andis julgust maja ehitamiseks ning 1899.aastal ostis selts endale majakrundi.

Maja plaani valmistas Juhan Rattus ning meister Jaan Klaossen viis lo ooo rubla eest ehitustööd lõpule.[1]

Täiendavalt viidi ehitamine läbi 1912.aastal. Nüüd laienesid kõrvalruumid ja, mis peamine, saadi maja õuepoolsesse ossa jalutussaal.[2]

Nagu eelpool käsitletust ilmneb, tegeles selts paljude küsimustega. Tema põhilisteks tegevussuundadeks algusest peale kujunesid aga näite- ja muusikaalase tegevuse organiseerimine.

---

[1] K. Ehrmann, lk. 31.

[2] Sealsamas, lk. 49.

2. Näidend esimeste eesti asjaarmastajate ettevõtmisena "Kandles"

12.märtsil 1972.aastal möödus 90 aastat päevast, mil Võrus jõudis esmakordselt lavale eestikeelne näidend. Sel puhul kirjutas ajaleht "Töörahva Elu":

"Linna enda asutamisest oli möödunud kõigest 98 aastat. Ainult 12 aastat varem oli sündinud Tartu "Vanemuises" Lydia Koidula "Saaremaa onupoja" lavastusega eesti rahvuslik teater.

Aasta varem oli Võrus ellu kutsutud eesti selts "Kannel". Alalise näitelavata seltsi üüriruumides, endises Kreutzwaldi majas mängitigi siis Võru eestlaste endi poolt 12.märtsil 1882.aastal esimest eestikeelset näidendit, noore autori Juhan Kunderi ühevaatuselist lavatükki "Mulgi mõistus ja tartlase tarkus"...

Sündmus ei olnud üksnes oluline teetähis linna eestlaste kultuurielus, sama tähtis samm oli see võitluses baltisakslastega. Sellele eelnevalt pidid eestlased linnas end arvuliselt maksma panema, pidi tekkima vähemalt poolharitlaslik eesti seltskond, kellele näitemängu tegemine osutus võimetekohaseks."[1]

Eksikombel loeb "Eesti kirjanduse ajalugu" esimese näidendi lavastamise ajaks Võru "Kandles" aastat 1884.[2]

---

[1] "Töörahva Elu" nr. 30, 12.märts 1972.

[2] Eesti kirjanduse ajalugu II, Tallinn 1966, lk.433.

Sellest ajast peale leidis eesti näidend "Kandle" lavastustena eesti soost elanikkonnas tänuliku publiku. Ärksamad inimesed külastki ei pidanud paljuks näiteõhtutel käimist. Kuna näitejuhtideks olid ettevalmistuseta, vaid suurema eruditsiooniga asjaarmastajad ja needki pidevalt vaheldusid, siis vaevalt saab tolleaegsetele etendustele vaadata mingisuguse teatrialase mõõdupuuga. Oligi ju teatri tegijate esmaseks ülesandeks pakkuda oma rahvale (s.o. eestlastele) kombekat meelelahutust. Teiselt poolt püüti näidata baltisakslastele eestlaste vaimuvalgusele püüdlemist ning avaliku elu sfääridesse tungimist.

Säilinud protokollid ei kajasta esimeste teatritegijate nimesid. Küll on aga eestseisusel kõne all küsimused, kas seltsi näitlejatele palka maksta või mitte... Hiljem on asutud seisukohale, et kuludest ülejääv summa tuleb näitlejate vahel ära jagada.[1]

Tol ajal tekkis maarahva hulgas muude kirjameeste kõrval ka dramaturge. Nii seisab üleval ühes "Kandle" seltsi protokollis:

"Võru vallast A.Klink oli kirja sisse saatnud, kus tema teadustab, et temal üks näitemäng kirjutatud ja soovib seda ära müüa. Et selts näitlejate ühendusest[2] osa võtab, siis ei ole võimalik ja ka tarvis kõrvalisi

---

[1] K.Ehrmann, lk. lo.

[2] Repertuaari soetamiseks ja levitamiseks asutati "Vanemuise" algatusel 1883.a. "Eesti Näitlejate Ühendus", mis liitis 9 eesti seltsi üle maa. Eesti entsüklopeedia II, Tartu 1933, lk. 767.

tükkisid osta. See otsus saab temale ka teadustatud."[1] Kuid juba samal aastal asub seltsi juhatus seisukohale, et Tartust pakutav repertuaar olevat nigel.[2]

1883.aastal toodi lavale 2 näidendit, mille nimetused ja autorid on aga protokollides märkimata.[3] Ka 1882.aastal mängiti 3 näidendit, üldsissetulek oli 1o9 rbl. ja 13 kop.[4]

1884.aasta algab näitejuhi kriisiga. Lõpuks võtab ülesanded siiski enda peale J.Pallosson "... kuni osavam ette pandud saab". Kuna näitejuhil puudusid korralikud jalanõud, siis osteti J.Pallossonile seltsi kulul saapad. Mõni kuu hiljem valiti siiski uueks näitejuhiks J.Zopp.[5] Näitejuhi ametit pidas ka tuntud laulumehe H.Kanni abikaasa Liisa Kann.[6]

Näitetegevusele mõjus soodsalt keelpilliorkestri asutamine. Nüüd võidi lavale tuua laulumänge ning vähenõudlikumaid operette. Tohutu menu olnud niisugustel tükkidel nagu "Ilumäe piimatüdruk", "Lõbus talupoeg". Siin oli orkestril täita vastutusrikas ülesanne.[7] Menu oli kõigiti mõistetav. Laulumäng ja muusika olid uudsed lavastuses, pakkusid enamat nii silmale kui ka südamele.

---

[1] "Kandle" eestseisuse protokoll. 3o.okt. 1883. VK f. VK88, sü. 1, l. 29.

[2] Sealsamas.

[3] "Kandle" koosoleku protokoll 18.dets. 1883. VK f. VK88, sü. 1, l. 35.

[4] Sealsamas, 3o.okt. 1883, l. 3o.

[5] K.Ehrmann. "Kannel" viiekümneaastane, lk. 16.

[6] Salme Kann. Eluloolisi andmeid Hans Kanni kohta. Käsikiri 1958, lk. 24.

[7] Sealsamas, lk. 2o.

Iseasi, kuivõrd see tõstis lavastuse terviklikkust ja taset. Kõik jäi ju endiselt isehakanute kätesse.

Enam-vähem mõistele vastava lava sai selts alles 1893.aastal:

"... sõlmitakse V.Reimaniga leping, kes ehitab seltsile näitelava, mis oleks lo jalga sügav ühes kulissidega ja kõige vähemalt 13 jalga lai... nii ehitatud saama, et tema ilma rikkumiseta koost ära võetud ja kokku võib pandud saama... ja kolm dekoratsiooni peab maalitud saama, kaks tua ja üks metsade dekoratsioon..."[1]

Näitejuhiks oli tookord F.Maiste (tuntud eesti solisti T.Maiste isa).

Aeg-ajalt satub "Kandle" näidend ka tolleaegsesse eesti ajakirjandusse. Näiteks kirjutab "Sakala" 189o.aastal:

"Võru aastalaada ajal etendas "Kannel" 23.veebruaril näitemängu "Vennapoeg onuna", mille ettekandmine kehvapoolne oli. 1.märtsil mängiti "Koit ja Ämarik",mis kuulajate poolt kauniste kiitust sai."[2]

"Postimehes" 1896.a. kirjutati:

"Mängiti 7.jaan. näidendeid "Armastus ajab kavalust tarvitama" ja "Antoni kelmustükid". Meesterahva mängijad ei olnud pääle juudi osasid küllalt pähe õppinud ja pidid siis etteütlemist kuulatama, nõnda et see tüü-

---

1 K.Ehrmann, lk. 16.

2 "Sakala" nr. 9, 11. märts 189o.

tav oli päält vaadata."[1]

"Näitemäng läks muidu korda, kuid kallis Võru keelemurre ei tahtnud näitlejatest lahkuda."[2]

XIX sajandi viimastel aastatel hakkab "Kandle" lavale pikkamööda tulema ka rahvuslik näitekirjandus. Nii saadeti 1895.aastal kõigile seltsi liikmetele ringkiri, kus oli öeldud: "... 5.novembril meie "ilusaim õis" Eesti näitemängu kirjandusest (A.Kitzberg) "Punga Märt ja Uba Kaarel ettekantud saab..."[3]

Aastatel 1882-1900 kujunes "Kandle" repertuaar põhiliselt järgmiseks:[4]

1. J.Kunder "Mulgi mõistus ja tartlaste tarkus"
2. "Rätsep Wips"
3. "Varemete keskel"
4. "Ristitütre kosilased"
5. "Kiusakad naised"
6. "Kroonu onu"
7. "Poissmehed"
8. "Vana pärgel"
9. "Kolmekordsed pulmad"
10. "Isaisa viisi"
11. "Kolmekordne kosja kaup"

---

[1] "Postimees" nr. 71, 3.okt. 1896

[2] Sealsamas.

[3] K.Ehrmann. "Kannel" viiekümneaastane, lk. 26.

[4] Andmed on võetud ajalehtedest "Eesti Postimees" nr. 11 - 1884; nr. 16 - 1890; nr. 23 - 1897; "Olevik" nr. 19 - 1890; nr. 37 - 1899; nr. 10 - 1894. "Postimees" nr. 62 - 1883; nr. 76 - 1895; "Sakala" nr. 31 - 1886; nr. 23 - 1887; nr. 25 - 1887; nr. 14 - 1890; nr. 9 - 1890; "Wirulane" nr. 12 - 1887; nr. 10 - 1888; nr. 8 - 1899.

12. "Toni"

13. "Uhkus tuleb enne langemist"

14."Kättetasumine"

15. "Kadri"

16. J.Kunder "Mõrsja ja märatsejad"

17. "Wierrwarr"

18. "Meie aja Diogenes"

19. "Vennapoeg onuna"

2o. "Koit ja Hämarik"

21. "Armastus ajab kavalust tarvitama"

22. A.Kitzberg "Punga Mart ja Uba Kaarel"

23. "Antoni kelmustükid"

Nagu siit ilmneb, jäid uue sajandi alguseni "Kandle" repertuaari kergesisulised näidendid ja laulumängud. Vaatamata aga sellele etendas "Kandle" teatrialane tegevus Võrus olulist osa, tänu millele jõudsid siin eestlasteni teatrikunsti algmed.

3. Laul Võrumaa eestlaste ühendajana

"Kõige pealt laulsid nemad, meie metsad ja meri...
Siis laulis Vanemuine, kelle kandlehääl ja laululugu panid õitsema lilled, mühama laaned ja laulma linnud.
Siis laulis ema hälli juures..."[1]

"Eesti rahvas on igal ajal üks laulja rahvas olnud. Kõige vanematest aastatest saadik on eestlased oma terve elu kätkist hauani lauluga ehtinud. Lauldi rõõmus, lauldi kurbuses. Tegid käed tööd, astusid jalad teed - suu ja süda laulis. Lauluhääled olid meie esivanematele õhk, mis igal ajal ja igas paigas nende ümber lehvitas, mis nad kui hinge sisse tõmbasid."[2]

Laulu ja muusika viljelemine kujunes ka "Kandle" üheks tähtsamaks ja tulemusrikkamaks alaks. Piiskhaaval sai jõudu juurde tema laululäte. Tamula kallastel kandus "Kandle" vaikne helin orgudesse, tõusis siis üle küngaste, muutudes võimsaks, tugevaks.

Juba 1882.aasta suvel, 25. ja 26.juunil, andis "Kandle" selts Kanepis 3 kontserti, kus esinesid sega- ja meeskoorid. Erilise kiituse osaliseks said laulud "Oh laula ja hõiska" ja "Oh Eestimaa, sa meremaa".[3]

---

[1] V.Pant. Laulusajand 1869-1969. Tallinn 1969.

[2] J.Hurt. Kõne Tallinna laulupidu 2.päeval, 9.juulil 1896. "Eesti Postimehe" õhtused koned nr. 25 - 1896.

[3] "Olevik" nr. 29, 13.juuli 1882.

"Kandle" muusikaelu üheks silmapaistvamaks juhiks oli Hans Kann (1849-1932).

H.Kann sündis Võrumaal Kanepi kihelkonnas Kaagvere valla Kaara talus. Oma pesamuna kohta olevat isa, Adam Kann, öelnud: "Hansust saab laulu- ja mängumees."[1]

Isa sõnad täitusidki. Juba 1869.aastal meie rahva esimesel suurpeol sai H.Kann oma võrratu tenoriga üle maa tuntud meheks.

1882.aastal toimus Võrus Krümneri aias esimene kreiskontsert, mis õnnestus hästi. Suure kiituse osaliseks sai siin Kanepi koori I tenor Hans Kann, kes peale seda valiti "Kandle" seltsi laulujuhatajaks, ühtlasi ka einelaua pidajaks.[2]

1882.aastal käis H.Kann veel Kanepist Võrru lauluhuvilisi õpetamas. 23.aprillil 1883.aastal kolivad aga Kannid Võrru. Linna asumise üheks põhjuseks oli see, et siin olid paremad võimalused lastele hariduse andmiseks.[3]

Nüüd saavadki H.Kannist ja ta abikaasast Liisast "Kandle" seltsi agaramad juhid laulu alal. "Võrus äratas meid kaupmees Arras kreiskooli poiste lauluga üles. Olime õnnelikud, et seal võisime vabalt laulu lõõritada... usk ja lootus oma lauluvõimetesse, mida alati rahva poolt austusega tunnustati, tegi meile elutee õilsas meeleolus elada,"[4] oli Liisa Kann jutustanud oma lastele.

---

[1] S.Kann, lk. 1.
[2] Sealsamas, lk. 24.
[3] Kallista Kanni suusõnalised mälestused 11.mail 1974.
[4] S.Kann, lk. 24.

H.Kanni juhtimisel kujunesidki "Kandle" sega- ja meeskoor kandvaks ja suunavaks jõuks Võrumaal. Kooride võimeid iseloomustab osavõtt 1885.aastal võistluslaulmise hindamisel kirjapandud krooniku ütlus: "Said "Kandle" seltsi lauljad H.Kanni juhatusel esimese võidu. Lauljad külvati lilledega üle."[1]

Lauldi koosolekutel, mis muutusid seetõttu elavaiks, laulud ei puudunud üheltki suuremalt peolt. Hästi esineti väljaspool Võrutki. Nii kirjutati 1886.aasta "Olevikus":

"Reedel, 24 skp. helises Võru "Kannel" "Vanemuises". "Kandlel" ei ole palju keeli, aga need vähesed on hääd - et see Võrumaale auu teeb...

Meie soovime Võrumaale hääd, et ta kena kandle hääled iialgi ei katkeks."[2]

15.veebruaril 1886 oli aga "Postimehes" öeldud:

"Härra H.Kann, eesti tuntud ja kuulus tenorilaulja Kanapääst, nüüd Võrus elamas, andis 23. oma sega- ja meeskooriga väga ilusa kontserdi. Väga armas oli Kanni häält jälle mitme aasta järele kuulda saada..."[3]

"... Üksikutest kooridest laulis kõige paremini "Kandle" selts...,"[4] öeldi aga "Wirulases."

Üheksa aastat tegid Hans ja Liisa Kann suure vaimustusega tööd "Kandles". Kahjuks aga unustati seltsi

---

1 S. Kann, lk. 24.
2 "Olevik" nr. 5, 27.jaan. 1886.
3 "Postimees" nr. 8, 15.veebr. 1886.
4 "Wirulane" nr. 31, 29.juuli 1886.

esimeste lauluentusiastide tänaväärne töö kiiresti. 1931. aastal välja antud "Kandle" 5o.a. juubelialbumis on nende aastate kohta öeldud - "tehti intensiivset ja omapärast tööd".[1] Hans Kanni pole aga mainitudki. Ka ei saadetud talle kutset osavõtuks juubelipidustustest.[2]

H.Kanni laulualase töö suurust saame vast kõige paremini anda edasi tema enda sõnadega, mis ta oli lausunud enne surma oma abikaasale: "... keegi ei saa minult võtta seda, et olen oma lauluga ärkamistule viskaja."[3]

1882.aastast alates hakkas "Kannel" korraldama maakondlikke laulupäevi, millel oli edaspidiseks viljastav ja organiseeriv m õju.

Üks suuremaid kordaläinud üritusi oli laulupäev 1896.aasta suvel. "Postimees" kirjutas selle kohta järgmist:

"Kandle" seltsi toimetusel siinses "Ressurce" aias peetud Võru maakonna pidu, kuda meile teatatakse, kõige ilusamal viisil korda läinud. Umbes 4o laulukoori ja mitu pasunakoori oli pidu-kontserdist tegelikult osa võtma ilmunud. Üleüldse avaldasid kõik ettekantavad laulud kooride südi harjutamist ja kõige paremat maitset. Ilmalik osa tõi ülivõimsalt lauldud "Kuule, kuda hääli helab", mida tormilise soovi peale korrati.

... võidulaulmisele asusivad 7 segakoori, 4 mees-

---

[1] K.Ehrmann, lk. 15.
[2] S.Kann, lk. 28.
[3] Sealsamas, lk. 9.

koori ja 2 muusikakoori, viimaseid juhatas hr. V.O.Mägi Peterburist külalisena. Auhindade mõistjateks olivad palutud: Peterburi konservatooriumi professor Karl Tyron, ... Võru Saksa lauluseltsi juhataja V. von Graffen, preili Miina Hermann (Härma), kes pidu konzerdi juhatajaks oli palutud ning kohtupresident Kuusik..."[1]

Nagu kirjutisest ilmneb, viidi see laulupäev oma aja kohta väga heal tasemel läbi.

Rõõmustavaks sündmuseks sai seltsi juurde 189o-ndal aastal keelpillide orkestri ehk - nagu sellal öeldi - "viiulikoori" asutamine, mis tegutses "Kandles" üle 25 aasta. Selle loojateks olid andekad muusikud, Sänna-Tsooru mailt linna kolinud külapoisid Bruno ja Karl Andersonid.[2] "Viiulikoori" pillimeeste väsimatute püüdmiste ja andekuse tõttu võttis muusika ja laul "Kandles" hoopis teise kuju, kui ta seda oli olnud varem. Nüüd kasvas kooriliikmete arv. Ka palad ja laulud, mida pidudel ette kanti, polnud enam juhuslikud, vaid valitud.

Andersoni 8-lo-liikmeline orkester oli oma aja kohta heade võimetega esimene Võru organiseeritud orkester. Tegutses ta peamiselt "Kandle" juures, kuid oli tuntud ja tagaotsitav ka mujal. Nii sai orkester kutseid pidudel esinemiseks Pihkvasse, Valka, Marienburgi (praegu Aluksne) ja mujale, kus tol ajal orkestreid üldse polnudki.[3]

---

[1] "Postimees" nr. 113, 26.juuni 1896.
[2] K.Ehrmann, lk. 22.
[3] Sealsamas, lk. 19.

Muusikainstrumentide, nootide ja muu soetamine oli orkestrantide enda mureks, selts selleks kaasa ei aidanud. Ka mingit kindlat tasu orkester "Kandlelt" ei saanud. Maksti iga esinemise pealt eraldi. Tavaliselt oli iga mees saanud rubla õhtult, vahel enamgi.[1]

Bruno Anderson sai oma muusikalised algteadmised Rõuge organistilt A.Assorilt. Tema koolist käisid läbi ta vend Karl ning üsna mitmed aktiivsed seltsi liikmed nagu A.Zipp, Hugo Meier, J.Udras jt.[2] Siit kasvas peale terve rida muusikamehi - viiuldaja Oskar Neumann ja Ernst Kasch, trompetistid Jaan Osvin ja Georg Tavik ning kauaaegne Võru sümfooniaorkestri kontsertmeister Evald Neumann.[3]

B.Anderson oli ka üheks "Kandle" segakoori juhiks.

Seega, esiisade poolt külvatud seeme võrsus nüüd hästi. Laul ja muusika kujunesid seltsi tuumiku loojaks ja noorte ühendajaks Võrumaal.

Aastad 1881-1900 olid "Kandle" väljakujunemise perioodiks, mil ta muutus kohaliku kultuurielu juhtivaks jouks. Seltsi tegevus neil aastatel omas valgustuslikku iseloomu, mis oli objektiivselt oma aja kohta positiivne ja vajalik. See oli omapoolne võitluse vorm saksluse ja venestamispoliitika vastu.

---

1 K.Ehrmann, lk. 19.
2 Sealsamas.
3 H.Juurikas, lk. 7.

II PEATÜKK

"KANDLE" TEGEVUS XX SAJANDI ALGUL

(1900 - 1917)

1. Uuel sajandil uues majas

Uue sajandi algul, imperialismi arenedes, ikka rohkem kujunesid tooniandvaks tööstuslinnad. Proletariaat oli Venemaal muutunud võimsaks revolutsiooniliseks jõuks.

Värsked tuuled puhusid Eestimaalgi. Kui varem pidi igat ettevõtmist saatma "vaimustatud" Keisrilaul, siis nüüd sai ajastu lauluks "Mõisad põlevad, saksad surevad, mets ja maa saab meitele."

"Kannel" alustas oma tööd uuel sajandil uues majas. 1900.aasta detsembris valmis pingutuste tulemusel, nii seltsi liikmete toetusel kui ka laenudega "Kandle" seltsimaja Liiva (nüüd K.Rimmi) tänavas.

Juba 11.veebruaril 1901.a. toimus oma majas seltsi koosolek. Esimees, kelleks oli Võru ametnik Peeter Kakko, soovis seltsi liikmetele, et nende "keskel üksmeel valitseks ja vaen ja tülid maad ei leiaks, sest et need väga halvasti seltsi asjade peale mõjuvad ja et ütelda võidakse, et eestlased ei mõista oma asju rahulikult ajada, vaid nendel ikka kõigis asjus tüli."[1]

Koosolekutest osavõtt oli eriti aktiivne sajandi

---

[1] "Kandle" koosoleku protokoll 26.veebr. 1901, VK f. VK 88, sü. 1, l. 46.

esimesel aastal. Alates 1902.aastast jäävad aga need tihti pidamata liikmete vähese osavõtu tõttu. Nii oli 7.juulil 1902 koosolek kutsutud kokku teistkordselt, 17.nov. samal aastal jäi aga pidamata, kuna ei olnud kohal vajalik arv liikmeid.[1] Selliseid olukordi oli järgnevatel aastatel sageli.

Seltsi tegevusele avaldasid kahtlemata mõju esimese Vene kodanlik-demokraatliku revolutsiooni sündmused, kuigi need haarasid Võrut pealiskaudselt (siin puudus arvukas, poliitiliselt ettevalmistatud ja organiseeritud töölisklass). Ühiskondlik käärimine oli Võrus kõige tugevam 1905.aasta sügisel. Siis esinesid üksikud rahutused maakonnaski. Sellest ajast on leitud mõned lendlehed, milles nõutakse koosolekute vabadust, tsaari isevalitsuse kukutamist, demokraatliku vabariigi kehtestamist.[2] 5.dets. 1905.aastal ilmus aga 388-st sõjaväkke kutsutud nekrutist Võru sõjaväeteenistusse ainult 85.[3]

Seltsi tegelaste vahel tekkisid nüüd lahkhelid. Väga huvitav on "Kandle" seltsi peakoosoleku protokoll 4.dets. 1905.aastast. Koosolek kutsuti kokku selleks, et arutada: "Millist seisukohta tuleks seltsil praegusel üleüldisel vabaduse võitluse ajal vastu võtta?"[4]

---

[1] "Kandle" koosoleku protokoll 7.juuli 1902, VK f. VK 88, sü. 1, l. 64.

[2] Революция 1905-1907 гг. в Эстонии. Таллин 1955, lk. 391-392.

[3] Eesti NSV ajalugu kolmes köites. II kd., lk. 401.

[4] "Kandle" koosoleku protokoll 5.dets. 1905. VK f. VK 88, sü. 1, l. 83.

Sellel koosolekul esineb Toomas Uustalu[1] kõnega, esitades resoluutsed nõudmised peaminister krahv Wittele saatmiseks. Kodanluse esindajad Gabriel, Suit, Daniel jt. vaidlevad vastu, kõhklevad, püüavad seltsi põhikirja varju pugeda, kus polevat ette nähtud poliitikaga tegelemine jne. Nähtavasti, leidmata vastukaja enamuse juures ja arvestades meeleolu, hääletavad nad siiski resolutsiooni poolt, mis sõnasõnalt kõlas järgmiselt:[2]

"1) 17.okt. 1905.a. manifestis tähendatud vabaduste täieline maksmapanemine tegelikus elus.

2) Asutava Kogu kokkukutsumine üleüldise, ühetaolise, otsekohese ja salaja hääle andmise alusel ehk riigivolikogule põhjusseaduste andmise õigus anda.

3) Täielik andeksandmine kõigi poliitilistele vangidele.

4) Täielise seesmise omavalitsuse sisseseadmine üksikute rahvaste juures rahvaste enesemääramise alusel.

5) Kõige valjemat protesti ja sügavamat põlgust avaldada kõigi nende valitsuse kohalikkude ametnike teguviisi kohta, millega vabastamise liikumist mustsadade organiseerimise ja sõjavägede rahva pääle saatmise läbi lämmatada püütakse.

---

[1] T.Uustalu (18 -1907) Rõuge kihelkonnakooli õpetaja. 1900.a. alates kaupmees Vorus. 1903.a. astus "Kandle" seltsi. 1905.aastal progressiivse inimesena tegi revolutsioonilist selgitustööd talurahva hulgas. 1905.a. lopul arreteeriti tsaarivoimude poolt ning saadeti Siberisse. 1906.aastal pogenes Soome, kus ta suri 1907.aastal. (T.Uustalu peahaavaga laip leiti Soomes ühest järvest. Oletatakse, et tema surmas on süüdi tsaaripolitsei)- Vt. Meie Aastasada, nr. 2, 6.juuli 1907, lk. 3.

[2] "Kandle" koosoleku protokoll 4.dets. 1905. VK f. VK[88], sü. 1, l. 82.

6) Sõja seaduse ära võtmine Liivi kubermangust, kus see praegu maksmas on."

Samal koosolekul arutati ka küsimust, kas anda ruume rahvakoosolekute pidamiseks ja kas raha eest või mitte. Otsustati, et kõneõhtute toimepanejad maksavad seltsile 3 rubla saali üüri.[1]

Seltsi majanduslik olukord muutus uuel sajandil lahedamaks. Raha, nagu varemgi, saadi liikmemaksudest,[x] pidudest ja üürist. Ruume üüriti nüüd nii Võru teistele seltsidele kui ka külalisesinejatele. Näit. 1o.veebr. 19o2 otsustas eestseisus üürida saali Tartu mängijatele.[2] 17.jaan. 19o4 aga lubati Köögitööliste Seltsil kasutada "Kandle" ruume 4 peo ja 3-4 koosoleku pidamiseks 75 rubla eest.[3]

Protokollidest ilmneb, et uuel sajandil korraldab selts väga mitmesuguseid üritusi: lille-, näokatte- ja suvepidusid, perekonna- ja näiteõhtuid ning laulupäevi.

Kõige paremat sissetulekut andsid segaeeskavaga peod. Kui 11.juulil 19o1.aastal andis niisugune pidu puhast kasu 184 rbl. 92 kop.[4], siis sama aasta 19.aug. lillepidu tõi kassasse ainult 72 rbl. 77 kop.[5]

---

[1] "Kandle" koosoleku protokoll 4.dets. 19o5. VK f. VK88, sü. 1, l. 98.

[2] Sealsamas, 1o.veebr. 19o2, l. 37.

[3] Sealsamas, 17.jaan. 19o4, l. 71.

[4] "Kandle" eestseisuse protokoll 11.juuli 19o1. ENSV TMM. f. T-42o, nim. 1, sü. 2, l. 16.

[5] Sealsamas, 22.aug. 19o1, l. 29.

[x] Õpetajad maksid 5o kop., teised 1 rubla. VK f. VK88, sü. 1, l. 73.

14.jaan. 19o2.aastal korraldatud perekonnaõhtu sissetulek oli 14 rbl. ol kop. ja väljaminekuid samas 13 rbl. 4o kop.[1]

1o.aug. 19o1 tehtud kokkuvõttest sissetulekute ja väljaminekute kohta sama aasta juulikuus näeme, et

sissetulek oli 893 rbl. o9 kop.
väljaminekuid 875 rbl. 27 kop.

---

kassasse jäi 17 rbl. 82 kop.[2]

Kõik need sissetulekud ei katnud alati kulusid, seetõttu oli seltsi eestseisus sunnitud vahetevahel laenu tegema. 27.juulil 19o1.aastal otsustati seltsimaja parandamiseks linnapea Molleri käest laenata 4ooo rbl.[3] Ka oli veel 19o2.aastal ehitusmeistrile Klaossenile tasumata 755 rubla.[4]

Väljaminekute katteks tuli korraldada rohkesti pidusid. Kolmapäeviti viidi läbi loenguõhtuid, laupäeviti ja pühapäeviti peoõhtuid, millest oli hea sissetulek. Nii oli 26.aug. 1912.aastal maja ümberehitamise puhul korraldatud "ruumide avamispeo" puhas kasu 117 rbl. ja 3o kop.[5]

Võrut hakkavad nüüd külastama Tallinna teater "Estonia", Tartu "Vanemuine" ja Pärnu "Endla". Nende esinemised olid konkurentsiks "Kandle" poolt korraldatavaile

---

1 "Kandle" eestseisuse protokoll 1o.veebr. 19o2. ENSV TMM f. T-42o, nim. 1, sü. 2, l. 34.
2 Sealsamas, 1o.aug. 19o1, l. 23.
3 Sealsamas, 27.juuli 19o1, l. 21.
4 Sealsamas, 3o.märts 19o5, l. 74.
5 K.Ehrmann, lk. 249.

üritustele, mida tuli nüüd valmistada ette senisest suurema hoolega.

Uuel sajandil hakkab "Kannel" üha otsustavamalt võitlema tervete elukommete eest. Tihti arutati koosolekutel alkoholivaba puhveti ja kaardimängu küsimust. Alkoholivaba puhveti sisseviimine ei läinud korda, kuid kaardimängu osas saavutati soovitud eesmärk. 27.märtsil 19o5. aastal keelati see mäng selti ruumides 2-ks, 3o.juulil 19o7 aga 3-ks aastaks.[1] Sellise järk-järgulise keelamisega jõuti selleni, et kaardimäng seltsi ruumidest juuriti täielikult välja.

19lo.aastal moodustati seltsi juurde nn. toimkonnad.

1. Kõne ja kirjanduse toimkond, mille ülesandeks oli kõne- ja kirjandusõhtute korraldamine, seltsi raamatukogu ja lugemislaua korrastamine. Raamatukogu alal midagi tähelepanuväärset ei saadetud korda ka nüüd. 19o8. aastal tõsteti päevakorda küsimus "Kandle" raamatukogu ühendamisest Võru Rahvahariduse Seltsi avaliku raamatukoguga.[2] Tookord seda siiski ei tehtud. Üks suuremaid ja õnnestunumaid selle toimkonna poolt läbiviidud üritustest oli aga Fr.R.Kreutzwaldi loo.sünniaastapäeva puhul korraldatud kirjanduslik-muusikaline õhtu, kuhu oli palutud esinema ka Jakob Hurt.[3]

---

[1] "Kandle" koosoleku protokollid 24.nov. 19o2, 6. juuni 19o4, 17.märtsil 19o5, 3o.juuli 19o8. ENSV TMM, f. T-42o, nim. 1, sü. 2, l. 48, 8o, 84, 1o4.

[2] "Kandle" eestseisuse protokoll 21.sept. 19o8. VK f. VK 88, sü. 1, l. 121.

[3] Sealsamas, 12.dets. 19o3, lk. 81.

2. Muusika toimkond, mis õigustas end eriti, pidi korraldama kontserte ning kandma hoolt laulu ja muusika edendamise eest Võru linnas ja maakonnas.

3. Spordi toimkond hoolitses selle eest, et seltsis harrastataks sporti, ja organiseeris võistlus- ja osavusmänge. Selle toimkonna tegevuse kohta on kõige vähem andmeid.

Kuni Esimese Maailmasõja puhkemiseni tegutses "Kannel" aktiivselt, pakkudes Võru ja selle ümbruskonna elanikele väga mitmekesist meelelahutust - korraldas kontserte, kus külalistena esinesid ka tuntud kunstnikud nagu Aino Tamm jt.; viis läbi lastepidusid, eesti kirjanduse, ajaloo jm. alaseid kursusi; pidas karskuse koosolekuid jne. (Vt. lisa III).

Häid tulemusi saavutas selts ka oma põhitegevusaladel, mida järgnevalt vaatlemegi põhjalikumalt.

2. Näitealase tegevuse areng, laul ja muusika uuel sajandil.

Seltsi asutamisest möödunud kahekümne aasta jooksul oli Võrus tunduvalt kasvanud eestlastest haritlaskond kooliõpetajate, ametnike ja gümnasistide arvel. See mõjus soodsalt "Kandle" näitealasele tegevusele, mis arenes visalt, kuid järjekindlalt.

Oma seltsimaja, koos juurdeehitatud lava ja hädapäraste kõrvalruumidega, avas uuel sajandil hoopis avaramad võimalused näidendite ettekandmiseks.

Nüüd tõusis mõnevõrra repertuaari kunstiline ja ideoloogiline tase. See ei tähendanud aga kaugeltki veel, et kaalukate lavateoste kõrval poleks maitsevaesema publiku meeleheaks oma võidukäiku jätkanud saksa keelest mugandatud jandid. (Kahjuks puuduvad seltsi arhiivis sel ajal mängitud näidendite kohta täpsemad teated. Ka tolleaegses ajakirjanduses ei leidu andmeid selle kohta).

Oma seltsimaja saamise järgsetel aastatel eksisteerivad "Kandle" isetegevuslaste repertuaaris Moliere'i "Ihnuse" kõrval näidendid ja laulumängud "Staab Kornist", "Põrguvürsti tütar", "Mängumehe laulud", "Mõisavalitseja saladus", "Üks kord ometi", "Valge hobu võõrastemaja", "Pöörane mõte", "Lilleoru Ilse", "Anu", "Ema õnnistus", "Savoijeni pärl", "Ilumäe piimatüdruk", "Uus abinõu paarirahva elus". Eesti näitekirjandusest esitati "Punga

Mart ja Uba Kaarel", "Kroonu onu", "Kosjakased" jne.[1]

Kui vaadata XX sajandi algusaastatel hoopis suuremate kogemustega Võru vene ja saksa isetegevuslike näitemängutegijate repertuaari, siis pole siingi lugu parem. Nii lavastas vene asjaarmastajate trupp "Ressurce" saalis 31.juulil 19o3.aastal 3-vaatuselise komöödia-jandi "Maiuspala", 1.juulil 19o4 jandi "Naeratuse silmuses", 26.veebruaril 19o6.aastal "Näljane Don Zuan". Saksa isetegevuslased aga esitasid 19o4.aastal jandi "Das Zimmer mit zwei Betten".[2] Juba pealkirjad räägivad siin ise-enda eest.

Näitejuhi ülesandeid "Kandles" täitis peamiselt noor, vastavate kiindumustega ametnik F.Suit, hilisem kauaaegne Võru linnapea.

Sajandi algul komplekteeriti seltsi juurde püsivama koosseisuga näitetrupp. Ka ei vaadatud nüüd enam nii halvustavalt "püüne" peale minevatele naistele. Naisosalistest tunti siiski puudust, mille tõttu kutsuti mitmel korral kandvamatele osadele välisjõude Tartust, Narvast ja mujalt.[3] Kohalikest naistegelastest olid silmapaistvamad L.Vare, E.Jaason.[4]

Nende aastate "Kandle" teatriõhtud olid väga rahvarohked. Koos teatritegemisega kasvasid näitejuhi F. Suiti ja ka paljude innukate näitlejate võimed. Nii võidi 19o5.aasta lõpul selle perioodi "Kandle" naisnäitleja

---

[1] VK f. 44, sü. 1.
[2] Sealsamas, f. 64, sü. 1-5.
[3] K.Ehrmann, lk. 3.
[4] Sealsamas.

J.Varese lo-aastase lavategevuse juubelit tähistada.

Etendusteks valmistuti hoolega. F.Suiti kui näitejuhi kohusetundlikku suhtumist oma ülesannetesse näitab tema poolt tegelastele saadetud kiri:

"Minu kui näitejuhi palve teie vastu oleks see:

1) igaüks teadku... oma osa sõnad pääst, teadku kelle ja missuguste sõnade järele tal rääkida tuleb.
2) harjutustele tuldagu võimalikult mitte hiljem määratud aega.
3) igas asjas, kus tarvis leitakse olevat, küsitagu juhataja käest nõu... Iga juhatuse kohta, millest osaline aru ei saanud, küsitagu paremat seletust ja vaieldagu julgesti vastu. Õppimises olgu elavus, aga mitte tuimus... Üksi neil tingimustel on harjutustel hää tagajärg."[1]

Seltsi 25.aasta juubeliks lavastas F.Suit Läti näitekirjaniku A.Niedra 5-vaatuselise kurbmängu "Maa".

"Esmakordselt ei kädistatud kurbmängu puhul naeru ja kuivatati pisaraid," meenutas 1938.aastal E.Ploomile üks meesosatäitjaid F.Maiste.[2]

Huvitav on seegi, et "Kandle" seltsi kirjakogus olid selle tüki puhul esmakordselt ära toodud ka osatäitjate nimed: "noorik E.Jaason, neiud J.Vares, A.Leis, E.Moon, V.Rattus, J.Miller ning härrad G.Vulf, P.Luik, V.Neumann, L.Käär, F.Maiste, P.Linna, K.Vares ja D.Mikkelsaar."[3]

---

[1] K.Ehrmann, lk. 37-38.
[2] E.Ploom.Võru teater "Kannel", lk. 18.
[3] K.Ehrmann, lk. 38.

1911.aastal tähistati järjekordse tähtpäevana oma seltsimaja valmimise 10.aastapäeva. Informatsioon sellest jõudis isegi "Peterburi Teataja" veergudele, kus muuhulgas näidendi kohta öeldi järgmist:

"Võru näitlejate esituses kantakse õhtul ette A.L'Arronge kolmevaatuseline rahvatükk "Mu Leopold". Näitemängu arvustusest tahaks vaikides mööda minna, kuid tähendama peab, et Võru näitlejate hulgas nii mõnigi leidub, kellel selle asjaga tõsisemalt tegemist teha maksaks... silma paistsid hra V.Berg - Mehlmeieri osas, neiu Lauk - Klaara osas. Hra Vähi Veigeltki osas ei olnud paha, kuid siin peab püüdmist enam alla kriipsutama kui võimist.

Näitemängust osavõtmine oli elav, koguni nii elav, et hulgale korrapidajatele vaeva tegi "Kandle" ruumides, kus kõrvalised ruumid jalutamiseks ja vaheaegadel viibimiseks täiesti puuduvad, korda ja piduliste edasiliikumise vabadust alles hoida... Juubeli peo kavas oli ka näidend "Tartlase tarkus ja mulgi mõistus", mida mängiti ka seltsi asutamisaastatel esimese tükina."[1]

1912.aastal toodi lavale näidend "Omal jalgel," mis kukkus hästi välja. Sellega pandi alus ka külaskäiguetendustele maakonda. Nii esineti Antslas, Põlvas jm., kus olid seltsimajad ruumikate lavadega. Vastuvaidlematult mängis siin otsustavat osa seoses näidendi õppimisega korraldatud näitekunsti kursus, mis ühtlasi oli esimene Võrus. Näitejuhtidena tegutsesid J.Semm ja R.Kirp,

[1] "Peterburi Teataja" nr. 79, 8.juuni 1911.

elukutselt ametnikud.[1]

1914.aasta jaanuaris esineti Leo Falli operetiga "Lõbus talupoeg", "mille ettekandmist võiks kaunis kordaläinuks pidada". Kiitvalt märgiti ära sel puhul Samarüütli ja Raagi esinemist.[2]

24.mail samal aastal korraldati väljasõit Sõmerpallu A.Kitzbergi ja J.Simmi 3-vaatuselise draamateosega "Kosjasõit"[3].

Järgnevatel aastatel isetegevuslik teatritegevus "Kandles" läheb allamäge.

6.märtsil 1915.aastal kirjutas seltsi esimees J.Jaason: "Meie väikelinna teatrielu edenemist... takistab väga palju nähtus: ei saa tegelasi!... Keegi ei taha enam üldsuse hääks midagi teha ega ohverdada..."[4]

Nüüd esitati juhuslikke näidendeid juhuslike inimeste poolt. Nii mängiti 7.märtsil 1915.aastal O.Wohlbrüki janti "Iseäralikel oludel", näitemäng "Lesk preili" esitati 22.nov. 1915.a.

Kogu Oktoobrirevolutsioonieelsel perioodil oli "Kandle" teatritegevuses silmanähtavalt suur maht saksa päritoluga lavateostel.

Võinuks eeldada, juba eestlaste sünnipärasest sallimatust suhtumisest sakslastesse (baltlastesse) kui rahva orjastanud priviligeeritud klassi, suuremat huvi vene märksa progressiivsema näitekirjanduse vastu. Kah-

---

1 K.Ehrmann, lk. 51,
2 "Võru Teataja" nr. 2, 7.jaan. 1914.
3 "Võru Teataja" nr. 35, 2o.mai 1914.
4 "Võru Teataja" nr. 19, 6.märts 1915.

juks polnud see nii. Tegeldes tuntud sajandivahetuse vene dramaturgi L.Andrejevi retsepsiooniga Eestis, ütlevad autorid V.Bezzuhov ja S.Issakov täie kindlusega: "Revolutsioonieelne eesti teater oli tervenisti ja täielikult üles kasvanud saksa traditsioonidel, need olid alustrajavad mitte ainult vana "Vanemuise" ja A.Wiera tegevuses, vaid ka eesti teatri reformaatori K.Menningu vaadetes."[1]

Õigustatult võiksime küsida: Aga eesti algupärand? Olid ju meil selleks ajaks peale võrulaste Kreutzwaldi ja Steini, peale Koidula ja Jakobsoni näidendite ka juba A. Kitzbergi, E.Vilde, G.Rutoffi jt. omad. Ometi ei jõudnud kõik nende teosed Esimese maailmasõjani Võru teatrihuviliste vaatamissfääri. Raskemate ja rohkem lahtimõtestamist vajavate teoste kallale, võib olla, ei juletud asuda. Teiselt poolt aga maksaks meenutada ka eesti näitekirjanduse ängitsevat olukorda:

"Kuni 1917.a. oli tsensor keelustanud loo eestikeelse näidendi (algupärandite ja tõlgete) lavastamise. Vaevaliselt jõudis läbi draamatsensori kitsa värava eesti lavale maailma näitekirjanduse klassika."[2]

---

[1] Bezzuhov,V., Issakov,S. "Leonid Andrejevi retseptsioon Eestis" "Looming" nr. 3 - 1972, lk. 491.

[2] Eesti Kirjanduse Ajalugu III, Tallinn 1969, lk. 47.

"Kannel" jätkas uuel sajandil oma muusikaalast tegevust, mida saatsid vaheldumisi tõusud ja mõõnad. Ka nüüd tegutsesid seltsi juures orkester ja segakoor. Koorijuhtidena olid sel perioodil tuntud B.Anderson, J.Prügi, P.Härm ja K.Pütsep.

Orkestri ja segakoori osavõtul korraldati nüüd pidusid-kontserte. Nende külastatavus oli tol ajal suur ning andis hea sissetuleku.[1] Nii viidi 21.juulil 1902. aastal läbi seltsi aias pidu laulude, muusika ja teiste ettekannetega. Pääsmete hinnad olid 60, 40, 25 ja 15 kop.[2]

Selliseid pidusid viidi läbi veel 1915.aastalgi. 27.märtsil kirjutas "Võru Teataja":

"Pidu "Kandles" läks igati korda. Mis ettekannetesse puutub, siis iseäranis hästi õnnestusid segakoori laulud hra Pütsepa juhatusel."[3]

1906.aastal toimusid "Kandle" seltsi 25.aastapäeva pidustused. Peo muusikalist osa juhatas A.Sprenk-Lätte.[4] Kavas oli võistulaulmine, mis oli kujunenud pidude suurnumbriks, ja kooride üldkontsert. Esmakordselt leidis see aset seltsi aias.

1907.aastal määrati "laulu paremaks arendamiseks ja hea kordamineku kindlustamiseks" koorile kindel tasu - 50 rbl. kuus.[5]

---

[1] K.Ehrmann, lk. 41.

[2] "Kandle" koosoleku protokoll 1.aug. 1902. VK f. VK88, sü. 1, l. 69.

[3] "Võru Teataja" nr. 24, 27.märts 1915.

[4] K.Ehrmann, lk. 38.

[5] Sealsamas, lk. 41.

"Kandle" muusikaalases tegevuses oluliseks aastaks oli 1910. Siis pandi alus suvemuusika korraldamisele. Kontserdid toimusid kord nädalas, kusjuures meelelahutust pakkus Karl Andersoni orkester. Neid iganädalasi puhtmuusikalisi üritusi pandi toime 1915.aastani. Siis aga leiti, et rahvaõhtud seltsi aias tuleb ära jätta, kuna juba 1914.aasta suvel oli nendest osavõtt väike.[1]

Tähtsaiks sündmusteks sel perioodil, nagu varemgi, olid piirkondlikud laulupäevad. Nende osa laulu ja muusika edendamisel oli eriti suur.

Ettevalmistusi nendeks pidustusteks alustati aegsasti. Nii otsustas eestseisus juba 1902.aasta augustis korraldada järgmisel, s.o. 1903.aasta, suvel ulatusliku laulupäeva, millest paluti osa võtma kõik Võru maakonna laulu- ja mängukoorid. Kavva peeti vajalikuks võtta 6 vaimulikku ja 15 ilmalikku laulu, nende hulgas ka meeskooridele. Orkestrid pidid esitama 8-10 muusikapala.[2] Ka repertuaar saadeti pärast laulupeo komisjoni poolt kinnitamist laulukooridele ja orkestritele juba 1902.a. sügisel.

Üks õnnestunumaid oli 1911.aasta pidustus. "Peterburi Teataja" veergudelt loeme, et sellest võttis osa 20 laulukoori umbes kolmesaja lauljaga. „Pidu algas M.Lüdigi lauluga "Koit", millele järgnes rahvaviis "Üles" ... mõlemad laulud kõlasid õige südikalt ja panid nähtavasti

---

[1] "Võru Teataja" nr. 30, 17.aprill 1915.

[2] "Kandle" eestseisuse protokoll 15.aug. 1902. VK f. VK 88, n-sü. 1, l. 71.

Võru vellede meeled mõnutsema... Suurt vaimustust äratas lõpulaul - A.Lätte "Ärka üles isamaa". Vaheajal... igavuse pärast aigutama hakkanud pidulised saavad ühe hoobiga elavaks; silmad säravad ja tormilise vaimustusega nõutakse kordamist; rahva seast kuulukse heali: "Lättele Berliini telegramm saata!""[1]

Et laulupeod õnnestusid tõepoolest hästi, võime järeldada ka R.Rideri kirjutisest 1909.-1912.a. sellealaste maakonna ürituste kohta.

"... laulupidudel olid iseäranis vahvad võrulased, need meie "lõunamaalased" ja temperamentilised lauluarmastajad... Võrumaalased laulus otsekui sulama hakkavad, end sealjuures lihtsameelsusega aga ühtlasi ka algjõulised kui looduselapsed avaldavad..."[2]

Kahtlemata avaldasid need suurüritused sügavat mõju eesti muusikakultuuri arenemisele Võrumaal. Piirkondlikel laulupidudel, mis veel möödunud sajandi lõpul olid saksa lauluvara mõju all, algas nüüd rahvusliku koorilaulu võidukäik.

Uus sajand algas "Kandle" seltsil tõusuga, mil tema peatähelepanu oli suunatud nüüd teatri- ja muusikaalasele tegevusele.

Enam-vähem regulaarset ja tõusujoones arenevat tööd halvas aga Esimene maailmasõda, mis avaldas negatiivset mõju nii majanduslik-poliitilisele kui ka kultuurielule.

---

1 "Peterburi Teataja" nr. 74, 8.juuni 1911.
2 "Postimees" nr. 218, 19.aug. 1923.

Alates 1915.aasta II poolest "Kandle" tegevus soikus.

1917.aastal võeti "Kandle" ruumid sõjaväe käsutusse ning seltsi tegevus vaibus pikemaks ajaks.

III PEATÜKK

" KANNEL " KODANLIKU DIKTATUURI PERIOODIL

(1920 - 1940)

1. Üldiseid andmeid "Kandle" kohta

1917.a. puhkenud kodanlik-demokraatlik Veebruari-revolutsioon innustas Võru töölisklassi, kes oli ka siis veel väikesearvuline, poliitilisele tegevusele. Nüüd asutati esimene töölisorganisatsioon "Võru Tööliste Ühing". Kuna selle organisatsiooni eesotsas olid kodanluse esindajad nagu Fr. Suit, J.Üle, siis temale pandud lootusi ta ei täitnud.

Pärast Suure Oktoobrirevolutsiooni võitu läks võim töörahva kätte eesotsas bolševikega. 1917.a. mai lõpul viibis Võrus silmapaistev eesti revolutsionäär Otto Rästas.[1] Tänu tema selgitustööle asutati siin partei Võrumaa osakond eesotsas Fr. ja O.Leegeni, K.Kalmuse ja A.Kaaveriga, kelle pojast, Valter Kaaverist,[2] sai hiljem professionaalne revolutsionäär.

Fr. Leegen ja Fr.Külaots võtsid Võru töötava rahva esindajatena osa ka 1918.a. jaanuaris toimunud III üle-venamaalisest nõukogude kongressist.

---

[1] O.Rästas (1890-1938) võttis osa Eesti vabastamisest saksa okupantidest. Kuulus Eesti Töörahva Kommuuni valitsuse koosseisu, hiljem töötas Võrumaa Nõukogu TK esimehena. Üks EKP asutajaid, EKP KK liige. - Vt. Р.Маяк Отто Рястас.Знаменоносцы революции т.I,Таллин 1964,lк.126-129.

[2] J.Ant. Valter Kaaver. Revolutsiooni lipukandjad II, Tallinn 1972, lk. 33-35.

1918.aasta jaanuari lõpul organiseeriti Võrus Punakaart. Relvade puuduse tõttu ei suutnud aga töörahva võitlussalgad osutada küllaldast vastupanu hästi relvastatud Saksa okupatsioonivägedele, kes koos kohalike mõisnike ja valgekaartlastega 24.veebr. 1918 Võrru tungisid.

9 kuud kestis saksa okupatsioon ja verine arveteõiendamine nendega, kes olid töörahva õiguste kaitseks välja astunud. Ilma igasuguse kohtuta hukati paljud töörahva aktivistid, nende hulgas ka Fr. ja O.Leegen, K.Kalmus.

1918.aasta lõpul löödi okupandid Võrust välja. Töörahvas asus jälle uut elu korraldama. Nüüd loodi esimene maakonna parteikomitee, anti välja töörahva ajaleht "Võru Linna ja Kreisi Töörahva Täidesaatva Komitee Teataja" ning asuti täitma 29.nov. 1918.a. väljakuulutatud Eesti Töörahva Kommuuni manifesti. Rahva jõupingutused ei saanud veel märkimisväärseid tulemusi anda, kui Nõukogude maad ründasid välismaiste interventide jõugud koos valgekaartlastega.

1.veebr. 1919 oli nõukogude võim sunnitud enam kui 2o aastaks Võrust lahkuma.

192o.aastal kehtestatud kodanliku diktatuuri perioodil oli Võru Kagu-Eesti kaubanduslikuks, administratiivseks ja kultuurhariduslikuks keskuseks.

Võru kultuurielus aastail 192o-194o jäi kandvat osa etendama ikka "Kandle" selts. Käsitletud perioodil tuli seltsil tihti ületada suuri majanduslikke raskusi. Eriti halb olukord oli 192o.aastate algul.

Sõjapäevil väeosade käsutuses olnud ruumid said tugevasti kannatada. Hävinenud olid lauad, istmed, dekoratsioonid, eesriie, tühi oli kassa.

Alustada tuli kapitaalremondist. 192o.a. sügiseks tehti ühisel jõul siseremont, mille käigus kasutati ka kunstnike Jaan Vahtra ja kellegi Mülleri asjatundlikku abi. Hulk uusi toole hangiti Tallinna Lutheri Vineeri- ja Mööblivabrikust.[1]

Et saada esmaseid rahalisi vahendeid, tõsteti 192o. a. algul liikmemaksu 1 rublalt 5 rublale,[2] 1927.aastal oli liikmemaksu suurus 3oo marka, mida oli tõstetud raha saamiseks 1926.aastal teostatud maja ümberehitamise kulude katteks.[3]

1934.aastal tuli päevakorda küsimus eluaegse liikmamaksu sisseseadmise kohta. Maksu suuruseks määrati 3o krooni.[4] Samuti peeti vajalikuks, et iga juhatuse liige tooks seltsi vähemalt 5 uut liiget. Olgu märgitud, et oma algusaastatest peale peaaegu kodanliku perioodi lõpuni oli "Kandle" selts ainult meeste selts, kuhu naisliikmeid vastu ei võetud. Alles 194o.aasta aprillis sai võimalikuks naiste astumine seltsi.[5] 1922.a. kuulus seltsi 285 liiget,[6] 1931.aastal 265.[7]

Aastaaruannetest ilmneb, et seltsi sissetulekud olid suhteliselt väikesed. Võtame, näiteks, aastad 1926,

---

1 "Võru Teataja" nr. 86. 5.aug. 192o.

2 Uute liikmete sissekirjutamise raamat aastail 1918-1922. ENSV TMM f. T-42o, nim. 2, sü. 19, l. 5.

3 "Kandle" eestseisuse protokoll 2o.jaan. 1927. ENSV TMM f. T-42o, nim. 1, sü. 23, l. 3.

4 Sealsamas, 5.mai 1934, l. 67. Olemasolevate andmete põhjal pole olnud võimalik kindlaks teha, kas see otsus viidi ellu voi ei.

5 "Elu" nr. 43, 19.aprill 194o.

6 Uute liikmete sissekirjutamise raamat aastail 1918-1922. ENSV TMM f. T-42o, nim. 2, sü. 19, l. 7.

7 K.Ehrmann, lk. 63.

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

1930 ja 1935.[1]

Aasta	Sissetulekud	Väljaminekud	Puhas tulu
1926	1248405 marka	1244650 marka	3755 marka
1930	15279,92 krooni	15264,15 krooni	25,77 krooni
1935	3590,21 "	3346,79 "	43,42 "

Sageli lõppesid aastad hoopis puudujääkidega. Nii oli aastatel 1922, 1923, 1925 puudujääk vastavalt 67429 marka, 54856 marka ja 56801 marka.[2] 1929.aasta lõppes aga 2000-kroonise puudujäägiga,[3] 1934.aastal oli ainult teatri puudujääk 400 krooni,[4] 1930.aastal aga 1070 krooni.[5]

Nende raskuste ületamiseks võeti tarvitusele mitmed abinõud. Nii taotleti 5.märtsil 1928. Eesti kultuurkapitalilt[6] toetust, et seltsil oleks võimalik pidada palgalist näitejuhti ja korraldada näiteõhtuid 4-5 korda kuus. Toetus saadi. Tõsi küll, 1934.aastal jäeti "Kannel" sellest ilma. Alles pärast teatritegijate ja -sõprade otsustavat tegutsemist taastati see 500 krooni ulatuses uuesti.[7]

1937.aastal määras Riigivanem oma käsutussummadest "Kandlele" 5000 krooni erakorralist toetust.[8]

---

[1] "Kandle" koosoleku protokollid 10.veebr. 1927, 29.jaan. 1931, 28.veebr. 1936. ENSV TMM f. T-420, nim. 1, sü. 24, l. 5, 43, 107.

[2] K.Ehrmann, lk. 58.

[3] "Kaja" nr. 54, 5.märts 1930.

[4] "Kandle" seltsi eestseisuse protokoll 15.juuni 1935, ENSV TMM-f. T-420, nim. 1, sü. 24, l. 84.

[5] "Elu" nr. 48, 2.mai 1934.

[6] Eesti kultuurkapital, riiklik fond kodanlikus Eestis kirjanduse, kunsti ja teaduse edendamiseks.

[7] "Päevaleht" nr. 130, 28.mai 1934.

[8] "Elu" nr. 3, 19.jaan. 1937.

Üheks sissetulekuallikaks sellel perioodil oli loterii. Nii saadi 25.-26.veebruaril 1933.aastal läbi viidud loteriist puhast tulu 198,85 krooni.[1] Ka 1935.aasta teatri puudujääk, mis oli 8oo krooni, otsustati katta samuti sissetulekuga loteriist.[2]

Nüüd koostati kindlad tingimused seltsi ruumide üürile andmise kohta, millest võime järeldada, et üürist saadud summa polnud eriti tühine.

Ruumide üürile andmise tingimused olid järgmised:[3]

1) Võru linnas ja maakonnas asuvatelt organisatsioonidelt
   a) kui ettekande lõpul pole tantsu - 15 krooni
   b) " " " on tants - 2o "
2) Väljaspool Võru linna ja maakonda asuvatelt elukutselistelt teatritelt
   a) kui ettekande lõpus pole tantsu - 3o krooni
   b) " " " on tants - 35 "
3) Ruumide üürimisel igasuguste koosolekute, aktuste, näituste jne. jaoks
   a) saal - 5 krooni
   b) fuajee - 4 "
4) Elektrivoolu eest tuli maksta á 3o senti kilovatttunnilt
5) Saali kasutamise eest igasugusteks muudeks ettekanneteks
   a) kui ettekannete lõpus on tants - 3o krooni

---

[1] "Kandle" eestseisuse protokoll 14.märts 1933. ENSV TMM f. T-42o, nim. 1, sü. 24, l. 26.

[2] Sealsamas, 16.veebr. 1936. l. 1o1.

[3] Sealsamas, 16.mai 1936. l. 1o7.

b) kui ettekannete lõpus pole tantsu - 25 krooni

Selle perioodi keerukamaks probleemiks oli seltsi ja teatri vahekorra küsimus.

Alates 1926.aastast alustas "Kandle" seltsi raames tööd poolkutseline teater. Nagu nägime, võttis teatri näitejuhi palga Eesti kultuurkapitali valitsus enda kanda. Et seltsi juhatus saaks aga sõna sekka öelda repertuaari valikul, moodustati seltsi juhatuses 3-liikmeline komisjon, kel oli õigus ja kohus kinnitada kava. (Repertuaari valiku pärast oligi teatril palju pahandust eestseisusega, kes ei tahtnud laval näha progressiivse sisuga teoseid).[1] Komisjoni esimeheks oli seltsi esimees Joh. Jaason, liikmeteks näitejuht E.Bergmann ja endine näitejuht E.Lampson, kes nimetati ka teatrikorraldajaks.[2]

Samal ajal kerkis päevakorda küsimus teatri iseseisvaks muutmise kohta. Selle mõtte algatajaks oli Võru Ühispangas töötav "Kandle" seltsi juhatuse liige Valter Kuus, kes andekа näitlejana oli võitnud nii tegelaskonna kui ka Võru üldsuse poolehoiu.

Nüüd valitigi näiteringi juhatus, kuhu 1931.aastal kuulusid Valter Kuus, August Tammisaar ja Arnold Harju.[3]

Seltsist lahku lüüa poolkutselisel teatril polnud siiski võimalik, sest ainuke kõne alla tulev teatrisaal koos lavaga kuulus ju "Kandle" seltsile.

Hädapärane autonoomia saavutati 1932.aastaks. Teatri arvele jäid nüüd tema varad, tulud ja kulud. Ring valis

1 E.Ploomi suusõnalised mälestused 17.aprill 1974.

2 "Kandle" eestseisuse protokoll 16.dets. 1927. ENSV TMM f. T-42o, nim. 1, sü. 24, l. 7.

3 K.Ehrmann, lk. 43.

endale ise näitejuhi ning koostas tegevuse kava, mida tuli aga kooskõlastada "Kandle" juhatusega. Ka väljasõite maakonda võis korraldada vaid juhatuse loal. Saali, näitelava ja kõrvalruume võis teater kasutada tasuta. Samuti maksis selts kütte ja valgustuse eest. "Kui aga teatrering selle lepingu määrustest ei hooli, siis on seltsi eestseisusel õigus käesolevat lepingut lõpetada ja teatriasjandus võtta oma otsesele juhtimisele," öeldakse eestseisuse protokollis.[1] Arusaamatuste ja konfliktide korral ähvardas seltsi juhatus annuleerida kõik antud soodustused. Seetõttu kippuski peale jääma seltsi kui majaomaniku tahe, sealjuures pahatihti teatri kui kunstiasutuse kahjuks[2]. Ka leiti juba 1934.aastal, et näitering peab maksma seltsile iga etenduse pealt valgustuse eest 7 krooni, iga pileti pealt aga á 5 senti ja andma ruumide remondiks 6o krooni ühekordset toetust.[3]

1936.aastal moodustatakse teatritöö paremaks korraldamiseks teatrivalitsus (nõukogu), millesse kuulusid August Torop, Erich Bergmann, Jaan Murro, Viktor Krull ja August Tammisaar.[4]

Töötingimused näiteringis ei olnud kiita. Harjutusi peeti õhtuti kelle kuuest-seitsmest alates ja sageli kella neljani hommikul.[5] Dekoratsioone valmistati aga saa-

---

[1] "Kandle" eestseisuse koosoleku protokoll 29.juuli 1932. ENSV TMM f. T-42o, nim. 1, sü. 24, l. 53.

[2] E.Ploomi suusõnalised mälestused aprill 1974.

[3] "Kandle" koosoleku protokoll 21.aug. 1934. ENSV TMM f. T-42o, nim. 1, sü. 24, l. 71.

[4] Teater "Kannel" lo aastat. Võru 1936, lk. 8.

[5] E.Tamuli suusõnalised mälestused 26.aprill 1974.

lis, mis tuli õhtuks vabastada, kuna ruumi vajati muuks otstarbeks.

"Ühe kuuga olen maha võtnud lo kilo ja sedagi vaid 35 krooni eest,"[1] kurtis lehemehele dekoraator Ernst Hallop.

Teatriringi kõrval tegutsesid seltsi juures orkester ja segakoor, viimane küll vaheaegadega. Tänu nendele sai võimalikuks suurte laulu- ja muusikapäevade korraldamine ning operettide õnnestunud lavaletoomine.

Kodanliku perioodi viimastel aastatel püsisid "Kandle" seltsi päevakorras kaks tulevikuprobleemi. Esimeseks oli lo-miljonilise teatrimaja ehitamine, teiseks - kutselise Lõuna-Eesti teatri organiseerimine kolme maakonna, s.o. Võru-, Valga- ja Petserimaa, teatrihuvide rahuldamiseks.

Uue maja ehitamine jäi unistuseks. Ka ei olnud kodanliku ühiskonna tingimustes "Kandle" teater suuteline olema ühegi maakonna teatriks.

---

[1] "Elu" nr. 84, 7.okt. 1938.

2. Poolkutselise "Kandle" teatri väljakujunemine ja selle tegevus (192o - 1934)

"Teater kujutab endast kompleksset kunstinähtust, mille põhikomponentideks on näitekirjaniku, lavastaja ja näitleja looming. Rohkem või vähem olulisena lisanduvad lavakujundus ja muusika... Teatrilooming sünnib vaataja, publiku juuresolekul ning osavõtul igal etendusel uuena ja kordumatuna. Publik retsipiendina ja igas vaatajas toimuv vastuvõtuprotsess mõjustavad laval sündivat. Seepärast polegi olemas andekvaatselt kattuvaid etendusi."[1]

Seepärast pole ka olemas mõõdupuud, mis garanteeriks etendusele absoluutselt erapooletu ja õiglase hinnangu. Hinnangu, mis oleks kõigi jaoks võrdväärne. Selle suuruse määrab siiski igale etendust külastanud inimesele saadud individuaalne teatrielamus, esteetiline nauding. See on paratamatult juhtinud ka nende teatriarvustajate kätt, kelle hinnangutele lavastusi vaatlevas ja hindavas osas toetub käesolevgi töö.

Üllatava kokkusattumusena tõid sõjajärgsed aastad Võrru rea tõelisi teatritöö entusiaste. Osa neist olid esinenud nii päristeatrites kui ka isetegevuslikes truppides (E.Lampson, H.Sabbe, A.Tammisaar), juhendanud isetegevuslikke näiteringe (E. Lampson), õppinud laulu ja esinenud laval (V.Krull). Vastavalt kutsumusele leidsid need inimesed koos paljude noortega aegamisi tee "Kandle" juurde.

---

[1] K.Kask. Eesti näidendi teatriteedest. "Looming" nr. 11 1972, lk. 1886.

Tõsisemat lavateost püüti anda juba 1918.aastal. Kohalik ajaleht teatas selle kohta:

"Eesti näidendiõhtu paneb "Kandle" selts homme (5.mail) toime. Etendatakse Chr. Rutoffi algupärane draama "Kivi".

Võru hakkab jälle oma laialipillatud jõude kokku koguma. Kuigi "Kivis" paljud uued jõud üles astuvad, näeme sääl ka mõnda ennesõjaaegset tegelast."[1]

Selle perioodi tähelepanuväärsemaks teatrisündmuseks saab siiki 12.märtsil 1921.aastal R.Vossi draama "Süüdi" lavastus. Esmakordselt pühendab kohalik ajaleht sellele pika retsensiooni.

"Julgus lavastada draamat näiteharrastajate jõududega meie viletsais oludes ei ole mitte üksi kardetav, vaid ka kunstilise riisikoga ühendatud, seda rohkem siis, kui võõrrahva teosega esinemine on, mille vaimusse tungida sugugi nii kerge pole...

"Süüdi" lavastuse puhul peab tunnistama, et ka raskeis oludes võib kunsti pakkuda... Niisugust piinlikku ja kurba vaikust kuuldesaalis pole küll ühegi draama lavastuse ajal Võrus tähele pandud. Kahjuks oli publikut väga vähe."[2]

Isetegevuslik teatritegemine "Kandles" hoogustub. Mõningaid näidendeid mängitakse korduvalt, esinetakse ka maakonnas. Vanematest teostest tulevad kordamisele C.Ruttoffi "Kivi" ja W.Mannstaldti operett "Ilumäe piimatüdruk".

---

1 "Võru Teataja" nr. 52, 4.mai 1918.
2 Sealsamas nr. 32, 19.märts 1921.

Üksteisele järgnevad sellised lavalood nagu naljamäng "Väike kompvekiplika", E.Pohli naljamäng 7 pildis laulu, tantsu ja muusikaga "Kuld onu", lühinäidendid "Väike püssirohupütt" ja Fr. Arbi "Kui koidupuna punetab."[1]

Eesti näitekirjanduse paremikust tuuakse lavale O.Lutsu "Kapsapea" ja "Sootuluke", E.Vilde "Side ", L.Koidula "Säärane mulk", A.Adsoni "Elav kapital", C.R.Jakobsoni "Artur ja Anna", M.Metsanurga "Kindrali poeg", H.Raudsepa "Roosad prillid" ja A.Kitzbergi "Libahunt".[2]

Heaks õppetunniks asjaarmastajatest näitlejatele Võrus olid noore Tallinna Draamastuudio Teatri külaskäiguetendused 1922.aastal. Nende poolt lavastati Fr.Schilleri "Orleans'i neitsi", Rabindranath Tagore "Ohver" ja "Kuninga kiri", Shakespeare "Macbeth" jt. Esinesid sellised näitlejad nagu L. Reiman, R.Klein (Tarmo), M.Türk, E.Türk, E. Pärgmäe (hiljem Võru teatrijuht) jt.[3]

Võru teatrihuviliste vaimseks juhiks ja eeskujuks sai pangaametnikuna töötav Elmar Lampson. Lampsoni teeneks oli see, et ta suhteliselt lühikese aja jooksul kujundas "Kandle" näitetrupi arvestatavaks teatrikollektiiviks.

E.Lampsoni üheks paremaks lavastuseks kujunes F.Lehári operett "Krahv Luxemburg". Kohalik ajaleht toob paremate osatäitjatena selles esile K.Rätsepa, E.Lampsoni ning naisosalistest A.Kalekauri.[4]

---

[1] "Võru Teataja" nr. 97, 22.sept. 1921; nr. 98 24. sept. 1921; nr. 135, 3.nov. 1921; nr. 4, 9.jaan. 1922.

[2] Sealsamas nr. 126, 7.okt. 1922; nr. 16, 11.veebr. 1923; nr. 15, 27.jaan. 1924; nr. 36, 3o.märts 1925; nr. 121, 13.okt. 1926; nr. 24, 7.märts 1927.

[3] L.Reiman. Lava Võlus. Sweden. Lund. 196o, lk.227-255.

[4] "Võru Teataja" nr. 151, 28.nov. 1926.

1926.aasta lõpuks, vaatamata paljudele puudustele, sealhulgas repetuaarivaliku juhuslikkusele, oli Võru asjaarmastajate näitetrupp saavutanud küllalt kõrge taseme. Edu oli märgatav eeskätt mänguoskuses.

Teatrialase tegevuse edasiseks arenguks vajas selts nüüd palgalist näitejuhti, s.t. näitetrupp taheti rakendada tööle poolkutselise teatrina.

1927.aastal kutsuski seltsi juhatus läbirääkimistele Erich Bergmanni ja F.Kuljuse kui kandidaadid "Kandle" näitejuhi kohale. Läbirääkimiste käigus loobus F.Kuljus kohta taotlemast ning 1o.augustil 1927. sõlmiti E. Bergmanniga vastav leping. Viimane asus tööle järgmistel tingimustel:[1]

"1) Näitejuht võetakse tööle kuni 1.juulini 1928.a.

2) Palk 1looo marka kuus

3) Näitejuhi ülesandeks on kohaliste asjaarmastajate hulgast tegelasi koguda ja nende jõul ette kanda lavateoseid. Vähemalt üks teos tuleb iga kuu jooksul ette kanda, kuna vanemaid tükka võib ka korrata, üleüldiselt siiski nii, et seltsi poolt oleks iga kuu kaks näidendit...

4) Seltsi tegelastele tuleb peale praktiliste juhatuste ka teoreetilist näitekunsti õpetust anda."

E.Bergmann asus tööle 1.nov. 1927. Samal aastal valiti ka teatri juhatus, kuhu kuulusid V.Kuus, A.Torop, A. Hiielo, V.Krull ja A.Tammisaar.[2]

15.sept. 1928.aastal kehtestati aga kindel punktisüsteem, mis kehtis kodanliku perioodi lõpuni. Selle alusel

---

1 "Kandle" eestseisuse protokoll 1o.okt. 1927. ENSV TMM f. T-42o, nim. 1, sü. 24, l. 26.

2 "Kandle" eestseisuse protokoll 1o.okt. 1927. ENSV TMM f. T-42o, nim. 1, sü. 24, l. 16.

maksti näitlejatele ja lavatöölistele palka järgmiselt:

I kategooria	(5 tegelast)	á	3o krooni
II "	(5 tegelast)	á	25. "
III "	(ülejäänud)	á	2o "
lavatöölistele		á	15 "
õpilastele		á	1o "
Kokku 23 isikule kuus			475 "

Lisaks sellele oli, vastavalt seltsi juhatusega sõlmitud lepingule, kindel kuutasu dekoraatoril ja kostümeerijal.[1]

Grimeerimisalaseid kursusi hakkas läbi viima K. Kaitsa,[2] kes oli 1926.aastal lühikest aega ka näitejuht.

Dekoratsioonide osas olid "Kannelt" abistanud sel ajal kunstnikud-joonistusõpetajad J.Vahtra, A.Denissov, hiljem H.Arrak, J.Raudoja ja E.Hallop. Sageli lõid käed külge ka näitejuht ise ja paljud näitlejad. 1927.a. lõpus avastas E.Bergmann ühel proovil Võru Tööstuskooli lõpetanud noorukis A.Leppikus võimeka lavamaalija. Ta tõi noormehe "Kandle" juurde. Lootused ei petnud. Leppikust sai aastate möödudes hea dekoraator, samuti näitleja. Hiljem palgati ta "Vanemuisesse", kus ta oli hinnatud lavakujundaja.[3]

Lavatantsu õpetas E.Bergmann ise, sageli aga külalisena Tartust praegune ENSV teeneline kunstnik Velda

---

1 E. Ploom. Võru teater "Kannel", lk. 34.

2 K.Kaitsal (-1941) oli topiste valmistaja Võrus. 1934.aastast alates elas Tallinnas, kus ta 1941.aastal morvati saksa fasistide poolt. - E.Kaitsa suusonalised mälestused 26.apr. 1974.

3 E.Ploomi suusõnalised mälestused 17.apr. 1974.

Otsus. V.Otsuse poolt õpetatud tantsud said alati kiitva hinnangu osaliseks.[1]

Tõsiselt häiris teatritööd riietuse küsimus. Arusaadavaks tavaks oli, et harilikus sõnalavastuses hankis vastava garderoobi endale tegelane ise, oma"kulu ja kirjadega." Operettideks laenutati aga kostüümid ja parukad "Vanemuisest". See oli seda lihtsam, et enamuses "Kandles" esitatud operettidest olid olnud ka "Vanemuise" laval.

Mööblit tuli E.Bergmannil kokku vedada erakorteritest, tihti ka ametiasutustest.[2]

Repertuaari jäi endiselt Lääne näidend. Algupäranditest toodi lavale A.Kitzbergi "Kosjasõit" ja "Laurits", H.Raudsepa "Roosad prillid" ning O.Lutsu "Mahajäetud maja". Soome lavateostest kanti ette T.Pakkala "Parvepoisid".[3]

Esimeste tähelepanuväärsete saavutuste ajaks oli 1928/29.a. hooaeg, mil anti kokku 44 etendust, kusjuures esilavastusi oli 14. Teatrit külastas sel hooajal 72o7 inimest.[4]

Algupäranditest etendati A.Kitzbergi "Pila Peetri testament" ja A.Tausi noorsoonäidend "Jõulu ootel"[5]. Rikkalikust vene draamakirjandusest jõudis esmakordselt "Kandle" lavale L.Andrejevi näidend "Inimese elu". Sündmuse

---

1 "Võru Teataja" nr. 16, lo.veebr. 1934, "Lõuna Eesti" nr. 43, 19.apr. 1934, "Lõuna Eesti" nr. 37, 23. märts 1936.

2 E.Ploomi suusõnalised mälestused 17.apr. 1974.

3 "Kandle" koosolekute protokollid 1927, 1928.a. ENSV TMM f. T-42o, nim. 1, sü. 24.

4 K.Ehrmann, lk. 6o.

5 "Kandle" teatri statistilised ülevaated. VK f. VK 88 sü. 2. 1. 61.

fikseerivad V.Bezzuhov ja S.Issakov järgmiselt: "Nagu juba mainisime, lavastas Võru asjaarmastajate (siiski poolkutseline) teater "Kannel" 1928.aastal "Inimese elu". See oli Võru teatrielus ennenägematu lavastus - osa võttis 5o amatööri. Inimese ossa oli kutsutud Ränd teatri näitleja K.Jasmin. E.Bergmanni juhtimisel valmistuti esietenduseks hoolikamalt kui kunagi varem, nõnda et provintsi mõõtu pidi jättis etendus tugeva mulje."[1]

Koigi paremate näidendite käsi ei käinud siiski nii hästi. Võru väikekodanlik ja tõusiklik publik, kes tookord teatripubliku enamuse andis, ei vajanud tõsiseid ja nende südamerahu häirivaid lavateoseid. Nii näiteks kirjutab "Võru Teataja" L.Fulda "Vulkaani" lavastuse kohta:

"Kokkuvõttes: uus esietendus peaaegu rahuldas kõige nõudlikumagi vaatleja. Sellele küsimusele aga, kui nõudlikud on seekord koju jäänud bürgerid, vastutab tont teab kes. Kuid need kakskümmend, kes laupäeval "Kandles" istusid, lähevad sinna ka järgmisel esietendusel, kui ainult kodune vulkaan purskama ei hakka.

Egas meie teater nii väga nossu olegi!"[2]

Samasugune vastuvõtt sai osaks ka teisele mõttesügavale ja heal tasemel lavastatud näidendile "Kõige tähtsam". Arvustaja Ed.Visnapuu on sunnitud nentima:

"Ettekande poolest jättis näidend õige hää mulje. Selgesti paistis välja hoolikas töö ja süvenemise tahe, nii

---

[1] V.Bezzuhov ja S.Issakov. Leonid Andrejevi retseptsioon Eestis. "Looming" nr. 3 - 1972, lk. 491.

[2] "Võru Teataja" nr. 51, 11.mail 1928.

palju kui seda olud võimaldavad.

Sellega oleks kõik muidu korras, aga üks asi on väga halb. Kella kaheksaks oli saali minejaid kõigega kokku just tosin inimest, veerand üheksaks mõnikümmend. Ja nii umbes jäigi. Teatri materdajaid, nii ametlikke kui mitteametlikke leidub küll, kuid selle toetajaid ning armastajaid vähem. Sarnane huvi langus ei ole enam mitte harulda-ne, vaid juba pöörane. Kus on siis see Võru publik, kes pääle leiva ja tsirkuse ka kõrgemaid huve tunneb?"[1]

"Võru Teataja" kriitik peatub pikemalt kahel näitlejal:

"Prl. Hiielo on leidnud oma ala. Seekord klassidaamina ehtne, parim kuju laval. Ei või palju eksida öeldes, et prl. Hiielo teatavates osades võiks kandev jõud olla isegi elukutselisel laval...

A. Tammisaar koomikuna rabeles palju, andis vahel üsna õnnestunud silmapilke, kuid samas jälle ei suutnud pidada osa. Tüütavalt hakkas mõjuma talle sisseharjunud žest iga vähema kui kõne ajal oma vastasmängijale sõrmega rinnale torgata..."[2]

Samal ajal kergesisulised komöödiad nagu "Hokus-pokus", "Reis Monte Karlo", "Karneval" jt. kindlustasid täismaja.

Menukamaks lavastuseks "Kandles" kujunes üle maa suure populaarsuse võitnud H.Raudsepa heatahtliku huumori ja satiiriga komöödia "Mikumärdi". Hoolimata sellest, et

---

1 "Elu" nr. 75 16.sept. 1928.
2 "Võru Teataja" nr. 121, 24.sept. 1928.

tükk püsis rändteatri ja teiste kutseliste teatrite repertuaaris, et seda suure hooga mängiti igal külalaval, andis ka "Kannel" 1929-193o.a. hooajal 18 etendust, neist ligemale pooled statsionaaris.[1]

Väärtuslike lavateoste etendamise puudujäägid katsidki komöödiad ja operett, mis on selleks ajaks võrdlemisi tugevad jalad alla saanud.

Kuigi laulumängude ja lühioperettide ajalugu on peaaegu sama vana kui eestikeelse näidendi mängimine Võrus, saab tõelisest operetist rääkida alates 1926.aastast. Siis tõi E.Lampson esimese tõsise muusikalavastusena "Kandles" publiku ette Hoffenbachi "Orpheus põrgus".

Menukamaks kujunes aga Preseli operett "Meedi", mis kanti ette 16. ja 17.juunil 1928.aastal. Võru- ja Petserimaa häälekandjas "Elu" oli selle kohta ära toodud järgmine retsensioon:

"Operettidest kordaläinum käesoleval hooajal on kahtlemata "Meedi". Võib näha, et ettevalmistused hoolega olid tehtud ning võimalused teose lavastamise heaks kordaminekuks kasutatud...

Nimiosas esines lauluõpilane (Elsa) Maasik, kes oma ala seisukohalt meeldivalt esines. Lavalisest küljest ei tahtnud ta aga end osasse sundida."[2]

Vastseliinast pärineva praeguse Eesti NSV rahvakunstniku Elsa Maasiku, kellele oli Võru omamoodi kodulinnaks saanud, esimene etteastumine "Kandles" oli 1926.aastal.

---

[1] "Kandle" teatri statistilised ülevaated. VK f. VK 88, sü. 2, l. 73.

[2] "Elu" nr. 46, 2o.juuni 1928.

Siis, gümnaasiumi eelviimase klassi õpilasena, esitas ta oma esimese ooperikatkendi. Selleks oli Micaela aaria Bizet' ooperist "Carmen". Nii kaugele jõudis ta tänu gümnaasiumi muusika- ja lauluõpetajale K.Grünwaldile.

E.Maasiku üks suuremaid esinemisi "Kandles" sai teoks 1928.aasta märtsis, mil anti ühine kontsert Tenno Vironiga (Peale gümnaasiumi lõpetamist õppis E.Maasik ühe aasta T.Vironi erastuudios, kuhu ta oli saanud "Kandle" seltsi liikmete E.Lampsoni ja V.Kuuse eestkostel).Kontsert oli väga rahvarohke ja tekitas suurt elevust publikus. Selle sissetulekust jätkus E.Maasikule esimese aasta õppemaksuks Tallinna konservatooriumis, kus ta oli A.Arderi õpilaseks.[1]

Oma kõrgpunkti saavutas operett "Kandles" 193o. aastate I poolel. Nüüd lülitus näitetöösse rida andekaid jõude nagu Adele (Tont) Laretei, Claire Kuus, Richard Kapron, Herta Kasch (Lember), Elsa Kuus. Ning siis, 1932. aastal, kui Elsa Maasik primadonnana kaunistas Pärnu "Endlat"[2], alustas "Kandle" heledamaid tähti Elly Lokk, pärast abiellumist Elly Torop, oma teatriteed. Hiljem tunneme teda kui põlist "Vanemuise" näitlejat Elo Tamuli[3] nime all.

Elly Lokk äratas tähelepanu oma meeldiva ja jõulise hääle ning näitlejakutsumusega juba gümnaasiumi õpilaspidudel.

---

1 E.Maasiku suusõnalised mälestused 26.märts 1974.

2 V.Paalma. Elsa Maasik. Tallinn 1973, lk. 13.

3 Näitlejanimi "Tamul" on tuletatud Võru järve Tamula nimest. - E.Tamuli suusonalised mälestused 23.apr. 1974.

"Lõpetasin keskkooli 1931.aastal ja pärast abiellumist algaski minu teatritöö Võru "Kandles". Mäletan, teatri saadikuna tuli minu juurde Valter Kuus (meile tuntud Sonts) ja rääkis augu pähe - tulla teatrisse. Neil puudus momendil primadonna. Eks see vist nähtavasti noort inimest meelitaski - olla ikkagi "täht", kuigi väikeses linnas ja teatris," meenutab Eesti NSV teeneline kunstnik E.Tamul.[1] Noore debütandi osa operetis "Viimane valss", mis esietendus 26.nov. 1932.aastal, õnnestus hiilgavalt.

1927-1935.aastatel olid "Kandle" repertuaaris, peale eelpool nimetatud, järgmised klassikalised operetid: "Silva", "Dolly", "Sügismanöövrid", "Geisha", "Bajadeer", "Daam lillas", "Šokolaadist sõdurike", "Marion", "Mariza", "Viktooria ja ta husaar", "Havai lill", "Montmartre'i kannike" jt. Mitmed neist ("Silva", "Bajadeer", "Viimane valss") mängiti ka uuslavastustes.[2]

Tolleaegsete arvustajate sõnavõttude järgi väärisid "Kandles" lavastatud operetid, vaatamata oma puudujääkidele, laialdast tähelepanu. Nii kirjutab Tallinna ajaleht "Nool" O.Straussi muusikaga "Viimase valsi" etenduse kohta:

"... Võtame näiteks opereti "Viimane valss". Tartu-Tallinna mõõdupuuga oli "Kandle" "Viimane valss" vast nõrk. Kui mitte nii väga laululises, siis küll sõnalises väljenduses, nüansirikkuses, kogu mängus jne... Aga "Viimane valss" oli igatahes Võru teatri oludes ja tasapinnal ikkagi tähelepanuväärne saavutus, mis näitab, et "Kandle" ümber koondu-

---

1 E.Tamuli suusõnalised mälestused 23.apr. 1974.

2 "Kandle" teatri statistilised ülevaated. VK f. VK 88 sü. 2. 1. 78.

nud jõududel on püsivust ja tahet teatritööks, kuigi selle eest publiku vastutasu on sageli vaid muigamine ja isegi mõnitamine."[1] Kohalik teatriarvustaja (K.Ehrmann-Eerme) tõstab esile B.Järliku, E.Toropi, E.Bergmanni ja V.Kuuse mängu, muusikajuhi E.Tamme ja dekoraator A.Leppiku osa lavastuses.[2]

Üksmeelse tunnustuse pälvis ka P.Abrahami operett "Viktooria ja ta husaar", mis toodi lavale lo korda.[3] Selle kohta öeldakse "Võru Teatajas": "Viktooria ja ta husaar" on "Kandles" k.a. kindlasti üks õnnelikum samm edasi ja lööb mitu silma ette operetile "Viimane valss", mis polnud ka sugugi tähtsusetu saavutus, kuigi üldiselt elutum..." Väljapaistvamate kujudena loetleti A.Lareteid, V.Kuust, E.Toropit, B.Järlikut ja V.Krulli.[4]

Õnnestus ka O.Halli "Geisha". Siin pälvivad erilise kiituse massistseenid, nimiosas oli aga võrratu E.Torop.[5]

Kõik eelpooltoodu jättis siiski varju A.Grünwaldi-F.Löhner-Beda-E.Földesi operett P.Abrahami muusikaga "Havai lill". Esietendus toimus lo.veebr. 1934. Kahel päeval müüdi kokku 894 pääset, kusjuures saali normaalne mahutavus oli 320 inimest. Tegelaste koosseis selles oli:

Laya, Havai printsess - Elly Torop

Prints Lilo-Taro - Benno Järlik

---

1 "Nool", nr. 43, 8.aprill 1933.
2 "Võru Teataja" nr. 88, 29.sept. 1932.
3 Teater "Kannel" lo aastat. Võru 1936, lk. 29.
4 "Võru Teataja", nr. 24, 14.veebr. 1933.
5 "Elu" nr. 78, 27.sept. 1933.

Kanako Hilo, suursugune havailane - Karl Puustus

Admiral Makintosh - Voldemar Lember

Kapten Reginald Harald Stone - Viktor Krull

Lloyd Harrison, ameerika kuberner Havais - August Torop

John Buffi, tema sekretär - Erich Bergmann

Bessis Warthington, tema õetütar - Maimu Zopp

Raka, noor havailanna - Tont Laretei
Claire Kuus

Jim Boy, kuulus ameerika jazzilaulja - Valter Kuus

Susanne Provence, tema partner - Elly Torop

Perroquet, ülemkelner baaris - Aug. Tammisaar

Kaluna, vana havailane - Joh. Lampson

Chun-Chun, teener - Norbert Heaselli

Ltn. Suni Hill, ameerika ohvitser - Valter Prügi

Kadett Bobbie Flipps - Rudolf Plakk

Kadetid, mereväe ohvitserid, daamid ja härrad seltskonnast, havai tantsijannad.

See, et "Havai lill" oli kaua laval, polnud juhuslik. Etenduses oli rakendatud kogu teatri kaardivägi, mille üldarv ületas poolsada inimest. Siin esinesid "Kandle" vana kaadri tublimad lavajõud nagu August Torop, Erich Bergmann, Viktor Krull, Valter Kuus, Aug. Tammisaar, Joh.Lampson jt. Nende kõrval olid ka juba tunnustuse pälvinud noored esinejad Claire Kuus, Tont Laretei, Maimu Zopp ja Elly Torop.

See operett sai väga paljude arvustuste osaliseks. Märkigem neist mõned.

"Harva näeb Võru teater," kirjutas "Elu", "niisu-

gust elevust ja publiku tormitsemist, kui seda esietendusel laupäeval. Elavad aplausid saatsid mängu algusest lõpuni ja kiiduavaldused tulid tõsiselt ärateenitult.

Mäng, mille serveerisid asjaarmastajad, oli kõrgetasemeline ja mittemidagi nõudev... V.Krull kapten Stone isas näitas parimat mängu oma esinemistes." Näitlejatest kiidetakse veel M.Zoppi, E.Bergmanni, V.Kuust, C.Kuust jt.[1]

"Võru Teatajas" ilmunud arvustuses öeldi aga: "Üldiselt meeldis "Havai lill" publikule. Kuid võetagu seda "meeldis" eritähendusega - mass tahab ju ikka tühja-tähja ja tingel-tangelit ning näeb selles minetea mida suurt ja tähtsat... Kokkuvõttes: suur tükk kauakestvalt tehtud tööd, mis meeldis publikule eeskätt väljastpoolt õpetatud tantsu, Sontsi (Valter Kuus) koomikaga ja päris kenade viisidega."[2]

Hoopis skeptilisemalt suhtus suurlavastusse "Võru Maaleht", heites ette vähest ettevalmistusperioodi.[3]

Pikema analüüsiva ja mõtlemapaneva artikliga "Võru operett" esines "Võru Teatajas" Karl Ehrmann. Ta jõudis järeldusele: "Siiski huvitav: Võru on siiski vaid opereti tuulele järele jooksev. Eelmine (sõna)lavastus - "Teekonna lõpp" - oli ju suurepärane teos, kuigi mitte nii õnnestunult esitatud, aga leidis loiu vastuvõtu.

Ajavaim! Ainult ajavaim! Ja sellele lisaks suur annus pealiskaudsust ning kergemeelsust!"[4]

"Ajavaim" jäi aga peale. Operetile võimaldati ja

---

1 "Elu" nr. 16, 14.veebr. 1934.
2 "Võru Teataja" nr. 23, 13.veebr. 1934.
3 "Võru Maaleht" nr. 2o, 17.veebr. 1934.
4 "Võru Teataja" nr. 33, 25.märts 1935.

andestati kõik. See läks ikka ja jälle täiskiilutud majale. Nii oli see Võrus, Petseris kui ka Valgas. Ent peatselt tuli seda Võru tingimustes valusasti kahetseda.

1934.aasta varakevadel sõitis "Kannel" Valka külalisetendusi andma. 14.aprillil esitati operatt "Viktooria ja ta husaar", 15. ja 16.aprillil aga "Havai lill".

Valga teatriarvustaja kirjutab: "Võru teatri külaskäik Valka oli esmakordne. Kahtlemata sellega ongi seletatav, miks seekordsed etendused tõmbasid täis maja, mida viimasel ajal ei ole suutnud isegi kõrgemal tasemel seisev Draamastuudio tändteater... Võrulaste noor, algaja primadonna Elly Torop, nii mängult kui laulult näitas mõlemail õhtuil laitmatut esinemist... Teiseks silmapaistvaks kujuks oli võrulaste vana "veteran" Valter Kuus ning kolmandaks Tont (Adele) Laaretei... Mis Võru teatrile opereti alal suureks plussiks, on hea tants..."[1]

Valga "Säde" teatris istus etendusel terve komisjon Haridusministeeriumi, Näitekunsti Sihtkapitali ja tookord pankrotiseerunud Tartu "Vanemuise" esindajatest. Otsiti ja vaagiti värsket jõudu Tartu "Vanemuisele". 2.augustil 1935.aastal toimusid "Vanemuises" uute tegelaste saamiseks katsed, kuhu ka paljud Võru "Kandle" kandvamad näitlejad kutse said. Pärast katseid sõlmis "Vanemuine" lepingud Elly Toropi, Maimu Zopi, Armand Leppiku, O.Härmi ja V.Kajandiga.[2]

See oli suureks tunnustuseks "Kandle" teatri tööle. Hoolimata kõigest olid tegelased saanud siin tugeva kooli,

---

[1] "Lõuna Eesti" nr. 43, 19.apr. 1934.

[2] "Uus Eesti" nr. 177, 3.aug. 1935.

mida kinnitab seegi asjaolu, et "Vanemuisesse" siirdunud Elly Torop pani end juba esimeses operetis (R.Salzi "Veenus siidis") veenvalt maksma. Järeldada võime seda "Postimehes" äratoodud retsensiooni põhjal.

"... võib siiski julgesti öelda, et "Vanemuise" lava siiani palju paremaid primadonnasid pole tundnud. Natuke tarka korrigeerimist, pisut rohkem mängulikku loomulikkust, operetlikku kergejoonesust - ja "Vanemuisel" polegi vaja karta, et tal pole opereti primadonnat."[1]

Teiselt poolt oli paremate näitlejate lahkumine "Kandlest" seltsile suureks kaotuseks, mis andis end tunda eeskätt muusikateoste lavaletoomisel. (Järjekindlast teatritegevusest loobus ka V.Kuus, B.Järlik kolis aga Mustveesse). E.Bergmann püüdis veel taastada "vana head" operetti, kuid tulemusteta. Järgnevatel aastatel tuuakse küll lavale A.M.Willneri ja R.Bodanzky "Mustlase armastus", F.Lehari "Tsarevitš" ning veel mõned operetid, kuid neil polnud enam varasemate aegade võlu ega sära. Nüüd pääseb taas mõjule vahepeal Tuhkatriinu ossa jäetud sõnalavastus.

Öeldu põhjal näeme, et "Kandle" selts tegi ära suure töö näitemängu traditsiooni edasiarendamisel Võrus, suutes siin moodustada poolkutselise teatri. Samal ajal etendas ta tänuväärset osa vaatajaskonna kultuurilisel kasvatamisel.

---

1 "Postimees" nr. 303, 6.nov. 1935.

3. Võitlus kutselise teatri eest

(1934 - 194o)

Töötades käesoleva perioodi algul poolkutselise teatrina, alustas "Kannel" võitlust kutseliseks teatriks saamise eest.

1934.aasta kevadel sai aga selts Tallinnast ootamatu löögi osaliseks. Pealkirja all "Hoop Kandlele" kirjutas kohalik häälekandja: "Eelmistel aastatel seisis ka Võru "Kannel" Kultuurkapitali toetussaajate nimekirjas, kuid tänavu jäeti Võru teater hoopis ilma toetuseta. Narva teatrile ja Viljandi "Ugalale" määrati toetust hariliku kõrval veel võlgade kustutamiseks. See otsus pole kuigi õiglane. Toetust saanud provintsiteatri kõrval on Võru "Kannel" teinud tööd mitmekordselt paremate tulemustega - teatrikülastajate arv on suhteliselt palju suurem kui Narvas või Viljandis. Jätta toetuseta korralik provintsiteater ja suunata (toetus) sinna, kus tehakse tööd allamäge minekuga, on ülekohtune ja ebaõiglane. Võib olla väga võimalik, et sihtkapitali koosolek oma otsusega riisub Võru rahva üldsuse poolehoiu võitnud teatri."[1]

Hoolimata kolkapatriotistlikust paatosest, oli võrulastel siiski õigus. Külastajate arvult üle 2 tuhande inimese 1933/34.a. hooajal on Võru nimetatud teatritest kaugel ees. Teatri 6112 kroonise sissetuleku juures oli kultuurkapitali osa vaid 511 krooni.[2]

---

[1] "Elu" nr. 32, 2.mail 1934.

[2] "Kandle" teatri statistilised aruanded. VK f. VK$\frac{88}{sü. 2.}$

Võrulaste õiguses ei kahtle ka vabariigi ajakirjandus, neid toetavad teatritegelased ja näitlejad. "Võru Teatajale" antud intervjuus kinnitab Paul Pinna:

"See on andeksandmatu ülekohus, et "Kannel" jäeti sihtkapitali summadest ilma. Võru on intensiivse teatriga üle riigi tuntud ning suhteliselt kõige teatrilisem linn Eestis...

Võru on teatrilinn. Meie teame ja tunneme iga linna publikut. Võrust ja Rakverest peame eriti lugu, sest Võru on märksa kultuursem kui mõni teine provintsilinn. Siia on lust tulla. Publik reageerib hästi, näiteks "Fannyl" reageeris Võru publik sügavmõttelisele sisule vägagi... Võrus oli hauavaikus, ei hingatud, iga silpi jälgiti, aga kuskil teisal, teate..."[1]

Sihtkapitali nõukogu tegi siiski oma otsustes korrektiivid ning 5oo-krooniline toetus "Kandle" teatrile taastati.[2]

Teatritöö jätkub. Tõsisemaks mureks saab repertuaari kriis. Nõutakse uut, sisukat näidendit. Kohalik ajakirjandus soovitab klassika - Vilde ja Kitzbergi - juurde pöördumist. Edukalt lavastataksegi A.Särevi dramatiseering O.Lutsu "Tagahoovist" ja O.Indingi "Inimene silla all". Esimene oli niivõrd naturalistlikult antud, et pärast esimest vaatust saadetakse direktori poolt gümnaasiumi õpilased koju.

O. Indingi 3-vaatuseline mäng "Inimene silla all"

---

1 "Võru Teataja" nr. 52, 24.mail 1934.

2 "Päevaleht" nr. 129, 28.mail 1934. (Lisa "Kunst ja Kirjandus").

jutustab tööpuudusest meeleheitele aetud noore arsti traagi-koomilistest seiklustest. Ajalehes äratoodud retsensioonis kirjutati, et see lavateos oli üks õnnestunumaid valikuid "Kandle" repertuaaris, mis pakkus häid võimalusi heaks mänguks. Toime tuldi sellega hästi. Paremate osatäitjatena toodi seekord esile A.Hiielod, E.Bergmanni, Joh. Lampsonit, Aino Pähni.[1]

1934/35.a. hooaja lõpul tekkisid ajutised raskused näitejuhi leidmisega. E.Bergmann (nüüd Pärgmäe), keda süüdistati teatritöö ja finantskorra puudujääkides (teatri puudujääk oli 5oo krooni), esitas seltsile kirjaliku lahkumispalve, mis võetigi vastu. Seoses tema lahkumisega valiti uus teatriringi juhatus, kes soovis näha uue näitejuhina kas R.Kuljust Narvast või A.Tinni Viljandist. (Uude teatriringi juhatusse kuulusid A.Torop, V.Krull ja G.Eisen).[2] Murelikult vaatas tulevikku isegi kohalik ajaleht:

"Kuidas areneb sügisel teatritöö Võrus, on raske öelda. Tegelaskonna meeleolu kajastades peab aga arvama,et teatritööle võib mõningaid õigegi raskeid takistusi ette tulla!"[3]

Sügiseks olukord siiski lahenes. E.Pärgmäe palgati tagasi. Poolkutseline "Kannel" läks nüüd oma eksisteerimise kümnendale aastapäevale vastu loosungi all: "Kutseliseks Lõuna-Eesti teatriks!"

1935.aasta sügisel võis lugeda Tallinna ajalehtedestki:

---

1 "Elu" nr. 92, 8.nov. 1935.
2 "Võru Teataja" nr. 76, 3.juuli 1935.
3 Sealsamas, nr. 61, 3.juuni 1935.

"Poolkutseline "Kandle" teater seisab algaval hooajal suurte ümberkorralduste ees, mille teostumisel muutub ta täielikuks elukutseliseks teatriks." Sellisena algabki "Kandle" teater oma tegevust algaval hooajal.

Seda perspektiivi püüab teatri kriitik El. Ellor (Elmo Ploom) õigustada isegi arvudega: "Võru "Kannel" on andnud möödunud hooajal 5o etendust 12 398 inimesele. Keskmiselt on makstud igast piletist 35,5 senti. Sellega on "Kandle" pilet üle riigi kõige odavam... Olemasolevatel andmetel pole "Kandle" piletitele üle 1o-2o sendi (riik ja omavalitsused) juurde maksnud. "Vanemuises" on igale piletile makstud juurde 112 senti, "Endlas" 58 senti, "Ugalas" 36 senti. Sellega on ka toetust "Kannel" kõige vähem saanud."

Nüüd valitaksegi teine palgaline näitejuht, kelleks saab A.Torop, ning laiendatud teatrinõukogu, millesse kuulusid O.Kook, W.Pfiffer, õpetaja F.Pettai, näitlejad E. Kuus, V.Krull, A.Tammisaar, näitejuhid E.Pärgmäe ja A.Torop, toimetaja ning Isamaaliidu sekretär J.Murro ning linnapea F.Suit. Nii astuski "Kannel" oma poolkutselise teatri 1o-ndal juubeliaastal, vähemalt paberil, kutseliste teatrite perre.

Kohe suurendatakse etenduste arvu.

Kokkuvõttes kujunes 1935/36.a. hooaeg "Kandle" teatris järgmiseks:[1]

---

[1] Teater nr. 7, okt. 1936.

Sõnalavastused:

1.	O.Luts-A.Särev	"Tagahoovis"	4	etendust	595 vaatajat
2.	A.Mälk	"Mees merelt"	4	"	1o95 "
3.	E.Vaigur	"Kraavihallid"	5	"	87o "
4.	A.Raag	"Mässuvaim"	3	"	616 "
5.	O.Inding	"Inimene silla all"	4	"	989 "
6.	O.Luts-A.Särev	"Vaikne nurgake"	4	"	732 "
7.	H.Raudsepp	"Mikumärdi"	2	"	69o "
8.	L.Vernereil, G.Behr	"Maksumaksjate kool"	4	"	865 "
9.	G.Ge	"Trilby"	3	"	696 "
lo.	F.Arnold,E.Bach	"Hooldaja"	5	"	1134 "

Operett (kordusetendustega):

1.	I.Kalman	"Montmantre'i kannike"	1	etendust	297 vaatajat
2.	P.Abraham	"Viktooria ja ta husaar"	1	"	455 "
3.	J.Strauss	"Mustlase armastus"	4	"	1439 "
4.	H.Knopf	"Suudlemata Eeva"	2	"	5o7 "
5.	F.Lehár	"Tsarevitš"	4	"	1548 "

Seega kokku 38 sõnalavastuse etendust 8252 vaatajaga, keskmiselt etendusel 217.

Operetietendusi oli kokku 12, keskmiselt 354 külastajat etendusel. Vaatajate üldarv oli 4246.

Nagu repertuaarist nähtub, oli sõnalavastustes väärilise koha leidnud rahvuslik dramaturgia.

Sõnalavastused toodi nüüd suurema vastutustundega lavale, rakendati leidlikkust lavakujunduses, võideti tõsisema publiku ja õppiva noorsoo poolehoid. Nn. "lokaalipublik"

krimpsutas nina ja leinas "vana kallist" operetti või suhtus siis kodulinna teatrisse nii nagu Võru tõusikust miljonär Rud. Kaver: "Viis krooni pole mulle miski raha. Ma ei osta pääsmeid. Parem ma kingin "Kandlele" 5o krooni. Aga üldse - ma "Kandles" ei käi - enam küll Tallinna ja Riia teatrites."[1]

1936/37.a. hooaja avatükiks oli A.Mälgu "Õitsev meri" (A.Särevi dramatiseering), mille kohta kirjutati "Elus": "Mängult oleks "Kandlele" veel varajane esitada elukutselise teatri õigustatud nõudeid, kuna "Õitsev meri" oli esimeseks etenduseks "Kandle" ansamblile elukutselise teatri nime all. Kuid võib siiski öelda, et isegi elukutselise teatri etendusena "Kannel" laupäevase "Õitsva merega" tuli hästi toime."[2]

Hooaja menukamaks teatritööks oli R.Töröki ja Th. Emödi lugu vahelauludega "Tütarlaps tänaval". See oli lugu tüdrukust, kes võitles kõige kiuste oma vaimse puhtuse, puutumatuse ja mina eest. Teatriarvustaja A.Paluteder loeb etendust väga edukaks.[3]

24. ja 25.oktoobril 1936.aastal tähistati "Kandle" teatri kümnendat aastapäeva. Esimesel õhtul toimus enne etendust pidulik aktus. Sooje sõnu ütlesid maakonna ja linna juhid, teatrite ja kultuuriasutuste esindajad. Telegrammide ja heade soovidega olid helded valitsustegelased.

Esimesel õhtul lavastati A.Kitzbergi draama "Libahunt". Lavastajaks oli näitejuht A.Torop. Teisel õhtul

---

1 "Võru Teataja" nr. 1o6, 21.sept. 1934.
2 "Elu" nr. 75, 16.sept. 1935.
3 Sealsamas, nr. 84, 12.okt. 1936.

läks E.Pärgmäe lavastuses Töröki ja Emödi suure populaarsuse võitnud näidend "Tütarlaps tänaval". Juubelipäevadel oli saal puupüsti publikust, ettekanded võeti vaimustatult vastu. Kõik vabariiklikud ajalehed avaldasid reportaaže fotodega.

Juubelipäevadel viibis tuntud teatritegelaste kõrval ka kriitikuid. Väga optimistlikult kirjutas Tartu "Postimehe" teatriarvustaja R.J(anno), kelle arvates võis "Kannel" end juba lähemas tulevikus lugeda täisväärtuslikuks elukutseliseks teatriks. Samas tõsteti esile head sisulist tööd ning asjatundlikku juhtimist.[1]

Kohalikus "Elus" jutustab juubelietendustest pikemalt A.P(aluteder), leides et "Libahundi" viie vaatuse kestel ei torganud silma ühtki lünka, ühtki teravat kõrvalekaldumist. Paistis, et lavastaja A.Torop oli teinud suurt, ohverduslikku tööd, mille tulemused rääkisid iseenda eest laval. " Kiita saavad Claire Kuuse Tiina, Valter Prügi Margus, Ira Ajango perenaine, Rud. Plaki peremees, Agathe Hiielo vanaema; vastuvõetavad olid H.Kaschi Mari ja Joh. Lampsoni sulane. Rõhutatakse lavastust saalile lähendava tegurina seda, et dekoraator A.Leppik andis lavapildi tagaseinana Võrumaa mägimaastiku.[2] (Nagu teame, filmitigi nõukogude päevil "Libahunt" Kanepi lähistel).

27.oktoobril pöördub R.Janno "Postimehes" veelkord "Kandle" teatri juurde, öeldes muuhulgas:

"See on seda enam hinnatav, et juubelit ei raatsi-

---

1 "Postimees" nr. 29o, 26.okt. 1936.
2 "Elu" nr. 86, 27.okt. 1936.

tud ära kulutada mõne "lööknäidendiga", vaid võeti ettekandele meie algupärandite raudvara. See näitab, et "Kandle" teater on enesele loonud täiesti tõsikunstilise aluse ja sel pinnal tahab kah edaspidist elukäiku seada...

Ei ole kerge mängida näitemängu, kui päeval pead olema leivateenistuse rakmeis (ometi nimetas teater ennast elukutseliseks!) ja ainult õhtuti võid end pühendada lavatööle. Aga "Kannel" on pikki aastaid siiski nii töötanud ja selle pika töö peale lõpuks enese välja võidelnud elukutseliseks teatriks..."[1]

Juubeli puhul anti välja A.Palutedre toimetusel teatri lo aastast tegevust haarav album.[2] Siin avaldatud kokkuvõtetest võib lugeda:

""Kandle" teatrit on külastanud lo viimase aasta jooksul 74 5o4 võrulast, mis teeb välja ligi 15 Võru linna. Ka keskmiselt on etenduste külastajate arv küllaltki suur - 2o1 inimest igal etendusel. Rahaline sissetulek 33o52,37 krooni. Esietendusi 81, millest 75 on lavastanud E.Pärgmäe, ülejäänud E.Lampson, A. Torop ja E.Türk. Kõige rohkem publikut oli "Mariza" vabaõhuetendusel 1934. aasta laulupeo ajal - 1169 inimest. Suurim kassa 12.veebr. 1929.a. "Silva" - 491 krooni".[3]

Valitseva ringkonna esindaja, õigusteadlane Heino Melesk deklareerib: "Ei tohiks olla kaugel aeg, kus "Kannel" (on) võimeline külastama meie pealinna ja sealt ära tooma hea hinnangu. Sinna poole peame püüdma ja sinna ka

---

1 "Postimees" nr. 291, 27.okt. 1936.
2 Teater "Kannel" lo aastat. Võru 1936.
3 Sealsamas, lk. 29.

jõuame."[1]

1936/37.a. hooajal "Kandle" repertuaar oli järgmine:[2]

Autor	Pealkiri	Liik	Etendusi	Vaatajaid
1.A.Mälk-A.Särev	"Õitsev meri"	dramatis.	5	1635
2.E.Bach-F.Arnold	"Hooldaja"	jant	8	1697
3.G.Ge	"Trilby"	näidend	1	121
4.Török-Emödi	"Tütarlaps tänaval"	"	18	3827
5.A.Kitzberg	"Libahunt"	draama	3	882
6.A.Korneitšuk	"Platon Kretset"	näidend	4	661
7.G.Bern-L.Verneuil	"Naisadvokaat"	komöödia	8	1461
8.O.Luts-A.Särev	"Tagahoovis"	dramatis.	2	5o4
9.A.Adson	"Karu läheb mee loksu"	komöödia	7	982
lo.H.Vuolijoki	"Niskamäe naised"	näidend	8	1491
ll. E.Vaigur	"Kraavihallid"	rahvatükk	1	151
12.E.Tammlaan	"Valge lagendik"	näidend	2	357
13.Burg-Hajas	"Punane kass"	operett	5	967

Nagu näha jäi teater juubeliaastal lavastuste arvult tubli kutselise teatri võimaluste raamidesse. Etendusi anti kokku 72, külastajate arv ulatus 1476o.

Esialgu tundub, et need on head näitajad. Sügavama

---

[1] Teater "Kannel" lo aastat. Võru 1936, lk. 32.

[2] "Teater" nr. 6, sept. 1937.

analüüsi puhul aga selgub, et väärtusliku sisuga lavateoste vastu ei tuntud huvi. Nii ei ela kvaliteetse taseme saavutanud juubelilavastus "Libahunt" üle anam kui 3 etendust. Parem pole lugu ka E.Tammlaane "Valge lagendiku", O.Lutsu-A.Särevi "Tagahoovis" ja nõukogude autori A.Korneitšuki "Platon Kretšetiga".

Vaagides arvude najal "Kandle" teatri 1936.a. teise poole tööd, tuleb ajaleht "Uus Eesti" järeldusele, et "... töö "Kandles" on muutunud suuremaks ja leidnud väga sooja vastuvõtu, vaatamata sellele, et teatril on tulnud võrreldes teiste elukutseliste teatritega kitsamalt, väiksema toetusega läbi ajada. Töötulemused aga kinnitavad, et Võru teatrile tuleks rohkem tähelepanu pöörata ja luua sellele tõusvale provintsiteatrile soodsamad töövõimalused, sest praegu täidab ju Võru teater täiel määral Lõuna-Eesti teatri ülesandeid."[1]

1937.a. veebruaris tuli A.Toropi lavastuses esietendusele H.Vuolijoki "Niskamäe naised". See oli lavastaja viimaseks tööks "Kandles", kes siirdus nüüd Tartusse, kus ta liitus sealse progressiivse Töölisteatriga.[2]

Sama aasta lõpul tõi "Kannel" E.Pärgmäe lavastuses August Jakobsoni romaani "Metsalise rada" dramatiseeringu. Kuigi dramaatiliselt puudujäägiga, oli teos ometi pealetungiva fašismiideoloogia ja parasiteeriva kodanluse maailma olemuse paljastajana tänuväärne.

Kahjuks aga osutus nimetatud dramatiseeringu ette-

---

1 "Uus Eesti" nr. 11, 13.jaan. 1937.

2 E.Ploom. Võru teater "Kannel", lk. 74.

kanne Võru teatritrupile ülejõu käivaks. "Näidendile ei suudetud pika ettekande kestel tavalisel määral elu saada. Vapside rahvaliikumise juhtide kujud olid päris saamatud,"[1] kirjutati "Postimehes".

"Uus Eesti" Võru teatri korrespondent El.El. (E. Ploom) leidis, et "Metsalise rada" oli hooajal kehvemaks etenduseks "Kandles". Tema arvates oli Võru teatri peamisteks puudusteks 1) lavajõudude vähesus ning 2) uuema ja erksama puudumine lavastamises. "Eranditult kõigis tükkides esinevad inimesed samade maneeride, samade võtetega, mille tõttu muutuvad pikapeale raskelt talutavateks," öeldakse samas arvustuses.

1938.a. mais korraldati Tallinnas vabariiklik teatrinädal. Iseenesest oli ju kiiduväärt, et "Kannel" otsustas teatrinädala ülevaatusele pealinna viia "Metsalise raja" näol aktuaalse näidendi. Halb oli see, et teater eesotsas näitejuhi-lavastaja E.Pärgmäega ei teinud minimaalseidki järeldusi esietenduse arvustustest. Oli teada, et pealinna teatrihuvilised ja teiste teatrite tegelased erilise erutusega ootasid just võrulaste esinemist. Oli ju ajakirjanduses palju juttu Võru teatri võitudest, viletsates oludes "suureks" ja kutseliseks saamisest, teistele teatritele heaks "taimelavaks" olemisest.

Kõigi, välja arvatud "Uus Eesti" teatriarvustaja, teatrikriitikute ja -tegelaste üksmeelne arvamus oli: "Kandle" "Metsalise rada" oli lubamatult nõrk.

"... Võru "Kandle" mäng ei suutnud rahuldada ja

---

[1] "Postimees" nr. 297, 13.nov. 1937.

tuletas täiel määral meelde seda asjaarmastajalikku taset, mis meil väikelinnades valitses viisteist aastat tagasi,"[1] öeldi "Uudislehes" avaldatud retsensioonis.

Ajalehes "Elu" pealkirja all "Kuhu lähed "Kannel"?" kirjutati: "Tõsise pettumuse ja meelehärmiga tuli Võru seltskonnal vastu võtta teade nende kodulinna teatri "Kannel" haledast läbikukkumisest Tallinnas, kus teatripäevadel esinesid kõik, ka poolkutselised teatrid. Neist nõrgemaks osutus Võru. Asja kurba külge rohutab seegi, et naaberlinna Valga teater, kes vaid ühe hooaja kutselise näitejuhiga töötanud oli, leidis üldist tunnustust, kuna Võru, enam kui kümme aastat kutselise näitejuhi juhitud, pidi leppima valusa fiaskoga.

... Siin ei tarvitse võtta üksnes läbikukkumist Tallinnas. Kogu hooaeg on peaaegu eranditult Võru teatri etenduste ajal saal piinlikult tühi olnud, tihti vaid 2o-3o inimest. Ja repertuaaris toodi sellised "tohuva-pohud" nagu"Eeskujulik abielumees" ja mingi "Võõra lipu all", mida meie paremad külalavadki ei riski enam lavastada..."[2]

Peale seda ebaõnnestumist lahkub E.Pärgmäe Võrust.[3] "Kandle" näitejuhiks saab nüüd endine "Vanemuise" näitleja ja operetilavastaja Ferdinand Pettai.[4]

---

[1] "Uudisleht" nr. 78, 1.juuli 1938.

[2] "Elu" nr. 4o, 3.juuni 1938.

[3] Pärast Võrust lahkumist elab E.Pärgmäe Tartus, kus ta töötab Tartu Riiklikus Viljasalves raamatupidajana. - E.Ploom suusonalised andmed 17.apr. 1974.

1938/39.aasta hooajal oli repertuaaris:[1]

	Autor	Pealkiri	Liik	Etendusi	Vaatajaid
1.	H.Vuolijoki	"Juuraku Hulda"	komöödia	12	2415
2.	E.Ellor	"Mees maanteelt"	"	7	924
3.	Ch. Dickens	"Kilk koldel"	näidend	4	718
4.	M.Class	"Äri ja armastus"	komöödia	3	756
5.	M.Ziverts	"Mülkasoo"	draama	4	448
6.	M.Jotun	"Mehe küljeluu"	rahvatükk	7	871
7.	Mälk-Särev	"Taeva palge all"	dramatis.	8	1550
8.	A.Adson	"Iluduskuninganna"	komöödia	8	1582
9.	H.Vuolijoki	"Niskamäe leib"	näidend	2	255
10.	O.Strauss	"Valsi uimas"	operett	4	947
11.	Smidt-Pettai	"Saatuse tee"	laulumäng	4	480
12.	I.Kallak	"Jõuluvaimud"	lastenäidend	1	320

Seega kokku 12 uuslavastust 64 etendusega 11266 vaatajale. Kuigi sisuliselt oli repertuaar kõigiti rahuldav, jäi keskmine etenduste külastatavus siiski kasinaks - 176 vaatajat.

Suurt elevust tekitas E.Ellori komöödia "Mees maanteelt" esietendus. Oli ju selle autoriks Võru tuntud ajakirjanik Elmo Ploom, kes 1939.aastast alates oli ka "Kandle" teatri dramaturgiks.[2]

Sama autori teine komöödia "Memmepojad"[3] tuli la-

---

1 Teater nr. 6, sept. 1939.

2 "Päevaleht" nr. 311, 16.nov. 1939.

3 "Memmepojad" toodi lavale kui Andres Kaarna komöödia. E.Ploom tahtis, et teater ja publik annaks teosele objektiivse hinnangu ning näha suurlavadele mõeldud näidendi plusse ja miinuseid enne selle trükkimist.

vale kodanliku perioodi päris viimase esietendusena. Kahjuks hävis sõjamöllus käsikirja autorieksemplar kirjastuses. Pole säilinud ka teatrite juures masinkirjas osaraamatuid. A.Antsoni retsensioonist võime aga lugeda:

"Näidendi ("Memmepojad") vaimukas, elav ja rahvapärane dialoog, kohati otse monumentaalsed karakterkujud, ja osavalt kujundatud sündmustik lubavad oletada, et teos kuulub meie kõige paremate rahvatükkide hulka ja tõenäoliselt võiks saavutada hea menu ka Tallinna ja Tartu esindusteatrites. Noorelt algavalt näitekirjanikult on see komöödia suureks üllatuseks ja laseb eeldada samalt autorilt edaspidi veelgi enam. AÜ (Autorikaitse Ühingu Kirjastus) kirjastab näidendi juba kõige lähemal ajal."[1]

Lõpuks olgu öeldud, et kodanliku perioodi viimase hooaja jooksul anti korduslavastustega kokku 15 lavateost. Etendusi oli üldse 62, mida külastas 11094 vaatajat (sõnalavastustel 8688, operetil 2150, lasteetendusel 256). Ühel etendusel keskmiselt 179 vaatajat, mis polnud rõõmustav arv.

Aga ka maailm polnud enam see, mis varem. Euroopa, millest oli saanud sõjatander, kõmises nüüd rautatud sõdurisaapa sammust. Hispaanias lõhkesid pommid ja voolas veri. 1934.aastal Eestis toimunud kodanliku riigipöörde tulemusena haaras diktaatorliku ainuvõimu riigis president K. Päts. Eesti majandus viidi nüüd veel suuremasse sõltuvusse hitlerlikust Saksamaast, vaimuelu aga korraldati ümber natside mustri järgi.

---

[1] A.Antson. "Memmepoegadest". "Elu" nr. 31, 3.mai 1940.

Uus, elulähedane suund anti teatrile alles pärast nõukogude võimu taaskehtestamist.

21.aug. 1940.aastal kirjutas "Töörahva Elu": "Eile, 20.aug. toimus "Kandle" teatris töö pidulik algus. Teatrimajja oli kogunenud teatri tegelaspere peaaegu sajaprotsendiliselt. Külalisena võttis teatritegelaste kokkutulekust osa ka Kompartei Võru osakonna sekretär sm. A.Kuhlberg. Pöördudes teatrirahva poole, ütles ta muuhulgas: "Teie töötasite selles suunas, mis teile näidatud, kuid mis polnud kogu rahvale vastuvõetav. Uus teater nõuab teilt rohkem kui vana. Senised olukorrad on põhjalikult muutunud ja see peab peegelduma ka laval."[1]

---

[1] "Töörahva Elu" nr. 98, 21.aug. 1940.

4. Laulupeod ja muusikaalane tegevus "Kandles" (192o - 194o)

"Võrumaa on laulumaa... Hardusega tuletan meelde Võru muusika- ja laulupäevi, kuna nendes tundus alati südamest tulevat ja südamesse minevat mahlakat,... täiest rinnast voolavat laulu,"[1] kirjutas 1934.aastal Võru "Kandle" segakoori kauaaegne juht Peeter Laja.

192o-ndate aastate algul oli Võrus, nagu kogu Eestimaalgi, muusika alal ilmne tagasiminek. Kodusõja päevil olid lagunenud koorid, ei tegutsenud orkestrid.

Lauluidu võrsus aga kiiresti ning taas jätkati häid traditsioone.

5.aug. 1922.aastal kirjutas "Postimees": "Täna ja homme pühitseb Võru ülemaakonnalist muusikapäeva. 3oo laulja rinna ühisel paisutusel kõlab homme Võru "Kannel".[2]

Igasuvised maakondlikud laulupäevad olidki Võrumaal muusikalisteks suursündmusteks. Neist paremaiks võib pidada 4. ja 5.juulil 1925.a. korraldatud Võru-Petserimaa, 1929. ning 193o.aastal Võrumaa laulupäevi.

1925.aasta laulupeost võttis osa 41 koori, suuremad olid:[3]

1. Võru "Kandle" segakoor L.Oja juhatusel - 15o lauljat
2. Võru Õpetajate Seminaari segak. L.Oja juhatusel - 96 lauljat

---

[1] Võru 15o aastat. Võru 1931, lk. 55.

[2] "Postimees" nr. 218, 19.aug. 1923.

[3] "Kandle" koosoleku protokoll 14.juulil 1925.aastal. VK[88], sü. 1 l. 114.

3. Võõbsu Vabatahtliku Tuletõrjeseltsi segakoor Korbergi juhatusel - 31 lauljat

4. Võru Poeglaste ja Tütarlaste Reaalgümnaasiumi segakoor - 118 "

5. Kanepi Laulu- ja Mänguseltsi segakoor - 27 "

6. Räpina meeskoor E.Noorhani juhatusel - 24 "

7. " lastekoor " " - 28 "

Kooride üldjuhiks oli M.Lüdig.

1927.aasta Võrumaa laulupäeva muusikalistest tulemustest kirjutas kohalik ajaleht : "Tänavust Võrumaa laulupäeva võib kõigiti kordaläinuks pidada. Büroos oli registreerinud 13 laulukoori 4oo lauljaga.

Ühendatud koore juhatasid P.Laja ja J.Lohk.

... tuleb täheldada, et "Kandle" seltsi laulukoor käesoleval aastal oma asjatundliku koorijuhi P.Laja juhatusel õige aktiivselt on tegutsema hakanud. Hakkab aga Võrumaa süda muusikaliselt kiiremini tuksuma, siis ei jäta see m õju avaldamata ka maa laulu- ja muusikaelu peale."[1]

"Kandle" seltsi 5o.juubeliaasta laulupeost 6. ja 7. juulil 1931.aastal võttis osa 28 sega- ja meeskoori juba 868 lauljaga ja 8 puhkpilliorkestrit 176 mängijaga.

Ühendatud kooride üldjuhtideks olid K.Pütsep ja P. Laja, puhkpilliorkestreid juhatas E.Tamm.[2]

See laulupäev oli huvitav sellegi poolest, et repertuaar oli koostatud Lõuna-Eesti autorite lauludest.[3]

---

[1] "Võru Teataja" nr. 78, 19.juuli 1927.

[2] "Elu" nr. 4o, 3o.mail 1931.

[3] Kahjuks ei ole andmeid selle kohta, milliste autorite laulud olid kavas.

Kahtlemata tõstsid laulupeod nii Võru kui ka selle ümbruskonna laulukooride kunstilist taset. 1934.aastal kirjutas P.Laja, et 1925.aasta laulupeo eel pidi M.Lüdig tublisti harjutama enne, kui laulud kõlama hakkasid. 1931.aastal kulus selleks juba hoopis vähem aega.[1]

Laulupidudeks püüti valmistuda hästi. Võrumaalaste austavat suhtumist laulusse näitab kas või seegi fakt, et enne 1928.a. üldlaulupidu otsustati seltsi algatusel viia läbi piirkondlik laulupäev, selleks et enne suurt pidu (üldlaulupidu) saaks veel viimistleda raskeid laule.[2]

Osa võeti kaugematestki piirkondlikest muusikaüritustest. 3.aprillil 1924 pöördutakse palvega Narva laulupeo toimkonna poole, et see paneks laulupeost osavõtjate nimekirja ka "Kandle" 45-liikmelise segakoori.[3]

Kooride laulutaset aitas kahtlemata tõsta ka võistulaulmine, kus parematele kohtadele tulnud koore premeeriti. Nii näiteks 1927.a. laulupeo võistulaulmise võitjatele olid "Kandle" eestseisuse poolt määratud järgmised autasud:[4]

I koht - 5ooo marka

II " - 3ooo "

III " - 2ooo "

1934.aastal "Kandle" segakoori tegevus soikub ning sama aasta lõpul saadetakse koor eestseisuse otsusega laia-

---

[1] Võru 15o aastat, lk. 55.

[2] "Elu" nr. 48, 3.juuni 1928.

[3] "Kandle" seltsi kirjakogu 1924.aastal. ENSV TMM f. T-42o, sü. 4, l. 57.

[4] "Kandle" koosoleku protokoll 25.mai 1927. ENSV TMM f. T-42o nim. 1, sü. 24, l. 8.

li, kuna "harjutustest osavõtt on vähene."[1] Ka ei valita 1936.aastal esindajat Eesti Lauljate Liidu koosolekust osavõtmiseks, sest seltsil koor veel puudus.[2]

Koorijuhtidena tegutsesid sel perioodil Leonhard Oja (aastail 1922-1925), Peeter Laja (aastail 1926-1930), Karl Pütsep (aastail 1931-1934) ning aastail 1937-1940 Paul Elken.

Paul Elken oli see, kes pani 1937.aastal "Kandle" koori uuesti kõlama. Tema oli ka 1938.aastal Võru naiskoori[3] asutajaks ning hiljem, pärast nõukogude võimu taaskehtestamist, jätkas oma edukat tööd koorijuhina.

1937.aastal esimesele proovile, mille toimumisest teatati kohalikus ajalehes, olid ilmunud peamiselt naislauljad. Esmaseks mureks oligi saada segakoori mehi. Nende leidmisel oli noorele koorijuhile suureks abiks meile juba tuntud Valter Kuus.[4] Peagi saadi vajalik arv lauljaid juurde ning koor võis jätkata oma tegevust.

1922.aastast alates korraldas "Kandle" selts aias nn. suvemuusika kontserte. Suvemuusika hooaeg algas mai lõpul või juuni algul ja kestis kaks ja pool kuud.

Nendel kontsertidel pakkus muusikalist meelelahutust "Estonia" pillimeestest koosnev 8-11-liikmeline orkester. Igale orkestriliikmele maksis selts 7000-8500 marka kuus, mis suve lõpuks moodustas suure summa. Samal ajal oli

---

[1] "Kandle" koosoleku protokoll 17.nov. 1934. ENSV TMM f. T-420 nim. 1, sü. 24, l.79.

[2] Sealsamas, 16.aprill 1936, l. 111.

[3] Praegu tegutseb see koor Võru naiskoor "Kannel" nime all.

[4] P.Elkeni suusõnalised mälestused. Aprill 1974.

[5] "Päevaleht" nr. 123, 15.mai 1923.

pääsmete hinnad olid suhteliselt madalad. (Pileti hinnaks oli 1o marka)[1]. Seetõttu sissetulek nendest kontsertidest oli väike ning hooajad lõppesid suurte puudujääkidega. Näit. 1923.aastal tõid suvemuusika kontserdid 7o ooo margalise puudujäägi.[2]

Vaatamata sellele leiti, et niisuguste kontsertide korraldamine on vajalik elanikkonnale kultuurse meelelahutuse pakkumiseks.

Puudujääkide katmiseks korraldati suuremaid rahvapidusid, taotleti toetuse saamist Võru linnavalitsuselt.[3] 1924.aastast alates otsustati aga kontserte korraldada kohapealsete jõududega ning ainult vajaduse korral palgata mõned kandvamad orkestrandid juurde.[4]

Võru "Kandlega" on seotud ka helilooja ja dirigendi Eduard Tamme (1879-1941) elutöö.

Oma muusikalise hariduse sai E.Tamm Peterburi konservatooriumis. Pärast selle lõpetamist töötas ta muusikateatrite juures. Peterburis tutvus E.Tamm ka suure vene lauljaga Fjodor Šaljapiniga.[5] Kõik see aitas kaasa tema kujunemisele suureks muusikuks.

192o.aastal opteerus E.Tamm kodumaale. 1921-1923. aastatel mängis temagi suvel palgalise orkestrandina "Kandle" aias. Siit kutsutigi ta alatiseks tööle muusikaalal Võru. Võrus paikneva 7.rügemendi juurde oli vaja moodustada

---

1 "Päevaleht" nr. 123, 15.mai 1923.
2 "Päevaleht" nr. 27, 9.veebr. 1924.
3 "Päevaleht"nr. 123, 15.mail 1923.
4 "Päevaleht" nr. 48, 19.veebr. 1924.
5 Juurikas, lk. 19.

puhkpilliorkester, vastavate võimetega orkestrant aga puudus.

1923.aastal võttis E.Tamm pakutud koha vastu ja siit peale algas tema 18-aastane aktiivne muusikaalane tegevus Võrus. E.Tamme juhtimisel sai 7.rügemendi puhkpilliorkestrist tugeva tasemega kutseline orkester, kellega kunstimeisterlikkuses oli raske võistelda.

E.Tamme poolt asutati "Kandle" teatri orkester. "Kandle" kui muusikateatri populaarsus saigi võimalikuks ainult tänu Tammele, kellest oli kujunenud muusikateatri väsimatu entusiast.

"Kandle" teatrile orkestreeris ta välja operetid "Geisha", "Sügismanööver", "Viktooria ja ta husaar", "Naeratuse maa". Neid on omal ajal kasutanud ka "Estonia" ja "Vanemuise" teatrid.[1] Nendele lisandusid saatemuusika paljudele sõnalavastustele. Alati sai E.Tamme muusika kiitva hinnangu osaliseks.

"Eriti rahuldas operetis kuulajaid muusikaline külg... Mis ettekande väärtust tõsta aitas, oli hea orkester Ed.Tamme juhatusel,"[2] kirjutati operett "Meedi" esietenduse kohta.

Opereti "Geisha" puhul öeldi muusikajuhi kohta, et ta"oli peale oma osa suureks toeks lavale"[3].

Võrus kirjutas E.Tamm puhkpilliorkestritele avamängud "Kalev ja Linda", "Tule koju", siis "Eesti rapsoodia" ja "Setu rapsoodia". 9.üldlaulupeol, 1928.aastal, kus

---

1 Juurikas, lk. 21.
2 "Elu" nr. 46, 2o.juuni 1928.
3 "Elu" nr. 77, 27.sept. 1933.

puhkpilliorkestrid kandsid esmakordselt ette eesti heliloojate teoseid, oli teiste seas ka E.Tamme "Tule koju."[1] Seega E.Tamme puhkpillimuusika viljelemine muutus rahvuslikku muusika osas tooniandvaks kogu kodanlikus vabariigis.

E.Ploomile on jäänud viimase mälestusena E.Tammest meelde tema viibimine "Töörahva Elu" toimetuses nädalapäevad enne surma. Helilooja oli tutvustanud siis oma komsomolile pühendatud helitöö muusikat, avaldades soovi, et E.Ploom kirjutaks sellele sõnad. Vesteldi ka mõlemale südamelähedase vene kirjandusklassiku A.Tšehhovi "Kirsiaia" saatemuusikast. Näidend oli parajasti "Kandle" repertuaaris ja lavastatigi E.Tamme helitaustaga, mis nõudlikku heliloojat sellisel kujul ei rahuldanud.

Kahjuks hävis okupatsiooniaastatel palju tema üldsusele tundmatuks jäänud loomingust, sealhulgas ka ooperi "Kalevipoeg" lõpetamata käsikiri.[2]

E.Tamm oli Eesti NSV rahvakunstniku Elsa Maasiku tuleviku määrajaid, tema saatis ka teele Martin Tarase. Tamme kasvandike hulka kuuluvad tänapäeva tuntud helilooja Anatoli Garšnek, dirigendid H.Käsper, J.Rohtla, tema traditsioonide jätkajaks Võrus on aga Samuel Onno.

E.Tamme suurt tööd Võrus meenutab mälestustahvel majal, kus helilooja aastatel 1933-1941 elas. (Vt. lk. 116).

---

[1] Laulusajand 1869-1969. 9.üldlaulupidu 1928.a. Tallinn 1969.

[2] E.Ploomi suusõnalised mälestused 17.apr. 1974.

Kokkuvõtteks võib öelda, et ka kodanliku diktatuuri perioodil jäi "Kandle" selts Võru linna kultuurielu kandvamaks jõuks, aidates kaasa eesti rahvusliku kultuuri propageerimisele.

Eriti viljakas oli sel ajal "Kandle" näitealane tegevus, tänu millele nägi siin rambivalgust eesti rahvuslik algupärand. Selle kõrval jätkas "Kannel" vanade laulu- ja muusikatraditsioonide edasiarendamist.

1940.aasta revolutsiooniga kukutas eesti töörahvas Kommunistliku Partei juhtimisel kodanliku võimu. Kirjanik Johannes Vares-Barbarusega eesotsas moodustatud rahvavalitsus pööras muu hulgas suurt tähelepanu ka kultuuriküsimustele. Selles valdkonnas viidi nüüd läbi põhjalikud ümberkorraldused.

"Kandle" selts lõpetas oma tegevuse 1940.aastal, mil anti välja ENSV ajutise Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus teatrite natsionaliseerimise ja seltside likvideerimise kohta.[1]

"Kandle" poolt edasi viidud rahvuslikud kultuuritraditsioonid leidsid oma arenguks nõukogude perioodil soodsa pinna.

K O K K U V Õ T E

V.I.Lenin, iseloomustades kodanliku kultuuri klassisisu rahvuse arengu kodanlikes tingimustes, ütleb: "Igas rahvuslikus kultuuris on kas või väljaarenematud demokraatliku kultuuri elemendid, sest igas rahvuses on töötavad ja ekspluateeritavad rahvahulgad, kelle elutingimused paratamatult tekitavad demokraatlikku ja sotsialistlikku ideoloogiat. Kuid igas rahvuses on ka kodanlik kultuur (enamasti aga veel mustasajaline ja klerikaalne) - seejuures mitte ainult"elementide näol", vaid valitseva kultuuri näol. Seepärast "rahvuslik kultuur" üldse on müisnike, pappide, kodanluse kultuur." [1]

Nendest üldistest metodoloogilistest näpunäidetest juhindudes peab iga ajaloolane tähelepanelikult uurima iga kultuuri konkreetset avaldust, eriti selle demokraatlikke elemente. Nendest näpunäidetest on lähtutud ka "Kandle" tegevuse tähtsuse hindamisel.

Tekkinud rahvusliku liikumise kõrgperioodil, elas "Kannel" üle kaks kodanlik-demokraatlikku revolutsiooni ning Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni. Vaatamata aga sellele ei kujunenud selts töörahva poliitilise õiguse eest võitlevaks jõuks.

"Kannel" omab eeskätt kultuur-ajaloolist tähtsust ning tema tegevus kannab põhiliselt kodanlik-valgustuslikku iseloomu.

---

[1] V.I.Lenin. Teosed, 2o.kd.,lk. 8.

Juba oma eksisteerimise algperioodil aitas "Kannel" kaasa eesti rahvusliku kultuuri edasiarendamisel, mis tolle aja tingimustes objektiivselt tähendas võitlust ühelt poolt baltisaksluse tagakiusamise ja teiselt poolt tsarismi venestamispoliitika avalduste vastu.

Kodanlikul perioodil oli "Kandle" tegevuse põhisisuks näite-, laulu- ja muusikakultuuri traditsioonide edasiarendamine, mis soodustas Kagu-Eesti elanikkonna kultuurilist kasvatamist.

Hinnates ajalooliste isikute tegevuse tähtsust, kirjutas V.I.Lenin: "Ajalooliste teenete üle ei otsustata selle järgi, mida ajaloolised tegelased ei andnud võrreldes tänapäeva tingimustega, vaid selle järgi, mida nad andsid uut võrreldes oma eelkäijatega üldse."[1]

"Kandlel" ei olnud Võrus eelkäijaid eesti seltside näol. Tema asutajad, progressiivselt meelestatud kohalikud laulu- ja muusikaentusiastid, suutsid aga palju korda saata Võru kultuurielu valdkonnas.

"Kandle" 6o-aastase tegevuse vältel võttis seltsi tööst osa terve rida inimesi, kes on kahtlemata jätnud oma jälje eesti kultuuripärandisse nii näitekunsti (Fr. Suit, Elmar Lampson, Eero Pärgmäe, August Torop) kui ka muusika alal (Hans Kann, Bruno Anderson, Karl Pütsep, Peeter Laja, Paul Elken, Eduard Tamm ja teised).

"Kandle" seltsist on võrsunud ka tänapäeva silmapaistvad nõukogude kultuuri viljelejad ENSV rahvakunstnik Elsa Maasik ja ENSV teeneline kunstnik Elo Tamul.

---

[1] V.I.Lenin. Teosed, 2o kd., 1k. 111-23o.

Р е з ю м е

В 1881 году в г. Выру было основано первое эстонское об-щество "Каннель" ("Гусли"), деятельность которого продолжалась до 1940 года. Основателями были местные любители песни и музыки.

Настоящая дипломная работа и посвящена исследованию исто-рии общества.

Работа написана, главным образом, на основании архивных материалов (Театрального и музыкального музея Эст.ССР, Лите-ратурного музея им. Фр. Крейцвальда Эст.ССР, Вырускогo мемо-риального музея им. Ф.Р.Крейцвальда). Проработана также перио-дическая печать того времени (газеты "Выру театая", "Элу", "Пос-тимээс", "Пяэвалехт" и др.). Использованы также воспоминания отдельных участников общества "Каннель".

Методологической основой использовано учение В.И.Ленина о двух культурах в национальной культуре антагонистического классового общества.[I]

Возникнув в период буржуазного национального движения, общество ставило своей основной целью дальнейшее развитие эстонской национальной культуры, что объективно означало, с одной стороны, борьбу против эксплуататорской политики при-балтийских баронов, а с другой стороны - борьбу против про-явлений русификаторской политики царизма.

Общество "Каннель" пережило две буржуазно-демократиче-ские революции и Великую Октябрьскую социалистическую рево-

---

I В.И. Ленин. Соч., т. 20, стр. I - 34.

люцию, однако оно не являлось политической силой в борьбе за права трудового народа. Деятельность общества "Каннель" носила в основном буржуазно-просветительский характер.

В период буржуазной диктатуры деятельность "Каннель" была направлена на дальнейшее развитие театрального и музыкального искусства, чем оно помогало культурному развитию населения юго-восточной части Эстонии.

В течение шестидесятилетней деятельности "Каннель" в нем участвовал целый ряд людей, которые без сомнения оставили свой след в развитии Эстонской национальной культуры как в театральной работе (Э. Лампсон, Э. Пяргмяэ, А. Тороп), так и в области музыки (Г. Каннь, Б.Андерсон, К. Пютсеп, П. Лая, П. Элкен, Э. Тамм и другие). Воспитанником Эдуарда Тамма является наш известный композитор Анатолий Гаршнек, а продолжателем его традиций в Выру - руководитель местного симфонического оркестра Самуель Онно.

В обществе "Каннель" сделали свои первые шаги в искусстве известные деятели Эстонской советской культуры (народная артистка Эстонской ССР Эльза Маазик и заслуженная артистка Эстонской ССР Эло Тамуль).

Монографических исследований о деятельности общества "Каннель" не имеется, поэтому настоящая дипломная работа может быть использована при изучении исторического прошлого города Выру и Вырускогo района.

Работа написана по заказу Вырускогo мемориального музея имени Фр.Р. Крейцвальда.

L I S A I

"Kandle" seltsi esimehed 1881 - 1940 [1]

1881	-	Gustav Terrepson	Võrust
1882	-	Kusta Daniel	Koorastest
1883	-	Richard Ullay	Võrust
1884	-	Kusta Daniel	Koorastest
1885	-	Otto Kurvits	Tsoorust
1886	-	Villem Pakler	Kährist
1887	-	Jaan Tolga	Kasaritsast
1888	-	Daneil Toom	Vastseliinast
1889	-	Peeter Vald	Võrust
1890	-	V. Stepanov	"
1891	-	Karl Mitt	"
1893	-	August Kuusik	"
1894-1896		Eduard Hotte	"
1897	-	Aado Raag	"
1898	-	Jaan Reiman	"
1899-1900		Kaarel Parts	"
1901	-	Peeter Kakko	"
1902	-	Friedrich Karlson	"
1903	-	Peeter Kakko	"
1906	-	Johan Jaason	"
1907	-	Jaan Lõo	"
1908	-	Karl Mättik	"
1909-1923		Johan Jaason	»
1924-1925		Konstantin Rätsep	»
1926-1932		Johan Jaason	»
1935-1937		Sulev Kelder	»
1938-1940		Paul Ebber	»

1903., 1933., 1934.a. kohta andmed puuduvad.

---

[1] Andmed on saadud K.Ehrmanni kroonikast""Kannel" viiekümneaastane", "Kandle" koosolekute protokollidest ja ajalehest "Elu".

L I S A II

"Kandle" näitejuhid[1]

1. J.Palloson
2. J.Zopp
3. L,Kann
4. F.Maiste
5. Fr. Suit
6. E.Lampson
7. K.Kaitsa
8. E.Pärgmäe
9. A.Torop
10. E.Türk
11. Fr. Pettai

"Kandle" koori- ja orkestrijuhid[2]

1. A.Arras
2. J.Erlemann
3. Hans Kann
4. A.Zipp
5. Bruno Anderson
6. K.Anderson
7. K.Pütsep
8. J.Prügi
9. P.Härm
10. Leonhard Oja
11. Peeter Laja
12. Paul Elken
13. Eduard Tamm

---

[1] Andmed on saadud "Kandle" koosolekute protokollidest ning ajalehtedest "Elu" ja "Võru Teataja".

[2] Sealsamas.

L I S A III

1913.a. "Kandle" seltsi poolt korraldatud üritused:[1]

Kandle Selts Võrus
esmaspäeval 25. märtsil 1913. aastal
priiuse päeva mälestuseks
Pidu õhtu

Eeskava: 1) A.Tõllasepa kõne "Pärisorjuse tagajärjed"

2) Laulud

"Tema-oma-armuke"
Naljamäng ühes vaatuses

Pääsetähtede hinnad: 1 rbl., 75 kop., 5o kop., 35 kop. 25 kop.

Hakatus kell 9 õhtul

Eestseisus

.... Teisipäeval 3o.aprillil

I Eluteelt kõrvale
Dramaatiline etüde 1 vaatuses

II Pärijad - O.Luts
Nali ühes vaatuses

III Kapsapea - O.Luts

Hakatus kell 9 õhtul

Näitejuht K.Menning

"Vanemuise" näitlejaskond
"Võrus "Kandle" seltsi saalis
Esmaspäeval 29.aprillil 1913

I Pihid
Draama 4. vaatuses
F. Karlson

II Elutõsidus
Näitemäng 1 vaatuses
F. Salten

---

[1] Müürilehed 19o9-1913. VK f. VK-1o4o, sü. 1-25.

... Pühapäeval 19.mail 1913.a. Seltsi aias
Laste-pidu
mitmesuguste ettekannete, laulu, mängude
ja lõbustustega.
Sõit mööda linna. Õhulaevad.
Laste näitemäng "Hans ja Kreeta"
K.Andersoni muusika. Hakatus kell 4 pääle lõunat
Sissemineku eest maksavad suured 25.kop., lapsed 1o kop.
Rohkem osavõttu palub
Eestseisus.

Laupäeval 4.mail 1913.aastal
Seltsi aia avamise
Pidu
Mängib suurendatud segapillide koor
hra K.Andersoni juhatusel
Aed on kauniliste laternatega valgustatud
Hakatus kell 9 õhtul
Sissemineku maks: suurtel 2o kop.,
lastel 1o kop.

Laupäeval 8.juunil ja pühapäeval 9.juunil 1913.a.

VÕRU MAAKONNA LAULUPIDU

Laupäeval 8.juunil "Enesetapja paar" - Rahvatükk
kell 7 õhtu 3 vaatuses
Kirjutanud Auzengruber
Pääsetähtede hinnad 1 rbl., 75 kop., 5o kop, 3o kop.
25 kop.

Pühapäeval 9.juunil
... Kell 1/2 2 peale lõunat
Pidulik rongkäik lippudega ja
muusika saatel
Kell 4 peale lõunat Seltsi aias
Üleüldine kontsert
Laulud ühendatud segakooride poolt (25 koori 8o laul-
jaga). Muusika-ettekanded ühendatud orkestrite poolt
(4 orkestrit 4o mängijaga)

Üksikute kooride ja orkestrite laulmine ja
mängimine
Ühendatud koorisid ja orkestrit juhatab
hra A. Wirkhaus.
Kell 9 õhtu Seltsi saalis
"Enesetapja paar"
Rahvatükk 3 vaatuses
Pääsetähtede hinnad 1 rbl., 75 kop., 5o kop., 35 kop.
Lõpuks tants
Meesterahvad maksavad 25 kop., naisterahvad 15 kop.

"Kandle" Selts Võrus
Pühapäeval 28. juulil 1913.a.
Rahvapidu
Eeskavas: Koorilaul. Orkestri muusika. Mitmesugused naljakad ettekanded. Mitmesugused jõu ja osavuse katsumised Seltsi jõustiku osakonna poolt. Maadlemine Võru esimaadleja nimel.
Võidu jooksmine umbes 2 versta peale. Kargamine kauguse peale hooga. Turnimine. Piramiidid. Panorama. Õngitsemine. Postitalitus. Kaalukoda jne.
Hakatus kell 4 peale lõunat

Pühapäeval 1o.nov. 1913.a.
"Kandle" Seltsi aias
Aino Tamme kontsert
Eeskava: Aaria ooperist "Rodelinda"
Händel, Beethoven, Schumann, Mussorgski
Liiri, lõõri lõoke Eesti rahva-
Kuressaare mõisa kubjas laulude põhjal

Foto 1. Endine dr. Fr.R.Kreutzwaldi maja, kus selts alustas oma tegevust.

Foto 2 "Kandle" seltsimaja, ehitatud 1900.a.

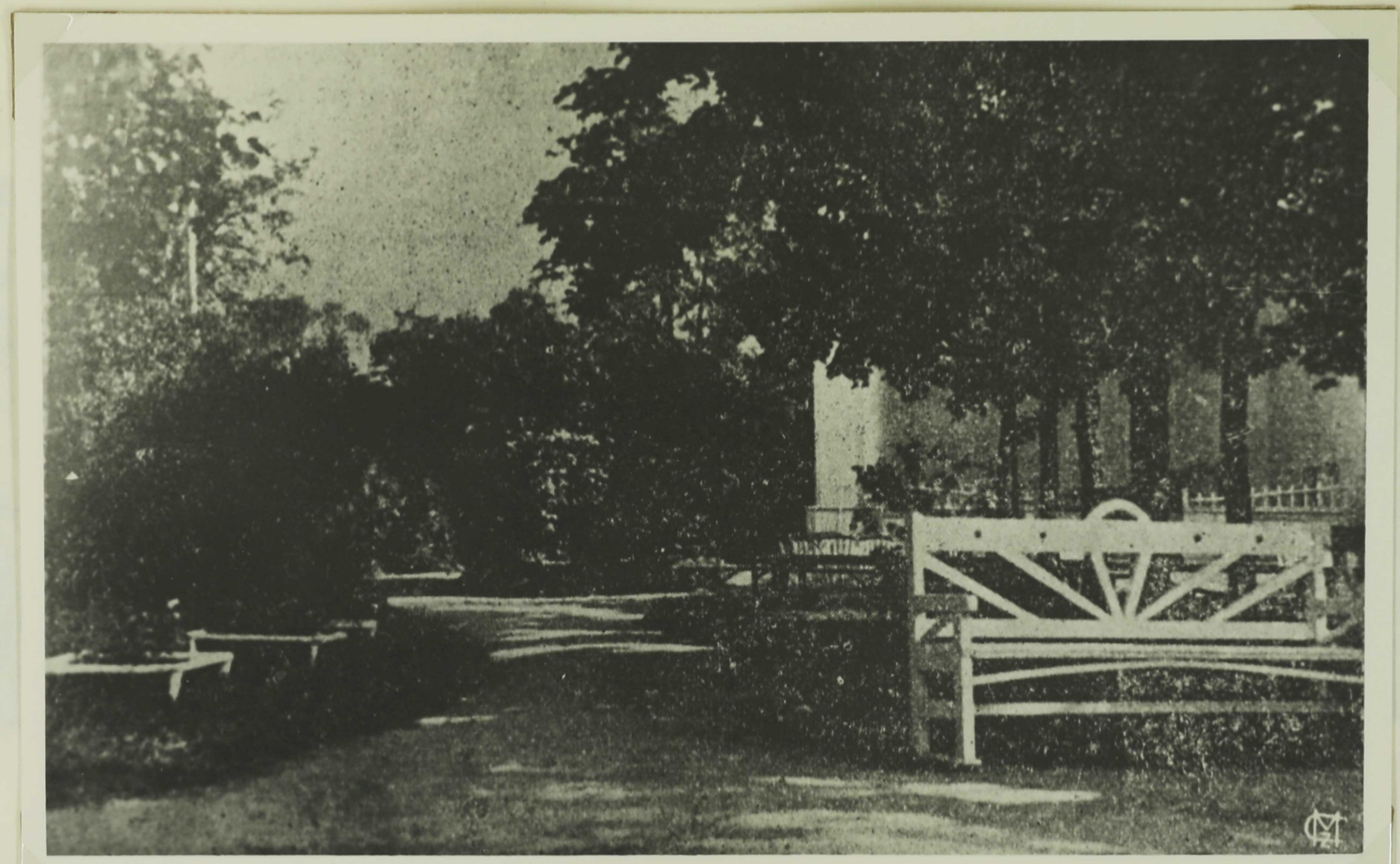

Foto 3. "Kandle" aed 1926.a.

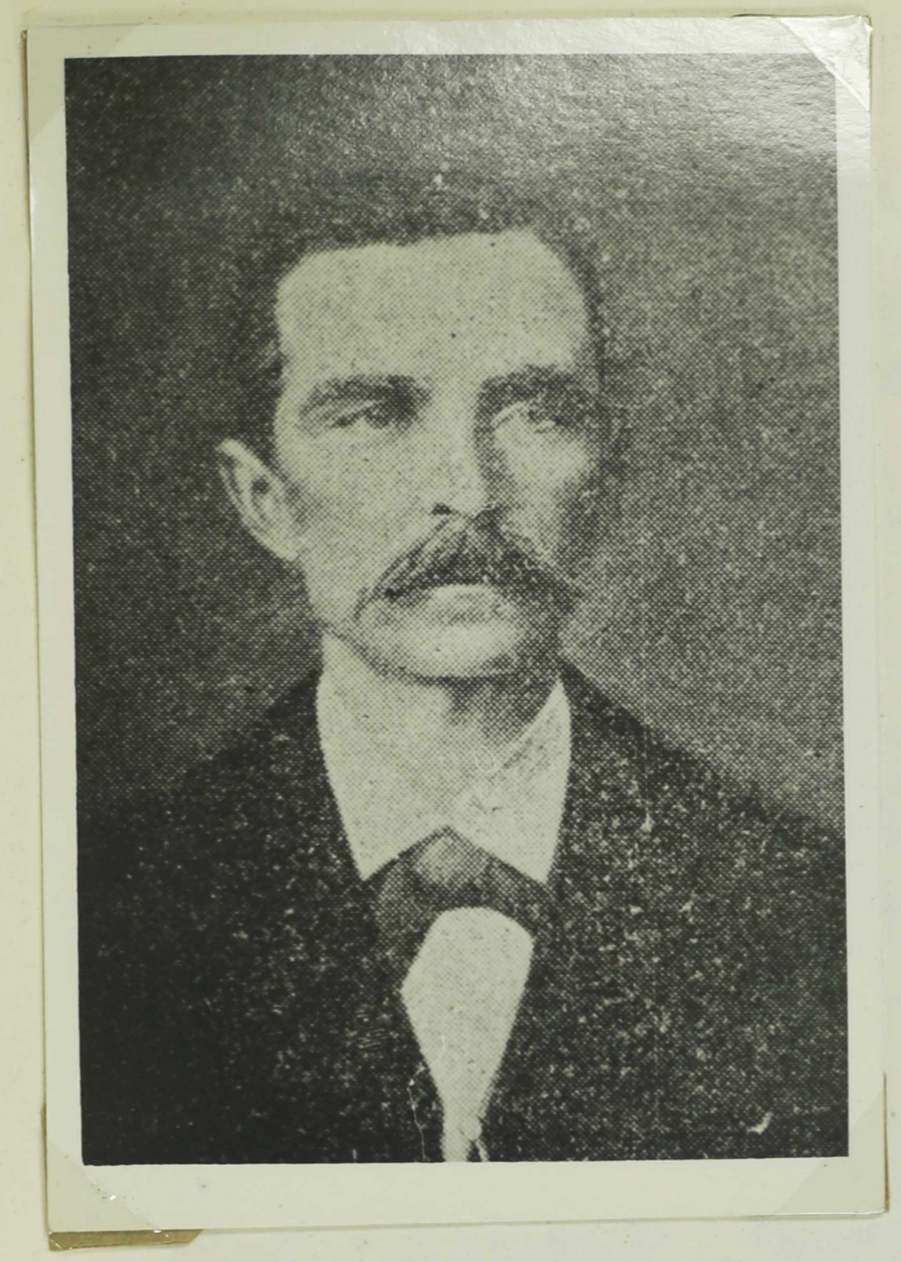

Foto 4.

Gustav Terrepson -
esimene "Kandle"
seltsi esimees.

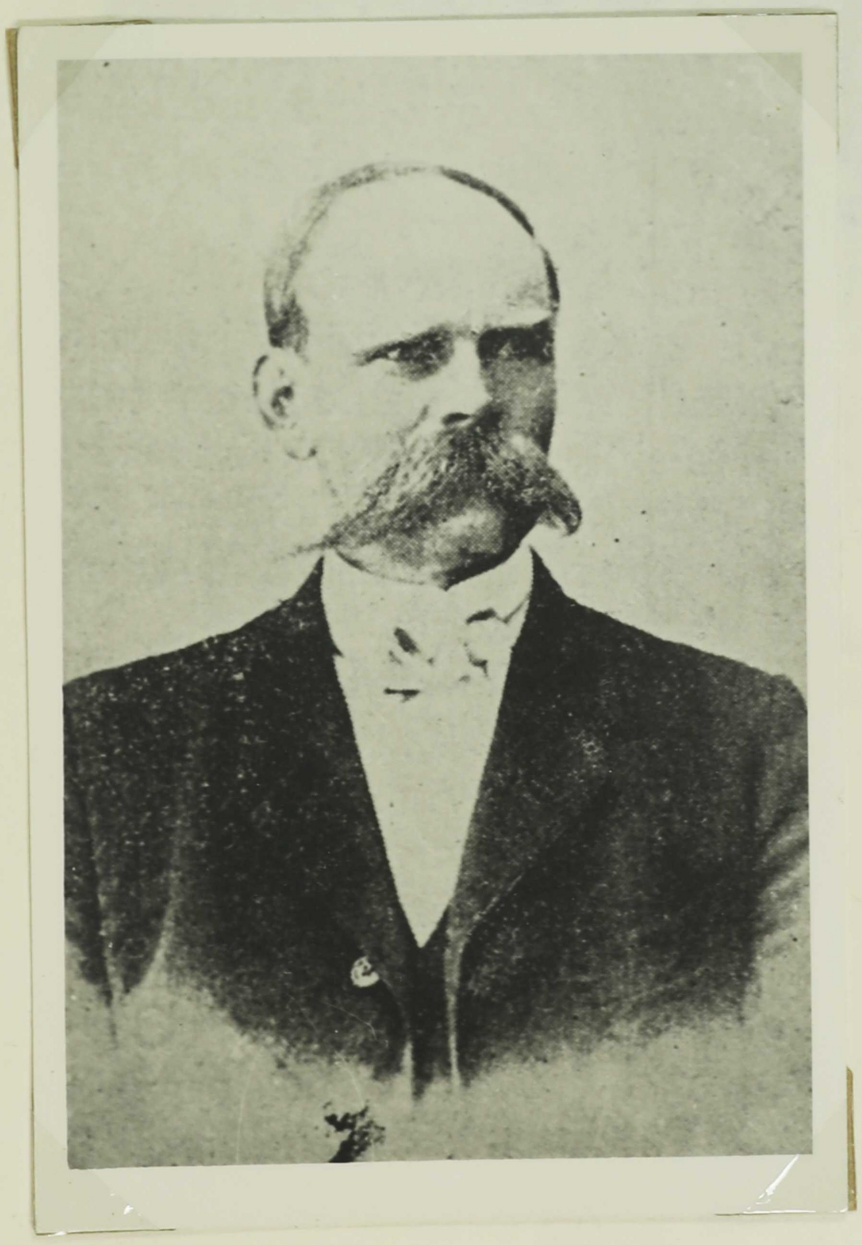

Foto 5.

Meister J.Klaossen,
kes ehitas "Kandle"
seltsimaja.

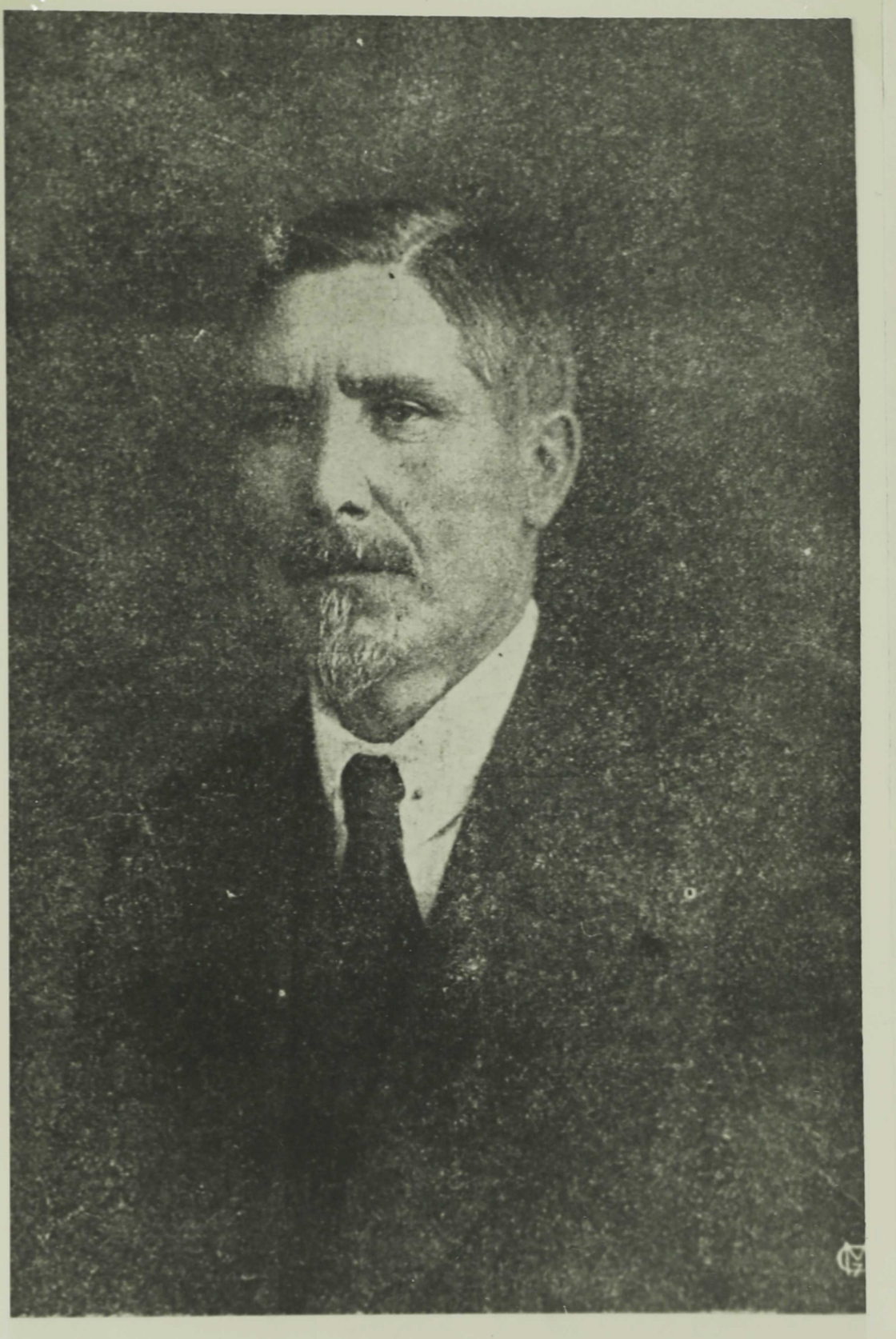

Johan Jaason,

Foto 6. "Kandle" seltsi esimees aastail 1904-1906, 1909-1923, 1926-1932.

Foto 7. "Kandle" koorijuht aastail 1882-1891.

Peeter Laja,
endine laulukoori juhataja.

Foto 8.

Karl Pütsep,

Foto 9. "Kandle" koorijuht

Foto 1o. Paul Elken. "Kandle" segakoori juht aastail 1937-194o.

Üks esimesi ja suuremaid laulupidusid Võrus

Foto 11. Korraldatud 1896.aastal. Kooride üldjuht Miina Hermann (Härma).

Foto 12. "Kandle" segakoor 1898.aastal.
Koorijuht L.Zipp (1.rida, vasakult esimene).

Foto 13. Bruno Andersoni orkester 1898.a.
Istuvad (paremalt): Bruno Anderson, Karl Andetson, Hugo Meier, A.Zipp.
Seisavad: Georg Tavik, Jaan Osvin, Ernst Kasch, Jaan Udras, Ed.Stamm.

Orkester 1910. a. ümber, mis esines järjekindlalt „Kandles".

Foto 14. Istuvad vasakult: Oskar Neumann, Jugo Meier, Jaan Prügi, Karl Anderson, Peeter Reiman, Ernst Kasch.
Seisavad: A.Samosson, D.Udras, Kitajev, E.Stamm
Ees istub Sudamoikin.

„Kandle" segakoor 1931. aastal. Keskel, koorijuht K. Pütsep.

Foto 15.

Foto 16. "Kandle" orkester 1931.a. Esimeses reas, vasakult teine, dirigent Eduard Tamm.

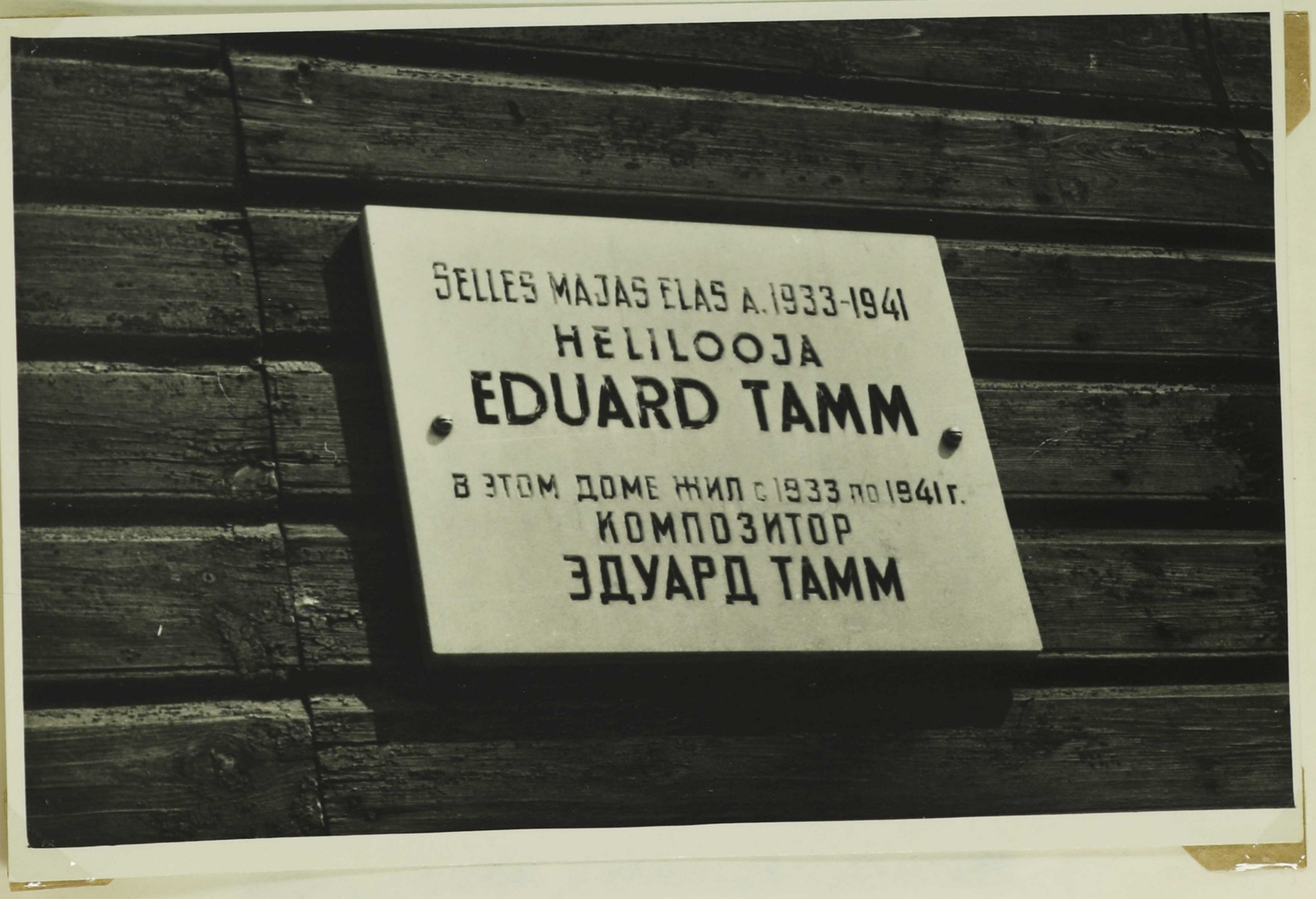

Foto 16-a.

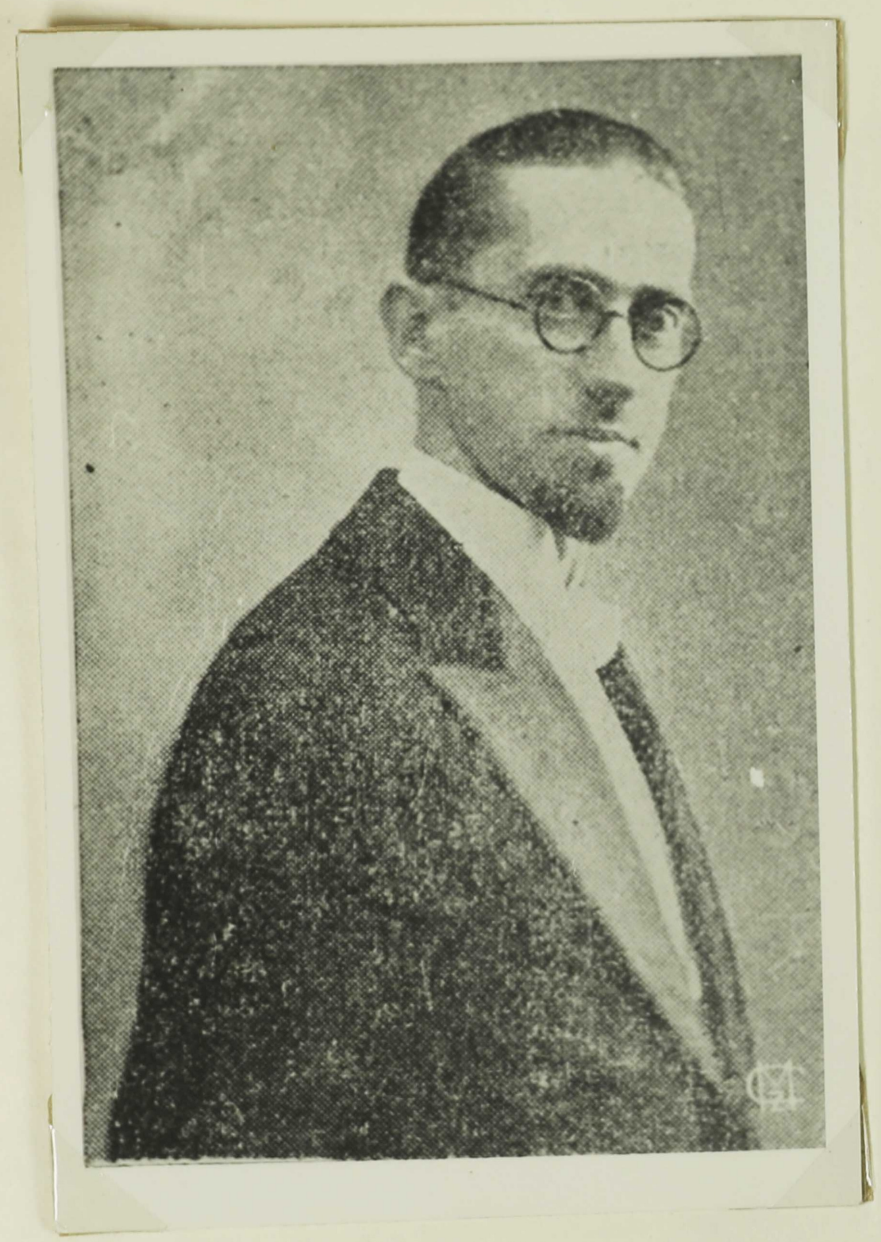

Foto 17. Elmar Lampson
- näitejuht 1925/
26.a.

Foto 18. Karl Kaitsa
- näitejuht ja
grimeerija.

Foto 19. Frits Suit
- näitejuht,

Erich Bergman,

Foto 2o. Näitejuht aastail 1927-1938.

Foto 21. "Kandle" teatrinõukogu 1936.a.
Esimeses reas vasakult: August Torop, Jaan Murro, Eero Pärgmäe.
Teises reas: Viktor Krull, August Tammisaar.

Foto 22. Elsa Maasik 193o.a.

Foto 23. ENSV teeneline kunstnik Elo Tamul.

„Kandle" näiteseltskond 1903 aastal

Foto 24.

„Kandle" näitlejaskond 1914. aastal.

Foto 25.

Foto 26.

Elmo Ploom - "Kandle"
teatri dramaturg
1937-1940.a.

Foto 27. "Kandle" näitlejaskond 1936.a.

Foto 28. ENSV rahvakunstniku Elsa Maasiku juubeliõhtu Vorus 1968.a. Paremalt teine endine "Kandle" teatri dramaturg E.Ploom.

Foto 29.

Foto 30.

Foto 31. Hugo Raudsepa komöödia "Mikumärdi" - koige menukam lavateos "Kandles".

Foto 32. Esiplaanil Elly Torop (Elo Tamul).

Foto 33. H.Vuolijoki "Niskamäe naised", 1937.a.

Foto 34.

Foto 35.

Foto 36. A.Kitzbergi "Libahunt". Esietendus 24.okt. 1936.
Tegelased: Mari - H.Kaxch, Margus - V.Prügi, Tiina - C.Kuus.

" KANDLE " LIIKMETE TERRITORIAALNE KUULUVUS[1]

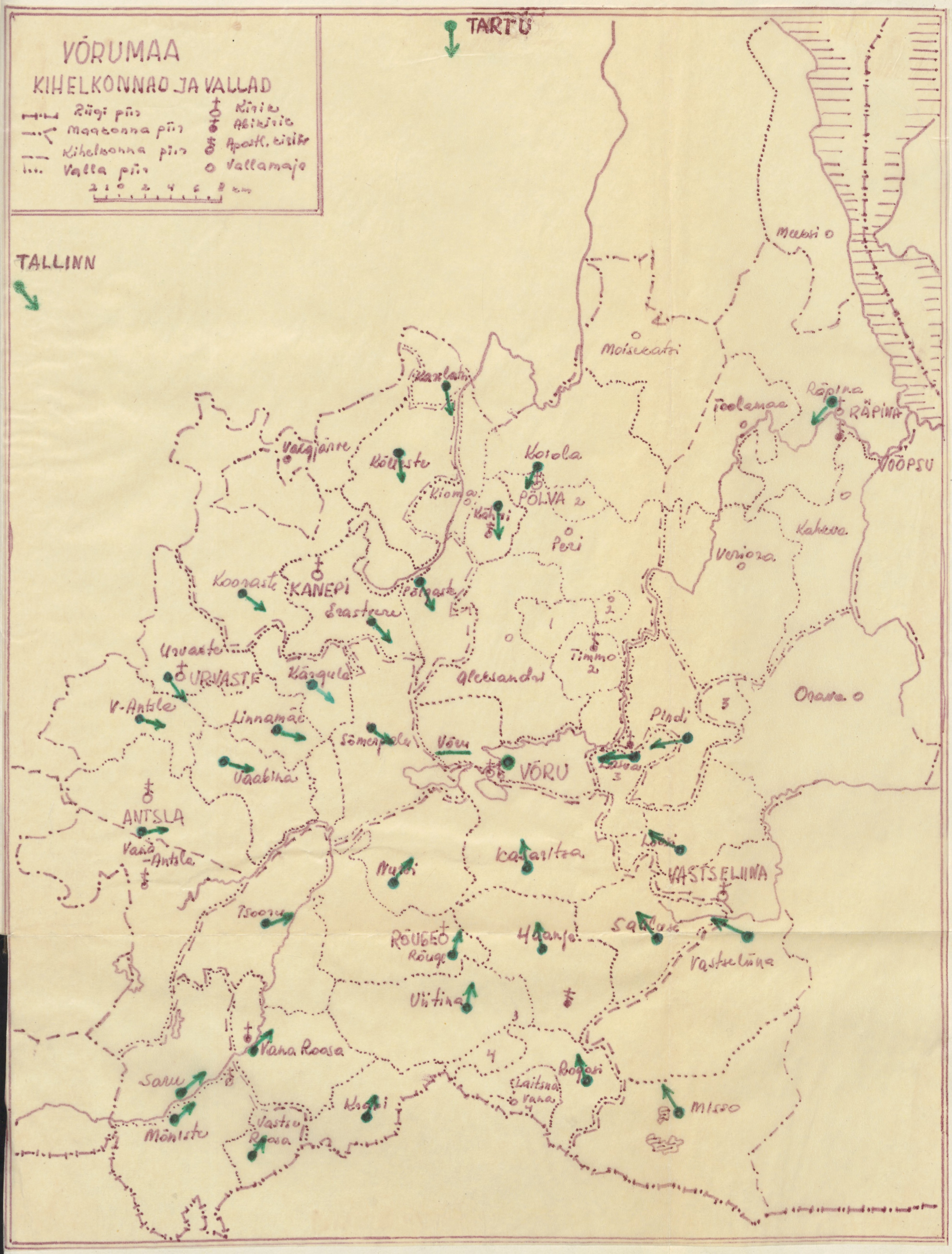

→ - küla, asula, linn, kust oli "Kandle" liikmeid

[1] Andmed saadud "Kandle" koosolekute protokollidest. VK f. VK 88, sü. 1;
ENSV TMM f. T-42o, nim. 1, sü. 1, 2, 24.

Kasutatud kirjandus ja allikad

V.I.Lenini teosed

Lenin, V.I. "Kriitilisi märkmeid rahvusküsimuse kohta". Teosed. 2o.kd., Tallinn 1953.

Lenin, V.I. "Majandusliku romantismi iseloomustus". Teosed. 2o. kd., Tallinn 1953.

Lenin, V.I. "Rahvuste enesemääramise õigusest". Teosed. 2o.kd., Tallinn 1953.

ENSV valitsuse seadused

"ENSV Teataja" nr. 26, Tallinn 194o.

Kirjandus

Ant, J. Valter Kaaver. Revolutsiooni lipukandjad II. Tallinn 1972.

Buzzuhov,V., Issakov,S. "Leonid Andrejevi" retseptsioon Eestis. "Looming", nr. 3 1972.

Eesti entsüklopeedia II. Tartu 1933.

Eesti kirjanduse ajalugu II. Tallinn 1966.

Eesti kirjanduse ajalugu III. Tallinn 1969.

Eesti NSV ajalugu kolmes köites. II kd. Tallinn 1966.

Ehrmann, K. "Kannel" viiekümneaastane. Võru 1931.

Ivask, A. Võru. Tallinn 1967.

Jung-Stilling, Fr.V. und W.Anders. Ergebnisse der livländischen Volkszählung. II Band. Riga 1885.

Laulusajand 1869-1969. Tallinn 1969.

Ploom, E. Võrumaa laulu- ja muusikakultuuri minevikust. Voru rajooni laulupäeva teatmik. Voru 1969.

Rahva demograafiline koosseis ja korteriolud Eestis - 1922.a. rahvalugemise andmed. Vihik I. Tallinn 1924.

Reiman, L. Lava võlus. Sweden. Lund. 196o.

Teater "Kannel" 1o aastat. Võru 1936.

Võru 15o aastat. Võru 1934.

Võrumaa. Maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus. Tartu 1936.

Депман И. О назначении сенатора Н.А.Манасейна ревизором лифлядской и курядской губернии.ENSV TA Toimetised.10.kd. 1961, nr.2.

Маяк Р. Отто Рястас.Знаменоносцы, т.I. Таллин 1964.
Революция 1905-1907 гг. в Эстонии.Таллин 1955.

Эстонское Общество Сельского Хозяйства. Юрьев 1912.

Perioodika

"Eesti Postimees" 1884, 189o, 1897. aastakäik.
"Eesti Postimehe Õhtused kõned" 1896.
"Elu" 1928, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 194o.aastakäik
"Kaja" 193o.
"Lõuna Eesti" 1934.
"Looming" nr. 3 - 1972.
"Meie aastasada" nr. 2 - 19o7.
"Olevik" 1882, 1886, 189o, 1899, 1894.
"Peterburi Teataja" 1911.
"Postimees" 1884, 1886, 1895, 1896, 1923, 1935, 1936, 1937, 1938.
"Päevaleht" 1923, 1924, 1934, 1939.
"Sakala" 1886, 1887, 189o.
"Teater" 1936, nr. 7; 1939, nr. 6.
"Töörahva Elu" 194o, 1972.
"Uudisleht" 1935, 1938.
"Wirulane" 1886, 1887, 1888, 1889.
"Võru Teataja" 1914, 1915, 1918, 192o, 1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1933, 1934, 1935.
"Võru Maaleht" 1934.

Arhiivimaterjalid

ENSV Fr.R.Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum,fond 646: 11. Käsikirjade osakond.

ENSV Teatri- ja Muusikamuuseum (ENSV TMM), fond T-42o,
nim. 1 - "Kandle" koosolekute protokollid
nim. 2 - "Kandle" kirjakogud
uute liikmete sissekirjutamise raamat.

Võru Koduloomuuseum, fond VK[88].
"Kandle" koosolekute protokollid ja statistilised ülevaated.

Suusõnalised mälestused

Elken, Paul (sünd. 1909), pensionär.
Eluk. Võru, Tartu 42-2.

Kann, Kallista (sünd. 1895), pensionär.
Eluk. Tartu, Lauristini 5-2.

Kaitsa, Eugen (sünd. 1921), TRÜ õppejõud.
Eluk. Tartu, Ülikooli 21-6.

Maasik, Elsa (sünd. 1908), Tallinna Ped.
Instituudi õppejõud.
Eluk. Tallinn, Sakala 12-4.

Otsus, Velda, V.Kingissepa nim. Tallinna Riikliku
Akadeemilise Draamateatri näitleja.
Eluk. Tallinn, Västriku 1-2.

Ploom, Elmo (sünd. 1907), Võru Koduloomuuseumi
töötaja.
Eluk. Võru, Kubija tee 15.

Tamul, Elo (sünd. 1913), Riikliku Akadeemilise
Teatri "Vanemuine" näitleja.
Eluk. Tartu, Riia 8-2.

S I S U K O R D

Sissejuhatus . . . . . lk. 2

I ptk. "Kannel" - esimene eesti selts Võrus

1. "Kandle" asutamine, liikmeskond ja tegevuse põhisuundade väljakujunemine (1881-19oo) 7
2. Näidend esimeste eesti asjaarmastajate ettevõtmisena "Kandles" 2o
3. Laul Võrumaa eestlaste ühendajana 27

II ptk. "Kandle" tegevus XX sajandi algul (19oo-1917)

1. Uuel sajandil uues majas 32
2. Näitealase tegevuse areng, laul ja muusika uuel sajandil 39

III ptk. "Kannel" kodanliku diktatuuri perioodil

1. Üldiseid andmeid "Kandle" kohta . . . 49
2. Poolkutselise "Kandle" teatri väljakujunemine ja selle tegevus (192o-1934) 6o
3. Võistlus kutselise teatri eest (1934-194o) 73
4. Laulupeod ja muusikaalane tegevus "Kandles" (192o-194o) 9o

Kokkuvõte 96

Резюме 98

Lisad 1oo

Kasutatud kirjandus 129